[illegible]

[illegible]

[illegible]

АКАДЕМИЯ НАУК СССР. АРМЯНСКИЙ ФИЛИАЛ

ДНЕВНИК
ЗАКАРИЯ АГУЛЕЦИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АРМФАНА
ЕРЕВАН 1936

ԽՍՀՄ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖԻԼԻԱԼ

9(47.925)
Զ-43

ՊՏՈՒԳՎԱԾ է 1961 թ.

ԶԱՔԱՐԻԱ ԱԳՈՒԼԵՑՈՒ ՈՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ա II 333/52
2444

ԱՐՄՖԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1938

Տպագրվում է ԽՍՀՄ Գիտությունների Ակադեմիայի Հայկական Ֆիլիալի նախագահության կարգադրությամբ

Պատ. խմբագիր՝ պրոֆ. Ս. Վ. Տեր-Ավետիսյան

Պետհրատի տպարան. Գլավլիտի լիազոր Ա. 4003 Հրատ. 1.
Պատվեր № 181. Տիրաժ 1000.

ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՏԵՂ.

Առաջին անգամ հրատարակելով XVII դարի վաճառական Զաքարիա Ագուլեցու Որագրության բնագիրը, հարկավոր ենք համարում այդ մասին տալ հետևյալ տեղեկությունները։ Որագրության հեղինակ Զաքարիան ծնվել է Ագուլիսում՝ 1630 թ., վախճանված պետք է լինի 1691 թ.։

Զաքարիա Ագուլեցու թողած գրական ժառանգության մասին առաջին անգամ 1862 թ. հիշատակում է «Ճռաքաղի» աշխատակից Իսրայել Մամիկոնյանը, վորը մի քանի քաղվածքներ է բերում Ագուլեցու Որագրությունից։ Մեսրոբ Սմբատյանն իր «Նկարագիր Երնջակայ և շրջակայից նորա» (Տփխիս, 1904 թ., եջ 207—213) աշխատության մեջ վոչ միայն հիշատակում է Ագուլեցու Որագրությունը, այլև քաղվածներ է անում այդ աշխատությունից։

Զաքարիա Ագուլեցու Որագրության տպագրության առաջին փորձը վորոշ կրճատումներով սրանից 40 տարի առաջ արել է «Մշակ»լրագրի խմբագիր Ալեքսանդր Քալանթարը, ինչպես այս մասին հիշում են Լեոն իր «Հայկական տպագրություն» Ա. հատորում (Թիֆլիս, եջ 295) և ապա Յե. Լալայանը՝ 1904 թ., իր «Գողթն» աշխատության առաջաբանում։ Վերջինիս ասելով՝ Զաքարիա Ագուլեցու «դավտարը» արդեն տպագրել է տվել Ալեքսանդր Քալանթարը և շուտով լույս կընծայե (Լալայան. Գողթն, եջ 27։)։

Ա. Քալանթարի ձեռնարկած տպագրության փորձն անհաջող վերջացավ։ Տպարանատերը ժամանակին չստա-

նալով իրեն հասանելիք գումարը, Որագրության տպագրած թերթերը փթով ծախել է տվել իրրև թուղթ։ Կորբատից ազատվել է միայն «Դավտարի» ձեռագիրը և տպագրության մի որինակը, վորից ոգտվել են մի շարք անձնավորություններ։

Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո, Ալեքսանդր Քալանթարի ժառանգ Լևոն Քալանթարը Զաքարիայի ձեռագիրը հանձնել է Լուսաժողկոմատին։ Այդ ձեռագիրը վրան վոչ մի համար չունի։ Սա ութածալ մի անկազմ տետր է (դավթար), վոր բաղկացած է յեղել 98 թերթից։ Ձեռագիրը գրված է 1664—1691 թ. Ագուլիսում։ Գրությունը միասյուն է, շղագիր, գրված Ագուլեցու ձեռքով։ Որագրության վերջը կան ուրիշ ձեռքով արած հավելագրություններ, վորոնք նույնպես մեջ ենք բերում։

Զաքարիա Ագուլեցու «դավտարը» բովանդակության կողմից կարելի յե բաժանել յերեք մասի. իր գործի սկզբում (1—23 եջ) Ագուլեցին դնում է վաճառականական նպատակով իր անցած ճանապարհների ուղեչափությունը, կայարանների միմյանցին ունեցած հեռավորությունը՝ հաշվելով «միլ»-երով և «աղաջ»-ներով։ «Դավտարի» յերկրորդ՝ հիմնական մասը բռնում է ճանապարհորդական հիշատակարանը կամ որագրությունը (28—97 եջ), ուր 1647 թ. սկսած մինչև 1681 թ., ժամանակագրական կարգով, հայոց տոմարի տարեթվերով Զաքարիան գրանցում է իր «դավթարի» առաջին մասում հիշած առևտրական ուղիներով կատարած ճանապարհորդությունների ժամանակ տեղի ունեցած դեպքերը։ «Դավտարի» վերջին՝ վեցերորդ մասը (97—98 եջ) բռնում է Քրդունց ընտանիքի ժամանակագրությունը։

Ագուլեցու Որագրությունը գրված է ժամանակի հայ վաճառականների խոսակցական լեզվով, վորը մի խառնուրդ է գրաբարի և Զուղայի բարբառի յուրահատուկ արտասանությամբ և ուղղագրությամբ, և վորը տպագրության ժամանակ անփոփոխ է պահվել։ Այս հանգամանքը բարձ-

ցանում է Ագուլեցու «դավտարի» նշանակությունը լեզվաբանական ուսումնասիրության տեսակետից։ Բայց Զաքարիա Ագուլեցու գործի հիմնական արժանիքն այն է, որ նա մի հազվագյուտ և գնահատելի աղբյուր է ոչ միայն ԺԷ դարի հայ առևտրական կապիտալի պատմության համար, այլև կարևոր է նաև այն տեսակետից, որ հեղինակն իր մտածելակերպով և գաղափարախոսությամբ մեր առաջ պատկերացնում է ԺԷ դարի հայ հասարակության վորոշ խավը։

Ագուլեցի վաճառական Քրդունց Ղամիրի վորդի Զաքարիան սկսած 1646 թ. մարտի 5-ից, երբ նա առաջին անգամ առևտրական գործով դուրս է գնում Ագուլիսից, սկսելով իր որագրությունը, իրեն նպատակ է դնում՝ «ուր որ գնամ, թէ գիւղ և թէ քաղաք մտանիցեմ և կամ թէ զատիկ արարիցեմ, կամ թէ նշանաւոր բան կամ ԺԷ օր հանդիպեցէ, գրիցեմ»։

Զոկ վաճառականը, Ջուղայեցի հայ խոջայի նման վոտքի տակ տալով Իրանի, Տաճկաստանի, ինչպես և Արևմտյան Եվրոպայի շուկաները և այդ բոլորը զարմանալի մանրամասնությամբ գրանցելով իր «դավտարում»՝ հնարավորություն է տալիս մեր ժամանակի մասնագետին պատմական, տնտեսական, լեզվական և նույնիսկ ազգագրական հարցերի ուսումնասիրությունների համար։ Չպետք է մոռանալ, որ ԺԷ դարը պատմական աղբյուրների ուսումնասիրության տեսակետից դեռ շատ աղքատ է և մոռացված, թեև հարուստ՝ և հետաքրքրական հնարավորությունների և նյութերի առատությամբ, վորոնց շարքին է պատկանում, անշուշտ, Զաքարիա Ագուլեցու վերին աստիճանի հետաքրքիր Որագրությունը։ Ինքը հեղինակն զգում է իր գործի կարևորությունը, ուստի ամենայն իրավունքով իր «դավտարի» մասին գրում է. «զարցյալ ով սիրելի եխպայրք, թեպետ գործս անշահայ, ապա շատ շահավոր է իմացողի»։

Գնահատելով Զաքարիա Ագուլեցու Որագրության

կարևորությունը ԺԷ դարի մեր պատմության մի շարք հարցերի լուսաբանելու խնդրում՝ Գիտությունների Ակադեմիայի Հայկական Ֆիլիալը, կամենալով կորստից ազատել այս յեզակի գործն ու մատչելի դարձնել գիտական շրջաններին, առաջին անգամ հրատարակում է Որագրության ընագիրը՝ նյութի դասավորման մեջ վորոշ տեղափոխություն մտցնելով։ Ուղեգրությունների բաժնում նյութի տեղափոխելու կարիք չի յեղել։ Ընտանեկան ժամանակագրությունը կազմելիս Զաքարիան նախ տալիս է իր յեղբոր՝ Սիմոնի ընտանիքի, ապա յուր ընտանիքի և վերջն եկ Բրդունց գերդաստանի ժամանակագրությունը։ Այս հրատարակության ժամանակ նախ հիշված է Բրդունց գերդաստանը, ապա մեծ յեղբայր Սիմոնի ընտանիքը և վերջն եկ Զաքարիայի գերդաստանը։ Բուն Որագրությունը Զաքարիայի ձեռագրում խառն պատկեր ուներ. մենք նյութը դասավորել ենք ժամանակագրական կարգով. հետին թվով հեղինակի առաջին հերթին արած լրացումները նշանակված են մի աստղանիշով, իսկ յերկրորդ հերթինը՝ յերկու աստղանիշով։ «Դավտարի» ամբողջ նյութը բաժանած է պարագրաֆների, վորոնց դիմաց լուսանցքում նշած են ձեռագրի համապատասխան եջերը։ Ընթերցողներին դյուրություն տալու համար հրատարակությանը կցել ենք համառոտ բառացուցակ, հատուկ և աշխարհագրական անունների ցանկ։

ԶԱՔԱՐԻԱ ԱԳՈՒԼԵՑՈՒ

ՈՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Դարձեալ, ով սիրելի եղբայրք, թեպետ գրածս անշահ այ, ապայ շատ շահավոր է՝ իմացողի»։

Զաքարիա Ագուլեցի։

[Առաջին բաժին. ՈՒՂԵՂԱՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ]

§1 . . . . . 2r [1])

. . . . . որդիս. նախ՝ Նիկողոս երկրորդն՝ տէր Մելքոնն, երրորդն՝ Ալէքսանն. ունէր դստերս հանգուցեալ. Աստուած ողորմի։ Դարցեալ Ադամիր և իւր կողակից Սավգուլն ծնաւ Բ որդի, երիս դստերս. նախ՝ որդին Շմաւոն, երկրորդն փոքր՝ Զաքարիայ, դստերքըն՝ նախ՝ Խանումն, երկրորդն՝ Փարիխանն, երրորդն՝ Զարիֆն. ունէր որդիս հանգուցեալ. Աստուած ողորմի։

Դարցեալ ես Զաքարիայ հարց ու փորցելով իմացայ իմ հայր Ադամիրէն, մայր Սավգուլէն, որ թվին ռիբու�ես անարժան Զաքարիայ որ մօրէ ծնայ սուրբ Գէորգի կիրակի օրն, կես օրէն յետոյ։

Դարցեալ կամիմն Աստուծոյ եկեալ հասաք մինչի ոզգ յամն. կամեցաք կամիմն Աստծոյ ուսանել վաճառականութիւն։

Ոզգ յամի մարտի ամսոյն Ե, աղուհացից առաջի շաբթոյն ուրբաթ օրն ես անարժան Զաքարիա, որ իմ հօր, իմ մօր, իմ եխպօր հրամանաւ և իմ յօժար կամովս այսօր Ադուլաց դուրս էլայ յետ իմ հօրեխպօրորդի պարոն Նիկողոսին յետ, մին բէռն ապրիշմով դնացի դէպի Ըզմիր. դարցեալ մին բէռն ապրիշում այլի Նիկողոսին ունէր։

Դարցեալ ես Զաքարիա կամէցայ, ուր որ գնամ կամիմ Աստուծոյ, թէ գիւղ, թէ քաղաք, թէ ամեր ճանապարհ, ուր և հանդիպիցէ, զատիկ կամ վարդավառ կամ սուրբ խաչ կամ Ջրաւրհնիք[2]) արարիցեմ ‖ կամ 2v

[1]) Յերեսի գլխին՝ A հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով, անշուշտ շատ հետո գրված։ Ձեռագրի առաջին թերթը (1r ու 1v) չկա, ընկած է։

[2]) Ձեռագրում՝ ջրաւրհիք։

թէ ինչ գիւղ կամ քաղաք մտանիցեմ կամ թէ էլանիցեմ, գրեսցեմ։ Դարցեալ կամ ինչ կամ մանձիլն հարցանելով անունն՝ ոչ թէ մին մարդ, գ կամ դ մարդ կուհարցնեմ անունն՝ կամ քանի աղաջ կայ կամ չկայ կամ մին աղաջ յետ կամ թէ առաջ, ոչ թէ չափելով իմացայ, այլ իմաստուն մարդիկ հարցանելով։ Ոչ թէ մին անգամ գնալով այս գրեցի. ուղղ յամի Ագուլաց դուրս գնացի մինչի ուճգ յամն շուռջ գալով, գնալով. հարցանէլով գրեցի ըստուքն։ Գ, դ թղթի վերայ գրած էի, ոմն ըստուք, ոմն սխալ։ Ապա ուճգ յամին կամիցն Աստուծոյ բէրի, նորոյգէցի այամ գավտարս։ Դարցեալ ես անարժան Զաքարիայ, ուր և իցէ, էթէ գիւղ, էթէ քաղաք, էթէ ծով, էթէ ցամաք, մինչի ես գնացի ոչ, ականատէս չէլայ, գրէցի ոչ. զերայ իմ գնացած, տէսած տէղն գրեցի, անտէսն ոչ գրեցի։ Այս չափերս բավական իցէ։

Դարցեալ, ով սիրելի եխպայրք, թէպետ գրածս անշահ այ, ապայ շատ շահավոր է իմացողի։ Դարցեալ երես անկեալ պատատանօք աղաչեմ զձեզ, ով որ հանդիպիլք ամայ կարդալով կամ լսէլով՝ տաք ողորմի, ծիծաղելով, յիմար, տպէտ է և յիշելով, վարցն ուղիղ Աստուծոյ դուք առնիցէք, ավուր դատաստանին յիշեալ իցէք։

Դարցեալ, այս մանձիլնէրս որ գրած եմ, ոմն սնաթ է գրած, ոմն աղաճ։ Մին աղաճ ճանապարհն ուղտն Բ սնաթ գնայ. Բ սնաթէն ճանապարհն ուղտով՝ մին աղաճ ճանապարհ է։ Սէսխանէն մին աղաճ ճանապարհն մին սնաթէն կու գնայ։ Թէ ուղտ, թէ ձի այս գրածէս ոչ թէ կամաց գնայ կամ վռազ. դարարով։ Այսպէս իմացայ. զերայ սնաթ կէր մօտս. ինչ տեղ որ սնաթ չկէր, աղաճ եմ գրած այս դարարովս, կամ մին մանձիլն մին սնաթ յետ կամ առաջ, կամ մին աղաճ յետ կամ առաջ։ Դարցեալ կայ որ Բ կամ գ դէղ

3r

անց ա կացել, ապա խազած է, զերայ ինչ խազի մեջ որ կայ գրած, այն մին մանձիլ է։ Այս ինչ մանձիլ որ գրած է, ուղտի մանձիլնի այ, ձիու չէ։ Դարցեալ, ինչ քաղաքի անվան գլխի ° կայ գրած, այն քաղաք է. թէ բերթ, թէ զասարայ, գլխին ° նշան կայ գրած. այս է նշանն։ Դարցեալ ինչ տեղ որ այս նշանովս || գ խազ կայ գրած, այն տեղն առահտար կամ բաղչի կամ գումբուկչի կայ նստած. այս է։ [1])

Անուն Աստուծոյ. առջի մանձիլն այս է. Ագուլաց մինչի Խանապու կարմունջն՝ մին աղաճ։ Խանապու մինչի Ազատու Դէր՝ մին աղաջ։ Աստի մինչի Էջիքն՝ մին աղաճ։ Որ էլաւ գ աղաճ, մանձիլ 1։ 1.

Աստի մինչի Լէհրամ՝ գ աղաճ. թէ բարցը գնա Ղառղաբաղարն՝ գ աղաճ։ 2.

Աստի մինչի Նախջիվան՝ գ աղաճ։ 3.

Աստի մինչի Ղարաբաղն՝ գ աղաճ։ 4.

Աստի մինչի Շարուր, մեծ գետն անց կենայ, գ աղաճ։ 5.

Աստի մինչի Սաղարաք՝ գ աղաճ։ 6.

Աստի մինչի Վէտի՝ գ աղաճ։ 7.

Աստի մինչի Գառնու գետն անց կենայ, գ աղաճ։ 8.

Աստի մինչի Երևան բէրդն՝ բ աղաճ։ 9.

Աստի մինչի սուրբ Էջմիածին՝ գ աղաճ։ 10.

Աստի մինչի Ղարասուն՝ բ աղաճ։ 11.

Աստի մինչի Շահրիար՝ գ աղաճ։ 12.

Աստի մինչի Աղջայղալի Ղարսու գետն՝ գ աղաճ։ 13.

Աստի մինչի Թիլի բուռնն՝ գ աղաճ։ 14.

Աստի մինչի Սօգուբլար կամ Քէրսու գետըն՝ գ աղաճ։ 15.

Աստի մինչի Երասդն անց կենայ, գնայ Կաղբզվան՝ գ աղաջ։ 16.

---

[1]) Հաջորդում են B, C ու D ձեռագրությունները ուրիշ ձեռագրով։

Ասի որ գաս, թէ բանդոմն գաս, մին Օրթայ ուլու�անց կու կէնան ջուրն. թէ որ բանդոմն չգան, Բ անգամ Երասաղն անց կենայ, ապայ գայ Օրթայ ուլումն անց կենայ. աղաջ գ։ 17.

Ասի գաս, Բաշ ուլումն անց կէնայ, գնայ Զառալ-խանի դարիվերն անց կենայ, վեր գայ, աղաջ գ։ 18.

Ասի գնայ, Մէջիթլու անցկենայ, գնայ Ղարա- 4v
քիլիսէն՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Ալի-ճակռակ՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Գոմաձոր՝ աղաջ Ե։

Ասի գնայ, Զօրան-քօրփին անց կէնայ, գնա ժա-քաբադ՝ աղաջ Բ։

Ասի գնայ Հասան-դալէն՝ մին աղաջ։ Ասի գնայ Զօղան-դարէն կամ գնայ Բուլամաչն՝ աղաջ գ։

Ասի գնայ մինչի Դաւա-բօղու՝ աղաջ մին։ Ասի գնայ մինչի Առզռում՝ աղաջ կէս կամ թէ մին աղաջ։

Ասի մինչի Իլիջէն՝ աղաջ Բ։

Ասի մինչի Ջնիզ՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի գնայ, Ջալալ-օղլու կարմունջն անց-կէնայ, գնայ Աշ-դալէն՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Ղզլ-բանդն՝ աղաջ Ը։ 5r

Ասի մինչի Աղ-գօղանն՝ աղաջ գ։ Ասի մինչի Զօվուշ-քօյի՝ աղաջ մին։

Ասի մինչի գնայ Օթլու-բէլն անց կէնայ, գնայ Լօռի՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Սօքմանն՝ աղաջ Ե։

Ասի մինչի Կրմրակ կարմունջն անց կէնայ, աղաջ Ե։

Ասի մինչի Մարթաքլու՝ աղաջ գ։ Ասի մինչի Ղուրդ-բէկն՝ աղաջ մին։

Ասի գնայ Թիքմի բէլն անց կենայ, գէտի վրայ իջնու, աղաջ գ։

Աստի վէր կենայ, գէտովն գնայ, ժը անգամ գէտն անց կէնայ այս կուս, այն կուս, ապա գնայ Զաղա-փայ՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Ախշահր-օվասի ի գէղն քրդանոց՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Շահնայ-չիմանի՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Ղարայբայիրն՝ աղաջ գ։ 5v

Աստի գնայ Բակժէնդրանն՝ աղաջ բ։ Աստի մինչի Զօվուշօղլի մազարն՝ աղաջ մին։

Աստի գնայ ժօղուն-փէլուդն աղաջ բ։ Աստի մինչի Զաթալ ջուրն՝ աղաջ բ։

Աստի մինչի Ղադի-քորփին, ջուրն անց կենայ. աղաջ բ։ Աստի մինչի Ալբուզ՝ աղաջ բ։

Աստի մինչի Ալբուզու բէլն անցկենայ, գնայ Զարխի գէղն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Թողաթ՝ աղաջ բ։

Աստի որ գնայ Ըզմիր՝ Բօզօխու վրայ, այս է. Թողաթու մինչի բէլն անց կենայ, գնայ Թախտա-բադ՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Դավաջի-խանի, ձոր այ, աղաջ ե։

Աստի մինչի Սուլու-սարէն՝ աղաջ գ։ 6r

Աստի մինչի Գօլն՝ աղաջ գ։ Աստի մինչի Ժանղուի գէտն անց կենայ, աղաջ մին։

Աստի մինչի Ղարաղղն՝ աղաջ ե։

Աստի մինչի Իմրայխօռ՝ աղաջ բ։ Աստի մինչի Ժաղիլու-դաշն՝ աղաջ բ։

Աստի մինչի Օղան՝ աղաջ բ։ Աստի մինչի ձորի գ աչկէ կարմուրջն՝ աղաջ մին։

Աստի մինչի Սարուլարն՝ աղաջ գ։ Աստի մինչի Ղարա-սուն՝ աղաջ մին։

Աստի մինչի Օղրակլարն՝ աղաջ գ. ոմն[1]) Ղուիլար կասին։

---

[1]) Ձեռագրում՝ ումն։

Ասի մինչի Թափալու-քոյի՝ գ աղաջ։ Ասի մինչի Ղուրդ-բաշն՝ աղաջ մին։

Ասի մինչի Ղարա-դուրաղն՝ աղաջ բ։ Ասի մին- 6v
չի ըէլն անց կենայ, գնայ Մուճուռն՝ աղաջ մին։

Ասի մինչի Քասի-քորփու ժգ աչկէ կարմունջն՝ աղաջ դ։

Ասի մինչի Բաղրկանլու՝ աղաջ դ։

Ասի մինչի Զրդնաղլ՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Աջի-սուն կամ աղպիւրն՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Դուզլաղի ըէլն՝ աղաջ մին։ Ասի մինչի Զոփլարն՝ աղաջ ե։

Ասի մինչի Ուզնլու՝ աղաջ դ։

Ասի մինչի Ադասխ-ղադին՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Ջվլիկն՝ աղաջ մին։ Ասի մինչի Մաղարեն, ոմն Թոփաջ կասին, աղաջ ե։

Ասի մինչի Ուզուն-սու, ոմն Ղարասու կասի, 7r
աղաջ գ։

Ասի մինչի Զալդուքլարն՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Ժարում-դաշն՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Զարդաղն՝ աղաջ բ։ Ասի մինչի Բօլավդին՝ աղաջ դ։

Ասի մինչի Սուրմանիայ, ոմն Սլէյման-քոյի կասին, աղաջ դ։

Ասի մինչի Ջվլիգի մին աչկէ կարմունջն՝ աղաջ բ։ Ասի մինչի Ղարա-հիսարն՝ աղաջ մին։

Ասի մինչի Գօլն՝ աղաջ բ։ Ասի մինչի Բալ-Մահմուդն՝ աղաջ մին։

Ասի մինչի Գունայու աղպիւրն՝ աղաջ դ։

Ասի գնայ, ըէլն անց կենայ, գնայ Զօռում-խանի՝ աղաջ ե։

Ասի գնայ, Փանասու գետն անց կենայ, աղաջ բ։ 7v
Ասի մինչի Ղարախլալն՝ աղաջ բ։

Ասի գնայ Ղուշաղի տակի մին աչկէ կարմունջն՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Ինայ՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Ժաղլու-բօղազի քօռ ախպիւրներն՝ աղաջ գ։

Ասի գնայ, բէլն անց կենայ, գնայ մեծ գետն անց կենայ, գնայ գեղն՝ աղաջ գ։

Ասի մինչի Ալաշահրն՝ աղաջ բ։

Ասի մինչի ջաղացներն գ գետ կայ, անց կենայ գնայ ջաղացանին՝ աղաջ է։

Ասի մինչի Սարթու կարմուռնջն՝ աղաջ բ։

Ասի մինչի Դրզութն՝ աղաջ ե։

Ասի մինչի Նիֆու վերի գէչիկն՝ աղաջ գ. զերայ գ անդամ գէտն անց կու կէնայ, գնայ վերի գէչիդն՝ աղաջ դ։ 8r

Ասի մինչի չինարի ծառի տակի հորերն՝ աղաջ բ։

Ասի գնայ, բէլն անց կենայ, գնայ Փօնդարբաշին՝ աղաջ բ։

Ասի մինչի Իզմիր քաղաքն վայելուչ՝ աղաջ մին։

Որ էլաւ Թողաթու մինչի Իզմիր ուղտի մանձիլ խաւ, որ կանի աղաջ մին ճ, կբ։

Դարցեալ յամի ռճէ սեպտեմբէրի ժբումն որ ես Աղամիրի որդի Զաքարիայ Իզմիրումն Ասուծով մտայ ֆալամիկի նավի Մարքանդ Լիսոռը. Ասուած առաջնորդի, գնաք Վենէտիկ քաղաք, որ է աննման։

Այս է միլն, որ կայ գրված. թէ կամիս գիտել, թէ միլն որչափ է, մին միլ ու կէսն մին աղաջ հաստ կանէն. այս զարարովս է։

Դարցեալ Իզմիրէն չուրի Վենետիկ, որ կանի ռքճծ միլ այ. զարէն այս է։

Իզմիրէն չուրի Սանջախ-բուռունն ժբ միլ այ։ Ասի մինչի Ղարայ-բուռունն՝ իբ միլ այ։ Ասի մինչի Մունթու-բուռունն՝ գճի միլ այ։

Ասի մինչի Զանթու ադէն... միլ այ։ Ասի մինչի 8v

Բոփրուզի զարէն ... միլ այ։ Ասի մինչի Տօպրայ-Վենատիկի զարէն ... միլ այ։ Ասի մինչի Ղաղրու զարէն ... միլ այ։ Ասի մինչի Վենատիկին բօղազի զարէն, որ է Մալամուկ ... միլ այ։ Ասի մինչի Վենայտիկ ... միլ այ։[1])

Դարցեալ Վենետիկեն որ զարաղան գնացի Յօլանդիայ, որ է Ամսրդամ, այս է քաղաքն ու մանձիլն ու աղաջն։ Դարցեալ այս մանձիլներս ձիու մանձիլ այ, զերայ որ չափարի պէս կքշեն, մին սնաթէն ճանապարհն մին աղաջ է։ Այս է առաջի մանձիլն. մին՝ անուն Մեսարայ՝ մին աղաջ։

Ասի մինչի Տարալիզ՝ աղաջ գ։ Ասի մինչի Ֆոնսօլայ՝ աղաջ գ։ Ամէն քաղաք այ։ Մանձիլ բ։

Ասի մինչի բօղազի բ. բէրթն՝ աղաջ դ. զերայ Ֆոնսօլայ որ դուրս գաս, մինչի բ բէրդն գեան ի վեր կու գայ։ Այս գեաս Պասվու գեան այ։ Բ. բէրդէն չուրի Ըսպէտելօթօ քաղաքն՝ աղաջ դ, մանձիլ գ։ Այս քաղաքս եվրայդօլին երկիրն է։ Վենէտիկցու հողէն դուրս ելանք։

Ասի մինչի Տրենթայ քաղաքն՝ աղաջ գ։ Այս գունաղումս Լիկօրնու ճանապարհ կու ջոկվի։ Դարցեալ ասի մինչի բողազի տախտակէ կարմունջն՝ կըշտին քաղաք, անուն Լաւիս, մանձիլ դ, աղաջ է։

Ասի մինչի միուս տախտակէ[2]) կարմունջն՝ բօղազին կշտին քաղաք մեծ, անուն Բուլզան, մանձիլ է, աղաջ բ։

Ասի մինչի մեծ քաղաք, անուն Լճուզայ, աղաջ

---

[1]) Ձեռագրում այս հատվածի մեջ միլերի քանակը ցույց տվող թվանշանները չկան, հեղինակը բառերի արանքում տեղ է թողել, վոր հետո ավելացնի. այնպես դատարկ ել մնացել է։

[2]) Ձեռագրում՝ տախտակէ։

գ։ Մինչի այս քաղաքս Ե փէտայկալմունջ կայ։ Այս քաղաքէս մինչի[1]) Բայսարընդարաւն՝ աղաջ գ, մանձիլ գ։

Աստի մինչի Ըշտէրսըն քաղաք, աստի մինչի սալիտակն, աստի մինչի Ըշտօնս քաղաք՝ աղաջ ը։ Մանձիլ է։

Աստի մինչի Ըսպլրուկ մեծ քաղաք, աստի մինչի Սէէֆել գէղն՝ աղաջ ը։ Մանձիլ ը։

Աստի մինչի Միթէրօլթ, ղասաբայ է, աստի մինչի Ամրգն գէղն՝ աղաջ է։ Մանձիլ թ։

Աստի մինչի Սօնգայ քաղաք, աստի մինչի Տենքլինայ գէղն՝ աղաջ ը։ Մանձիլ ժ։ 9v

Աստի մինչի Լանցպերկ քաղաք, աստի մինչի Անդուստ քաղաք է մեծ, անանման, աղաջ թ։ Մանձիլ ժա։

Աստի մինչի Դունըվերթ քաղաք, աստի մինչի Էրըմարք գեղն, աղաջ ը։ Մանձիլ ժբ։

Աստի մինչի Էթիմն, ղասաբայ է, աստի մինչի Կինիկսօֆն, գեղ այ, աղաջ թ։ Մանձիլ ժգ։

Աստի մինչի մին բէրթ, աստի մինչի մին բէրթ, աստի մինչի Կիսլինգն, գէղ այ, աղաջ թ։ Մանձիլ ժդ։ Ամէն ձոր այ, խաղողի իքան։

Աստի մինչի Հափ բէրդն, աստի մինչի Սիմրիկ գէղըն՝ աղաջ ը։ Մանձիլ ժե։ Այս ամէն իքի այ խաղողի։

Աստի մինչի մին բէրթն բարաթ, աստի մինչի մին բէրթ, անունն Բիսիսօն, աստի մինչի մին բէրթ, աստի մինչի Նիգրկ գէղն՝ աղաջ ը։ Մանձիլ ժզ։

Աստի մինչի Միդլբօրկ քաղաք, առջևն մեծ գետ այ գնում. այս գէտս գնում այ Ամսրդամ. ձորեր այ, իքանանի է. աստի մինչի մին ղասայբայ, անուն 10r

1) Ձեռագրում՝ մինչի։

Օբրբօրկ, աստի Կարաւզհաւզն քաղաք. կէսն ն է, կէսն ավեր է, աստի մինչի Բօպաւզն քաղաք՝ աղաջէ։ Մանձիլ ժէ։

Աստի մինչի մեծ քաղաք, անունն Ֆռանգֆօրթ, մեծ գետ քաղաքի միջովն գնում. ես կողմ, են կողմ դուզան բաղաբ. այս գետս գնում այ Ամսրդամ, որ ջրովն դ օրեն կու գնայ Ամսրդամ. աստի մինչի մին բէրթ, անունն Կինիկիսդէն՝ աղաջ ը։ Մանձիլ ժը։

Աստի մինչի Կամբրի, բէրթ, աստի մինչի Լիմբօրք քաղաք, աստի մինչի մին Ղվլիկ՝ աղաջ թ։ Մանձիլ ժթ։

Աստի մինչի մին բէրթ. աստի մինչի Բարդուշ գէղն՝ աղաջ թ. Մանձիլ ի։

Աստի մինչի մին Ղվլիկն՝ աղաջ ը։ Մանձիլ իա։ Այս դունաղումս ը, գ քաղաք կայ, հեռու կենայ։

Աստի մինչի մին բէրթ, մեծ գետն առջևն գնում. 10v
թէ մարդ, թէ ձի գամով անց կացանք են կողմն, ի քաղաքն Կուլինայ. այս գետիս վերայ գամի այ շինած. գամուն միջումն ջաղացանի բանի չարխով. աստի մինչի մեծ գետս մին ել անց կու կենայ նավով. աստի մինչի Օդումբախ գեղն աղաջ է։ Մանձիլ իբ։

Աստի մինչի Տիսիլդօվ քաղաք. մեծ գէտն առջևն գնում. աստի մինչի մին բերթ. բէրթի կշտին նավով գետն անցկացաք. աստի մինչի Ժուվանդօշտ գեղ՝ աղաջ թ։ Մանձիլ իգ։

Աստի մինչի Ըռեմբարկ քաղաք. այս քաղաքս Ֆէլամիկին է. զերայ եփրադօլին երկրէն դուրս էլանք՝ ընգաք Ֆէլամիկի երկիրն. աստի մինչի Զանթալ, աստի մինչի մեծ վանք մանաստիրն, աստի մինչի մեծ գետ ափն, գետն նավով անցկացանք, մտանք ի քաղաքն Ամռիք, աղաջ ը։ Մանձիլ իդ։

Աստի մինչի մեծ գետ ափն. գետն նավով անցկա-

ցաք. աստի մինչի Առնիմ քաղաք, աստի մինչի Լօն-
թրայ գէղ՝ աղաջ թ։ Մանձիլ իե։

Աստի մինչի Ամբսֆօրթ քաղաք, աստի մինչի Ներ- 11r
դին քաղաք, աստի չուրի Ամսրդամ խայավան այ
ջրով, որ նավ կու գնայ, կուգայ. աստի մինչի Մօրն
քաղաք, աստի մինչի Ամսրդամ քաղաք, որ է անն-
նման, չկայ սորայ նման. աղաջ թ։ Մանձիլ իզ։

Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս ամէն։ Որ էլաւ
Վենէտիկէն չուրի Ամսրդամ աղաջ ճդե, մանձիլ իզ.
այս է։

Դարցեալ Ամսրդամու որ գնաս Հաուլօ, մեծ քա-
ղաք է, ը սահաթէն ճանապարհ է. մարդն կու մտնու
ղայիղն, ղայիղն ձի կու քաշէ ջրի վերայ։

Դարցեալ Հաուլօի յետ որ գնաս, Էէյկդայ քաղաք
է. ը սահաթէն ճանապարհ է այլվի ղայիղով. ղայիղն
ձի կու քաշէ։

Դարցեալ Էէյկդու որ գաս Ամսրդամ, դ սահաթէն
ճանապարհ է. ղայիղով գնան ու գան. ղայիղն ձի կու
քաշէ։

Դարցեալ Ամսրդամու ծովով որ գաս Էիկօրնայ, այս
է լէյկն, այս է քաղաքն, այս է ծովն ու ցամաքն, որ
կայ կարգաւ գրած։ Ոչ թէ ես իմ կամով գրեցի. ամէն
օր քափուդանն կու հարցնէիմ, կու գրեմ. ղերայ ը
ամիս ծովու վերայ կացայ. այս է։

Դարցեալ այս է։ Ամսրդամու ծովով որ գաս Էիկօր- 11v
նայ, այս է. Ամսրդամու մինչի Յանգուզ քաղաք՝ ը
լէյգ այ, ղերայ մին լէյգն ե տալիանու միլն է։ Աստի
մինչի Թէսիլ քաղաք՝ ժ լէյգ այ։ Դարցեալ ինչ մեծ
մեծ նավ որ կայ, Թէսիլու�կու բառնան, ղերայ
Ամսրդամու մինչի Թէսիլն ծովն ելես այ, մեծ նավ
բարձած գնալ չէ. մանդր նավեր, թէթև նավեր կու
գնան. այս է։ Դարցեալ Թէսիլու մինչի բօղազն դուրս

ընի, վատ տէղ այ, դժար. Բ սհաթէն ճանապարհ է։ Այս բօղազէն յետ չուրի Ընկլիզու դարէն՝ ԼԳ լէյգ այ։ Դարցեալ Ընգլէթեռին յետ մինչի են գլխի ցամաքն՝ Ղ լէյգ այ. զերայ Ամսրդամու մինչևի աստ ցամաքէն հեռանալ չէ. եսոր դէնն ապա ընկաւ օվկէանոսի մեծ ծոցը, որ մինչի Պուռտուկալն այլ ցամաք չէ երևիլ ոչինչ։ Դարցեալ Ինգլիզու ցամաքէն չուրի Պուռտուկալու Բ բերդն երևի, ճՁԲ լէյգ այ։ Դարցեալ Պուռտուկալոյ չուրի Իսպանիայ ի քաղաքն Կալիս ԻԳ լէյգ այ, զերայ Թէսիլու ջուր, խորակ վեր կունէն մինչի աստ. այլ դուրս գնալէ տէղ չկայ։ Դարցեալ ժէյգիդունի նավերն Կալիս կու բառնան, Կալիս կու դադարկացնեն. այլ տեղ չկայ. այս քաղաքս Իսպանօլի այ, մեծ կղզի է։

Դարցեալ Կալիսու մինչի Սանթու բօղազն ԺԲ լէյգ այ, զերայ բօղազն անչափ լեն այ, որ մէկ մէկի թօփ չի հասնուլ, մին կողմն Իսպանիայ է, մին կողմն՝ մաղրուբն է Ջզայիր։ Ամսրդամու որ գաս, Իսպանիայ ձախ կու մնայ, Ջզայիրն աջ կու մնայ։

Դարցեալ Սանթու բօղազէն մինչի Մալիկայ քաղաքն ԺԲ լէյգ[1]) այ. այս այլ Իսպանօլ այ։ Դարցեալ Մալիկու մինչի Ալիկանթայ քաղաքն Ի լէյգ այ. այլ Իսպանօլի այ։

Ալիկանթու մինչի Ժ լէյգն Գ գէրմակ ադէնի կայ, որ ադու զէյթուն դուրս կու գայ, այս ել Սպանօլի այ։

Զերայ այս գ ադէնոց դէսն Իսպանօլի ել երկիր չկայ, Ֆռանգսիսի երկիր այ, ամա հէռու կու մնայ։

Դարցեալ այս ադէնոցս չուրի Լիկօրնայ ճՂ լէյգ այ։ Դարցեալ Ամսրդամու գալիս առաջ Կուրծք կու երևի։ Դարցեալ Կուրծքու մինչի Լիկօրնայ Ե գերմակ ադէնի կայ. ամայ թէ Կուրծք, թէ ադէնին, Ամսրդամու գաս Լիկօրնայ, ամէնն աջ կողմն կու մնայ. այս է։

---

1) Ձեռագրում ԼԷգ։

Որ եկաւ Ամսրդամու մինչի Լիկօրնայ ջամն գճծբ 12v
լէյգ, որ կանի տալիանու գռբճկ միլ. այս է։

Դարցեալ Լիկօրնու որ դուրս ընիս, գաս Իզմիր, այս է. յառաջ Պուրտու Ֆրաբ կու երևի, յետով Պուրտը Լունկ, յետով Մունթը Քրիս,[1]) որ սար է։ Դարցեալ Մունթը Քրիս[2]) մին բարձր սար է, տեսիլք է տեսվել, վասն այն։[3]) Դարցեալ Լիկօրնու մինչի Մունթը Քրիս[4]) ճի միլ է։

Մունթը Քրիսի[5]) մինչի ժանաբ-դաղն գճլ միլ է։ Դարցեալ ժանա-դաղն է գերմակ սարեր այ ծովի միջում. մեծ սարն Աստուծոյ հրամանաւ սարն այրում է. ծուխն երևի։

Դարցեալ ժանաբ-դաղու մինչի Միսինայ ծ միլ այ։ Միսինայ մեծ աղայ է, որ պտուտն էճ միլ այ. այս աղէս ել Իսպանօլի այ։

Դարցեալ Միսինու բօղազն որ դուրս ընիս, մինչի[6]) Մունթու բուռունն[7]) եճծ միլ այ։

Դարձեալ Հալաբ գնացողն Մունթը-բուռունուն կու ջոկվի, գնայ դէպի աջ կողմն, գնայ Հալաբ։

Դարցեալ Մունթու-բուռնու մինչի Զուխայ-ադէն 13r
ւ միլ այ։

Զուխայ-ադին մինչի Սաղզն գճի միլ այ. Սաղզն աղայ է։

Սաղզին մինչի Ղարա-բուռունն ի միլ այ։ Ղարաբուռունին մինչի Սանջաղ-բուռունն իբ միլ այ։ Դարցեալ Սանջախ-բուռունին մինչի Իզմիր ժբ միլ այ։

Դարցեալ Լիկօրնու որ գաս Իզմիրն, Պուրտու Ֆրաբ, Պուրտու Լունգ ձախ կու մնայ, Մունթը Քրիս[8]) աջ կողմն կու մնայ։ Դարցեալ ժանաբ-դաղն ադէնոզն

---

1) 2) 4) 8) Ձեռագրում՝ fu:
3) » վայն:
5) » fսի:
6) » միչչի:
7) » բուռն:

Զաքարիա Ագուլեցու Որագրությունը —2.

Ա II 33352
2414

ամէն աջ կողմն կու մնայ։ Դարցեալ Միսինայ աջ կողմն կու մնայ Իզմիր եկօղին։ Դարցեալ Իզմիր եկօղին Մունթը-բուռունն ձախ կողմն կու մնայ։ Դարցեալ Զուխայ-ադէն ադայ է, կամ ձախ կու մնայ, կամ աջ։ Դարցեալ Իզմիր եկօղին Սադզն աջ կողմն կու մնայ։ Դարցեալ Իզմիր եկօղին Միտիլի ձախ կողմն կու մնայ։ Դարցեալ Լեկօրնայ որ գաս Իզմիր, որ էլաւ ջամն ռզճժ միլ այ։ Որ Ամսրդամու չուրի Իզմիր որ կանի ջամն տալիանու միլ գռքճհ միլ, որ է 4870 միլ. այս է։ Միլն Բ ադաջ է։ Դարցեալ որ ցամաքով գնացի, ծովով եկի. այս է։

Դարցեալ Իզմիրէն որ գաս Բուրսա, այս է մանձիլներն։ Իզմիրէն գաս Մանասխայ։ 13v

Ատի Բալամուդն։
Ատի Բաշքալամայ։
Ատի Ղուռու-գօլչուկն։
Ատի Մանդահօր։
Ատի Սուսըղրի։
Ատի Ուլուբադ։
Ատի Թախտալու։
Ատի Բուրսայ։[1])

Դարցեալ Բուրսու մինչի Մոդանիայ՝ ադաջ Բ։ Մոդանիայ կու մտնեն նավ, գնան Ըստամբոլ։ 14r

Դարցեալ Թոդաթու որ ջոկեն, գնան Ըստամբոլ, այս է։

Թոդաթու գաս մինչի Ղոյ-բաշին՝ ադաջ Գ։

Ատի մինչի Թուրխալ՝ ադաջ Գ։

Ատի մինչի Զանգալու բեն՝ ադաջ մին։ Ատի մինչի Այնա-բազար՝ ադաջ Բ։

Ատի մինչի Ամասեայ՝ ադաջ Գ։

---

1) Հաջորդում է E հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրերի։

Աստի մինչի Մարզվան-օվասի, ի գէղն Ժողուրդ-
քոյի՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Հաջի-քոյի՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Դիրաքլու-բելի՝ աղաջ մին։ Աստի 14v
մինչի Օսմանջուգի կարմունջն՝ աղաջ Բ։
Աստի մինչի Սարմաշուղ-դայէն կամ Հաջի-Համ-
զէն՝ աղաջ Բ։
Աստի մինչի Դալու-դարվազի գետն անց կենայ՝
աղաջ Բ։
Աստի մինչի Քաֆար-բելի՝ աղաջ մին։ Աստի մին-
չի Թոսիայ՝ աղաջ Բ։
Աստի մինչի Ինքոյի՝ աղաջ դ։
Աստի մինչի Ղարա-ջօրանն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Զարքազլարն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Համամլուի բօղազն՝ աղաջ Բ։ Աստի
մինչի Բայնդրլու՝ աղաջ Բ։
Աստի գնայ, բելն անց կենայ, գնայ Գառադայ՝
աղաջ գ։
Աստի գնաս...-բելի,[1]) անց կենայ, գնայ Զաղա- 15r
գօլի՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Պօլիայ՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Դագրման-դարասի՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Մտռլու՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Զովուջ-քոյի՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Թօրբաչիլարն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Դարախչիլարն՝ աղաջ գ։
Աստի գնայ, բելն անց կենայ, գնայ Գէվիայ կար-
մունջն անց կենայ, գնայ Գէվիայ՝ աղաջ գ։ Բուրսու
ճանապարհն աստ կու ջոկվին։
Աստի մինչի Սարունչին՝ աղաջ գ։

---

1) Ձեռագրում գնաս բառից հետո մի բառի տեղ է թողած, այնպես դատարկ էլ մնացել է։

Աստի մինչի Ըզմիտն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Գայգայ-բիզ՝ աղաջ գ։ 15v
Աստի մինչի Ղարթալն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Ուսկուդարն՝ աղաջ գ։
Աստի նստի նավ, բ սնաթէն գնայ Ըստամբոլ։
Թողաթու մինչի Ըստամբոլ, որ կանի ջամն ի մանձիլ. այս է։
Դարցեալ Գեվիայ որ ջոկեն, գնան Բուրսայ, այս է մանձիլն։ Գեվիու գաս Մայքայչիլարն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Այարջին՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Ժէգի-շահրն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Բաստանայլարն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Բուրսայ՝ աղաջ գ։
Դարցեալ-Բօլիու որ ջոկէն, խանդակին ճանապարհովն գնան Ըստամբոլ, այս է մանձիլն. Բօլիու գաս 16r
. . . . . [1])
Դարցեալ Օսմանջուկեն որ ջոկէս, գաս Դալու-քիրազին վերայ. Օսմանջուկէն գաս Համամլու՝ աղաջ գ։ Աստի գաս դարավիրի տակի գեղն՝ աղաջ գ։ Աստի գաս Դալու-քիրազին ղարշուի գեղն՝ աղաջ գ։ Աստի գաս Ամասիայ՝ աղաջ գ. զերայ Դիրաքլու-բելն չտեսնուն։
Դարցեալ Զիման-բելու ճանապարհն այս է, որ 16v
Օթլու-բելուն կու ջոկեն. Օթլու-բելեն մինչի Զամալու՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի մեծ գետի կարմունջն անց կենայ, աղաջ գ։
Աստի մինչի մեծ չիմանն, բելի գլուխն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Օլուխլու-Փունդարն՝ աղաջ գ։
Աստի մինչի Ղարայ-ժաղուբի գետի կարմունջն անցկենայ՝ աղաջ գ։

---

1) Հաջորդում են F, G հավելագրություններն ուրիշ ձեռագրով։

Աստի մինչի բօղազն, հայի գեղ կայ, հեռու է, աղաջ գ։

Աստի մինչի Աղ-շահր-օվասի, ի գեղն քրդանոց՝ աղաջ գ. այս է։ Ընկաւ մեկն ճանապարհն։

Դարցեալ թէ որ ձորոմն գնան, այս է։ Քրդանոցէն գաս Ղօլայ-հիսար՝ աղաջ գ. ամայ բանդեր այ։ Աստի գաս Հաջի-Մուրադի բերդն՝ աղաջ գ։ Աստի գաս Մուրդասինու տակն՝ աղաջ գ։

Աստի գաս, բերն անց կենան, գան Զօվուշ-օղլի մազարն՝ աղաջ ե. այս է։ Ընկաւ ձորն Թոզանլու։ 17r

Երևանայ գնաս Ղարսու վերայ, որ գնայ Առզռում, այս է։ Յառաջ Երևանայ գնայ մինչի Եղվարթ՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Բաշ-ապարան, աղաջ գ։

Աստի մինչի Ալանգազի սարի կուշտն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի մեծ գետին վերայ Ղարսու՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Ղարսու բերթն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Գումբէթն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Դօշ-ղայէն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Քօրօղլու բերթի կուշտն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Խարաբա գեղին կուշտն գետին վրայ՝ աղաջ գ։ 17v

Աստի մինչի Ժաքաբաղ կամ Հասան-ղալեն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Զօպան-դարէն կամ Բուլամաչն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Առզռում՝ աղաջ գ։

Դարցեալ Ագուլաց դուրս ընիս, որ գնաս Ըսպհան, այս է մանձիլնեին։

Ագուլաց մինչի Երասաղն անց կենայ, աղաջ մէկ։ Աստի մինչի Պզտիկ Իրու՝ աղաջ մէկ։

Աստի մինչի Հաղրա-մէջիթն՝ աղաջ մին։ Աստի մինչի Էիլաւ՝ աղաջ Բ։

Աստի մինչի Հաջիլարն՝ աղաջ Բ։ Աստի մինչի Մեծ Իրու՝ աղաջ Բ։

Աստի մինչի Գիվրու սարի գլուխն՝ աղաջ մէկ։
Աստի մինչի Մուժումբար՝ աղաջ բ։ 18r

Աստի մինչի Սառ՝ աղաջ մին։ Աստի մինչի Թարվեզու մեծ կարմունջն՝ աղաջ բ։ Աստի մինչի Թարվեզ՝ աղաջ մէկ։

Դարցեալ Թարվեզու որ գնաս Ըսպհան, առաջի մանձիլն այս է։ Թարվեզու մինչի Վասմինջ՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Շիբլու քարվանսարէն՝ աղաջ բ։ Աստի մինչի[1]) Հաջի-աղէն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Դիվիթլարն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Թուրքմանն՝ աղաջ գ։

Աստի մինչի Միանայ՝ գ։[2])

Աստի մինչի Ղափլանթու՝ աղաջ մին։ Աստի մինչի Սարչաճն՝ աղաջ ե։

Աստի մինչի Նէքպայ. . .[3]) 18v

Աստի մինչի Զանգուն՝ աղաջ . . . Աստի մինչի Շահու քարվանսարէն՝ աղաջ . . . Աստի մինչի Ղարայբուլաղն, որ է Սուլթանիայ, ամա քաղաքն հեռու այ . . .

Աստի մինչի Յիայ։
Աստի մինչի Ղօռայփասին։
Աստի մինչի Խիարայ։
Աստի մինչի Սակզավայ։
Աստի մինչի Արասանկն ... Աստի մինչի Հէրբն։
Աստի մինչի Դանգն։
Աստի մինչի Սավայ։
Աստի մինչի Զաֆարաբադ։ 19r
Աստի մինչի Ղում։

---

1) Ձեռագրում՝ միչի։
2) Հասկացվում է աղաջ գ։
3) Ձեռագրում աղաջները նշանակելու համար տեղ է թողած. այնպես դատարկ ել մնացել է։

Աստի մինչի Ղասում։
Աստի մինչի Սինսին։
Աստի մինչի Քաշան։
Աստի մինչի Ղոհռու։
Աստի մինչի Աղա - Քամալն։
Աստի մինչի Մուշայխառ։
Աստի մինչի Գազ։
Աստի մինչի Ըսպհան։
Դարցեալ Քաշանայ որ գնաս, Նաթանձու վերայ գնաս Ըսպհան, այս է մանձիլն։ Քաշանայ մինչի...[1]) 19v
. . . . . 21r
. . . . . կու գնան. կայ որ գնալ չեն։
Ջուղայու մինչի Ղառղա - բաղարն՝ մին աղաջ։ Աստի մինչի Նախջիվան քաղաք՝ գ աղաջ. ըռահտար կայ։ 4։
Նախջիվանայ մինչի Գոզչի - ղալասի մինարէն՝ մին աղաջ։ Աստի մինչի Ղարաբաղի քարվանսարէն՝ Բ աղաջ։ 3։
Ղարաբաղէն մինչի Ղարաբաղի ջուրն ու գոլն՝ Բ աղաջ։ Աստի մինչի Շարուր Խալիֆայ - քանդին՝ մին աղաջ։ 3։
Խալիֆու - քանդէն գետն անց կենայ, գնայ Նորայ-շինիկու գեղն՝ կէս աղաջ։ Աստի մինչի Քոռ - ռուլաղն՝ Բ աղաջ։ Աստի մինչի Սաղարաղ՝ մին աղաջ։ 3||։
Սաղարաքու մինչի Բռուռն՝ կէս աղաջ։ Աստի մինչի Գումբազի Ղրխ - այաղն՝ մին աղաջ։ Աստի մինչի Ղենարն՝ մին աղաջ։ 2||։
Ղենարէն մինչի Վեթու գետն՝ մին աղաջ։ Աստի մինչի Աղ - բռուռն՝ մին աղաջ։ Աստի մինչի Դվին՝ մին աղաջ, կամ Արդաշէր։ Աջ գնաս, Դվին է, ձախ գնաս, Արդաշեր այ, որ է Թոփրայ - ղալէն։ 3։

---

1) Հաջորդում են H, I հավելագրությունները ուրիշ ձեռագրով։ Ձեռագրի 20-րդ թերթը (20r ու 20v) ընկած է։

Դվինու մինչի Գառնու՝ գետն՝ կես աղաջ։ Ատի մինչի Աղ-ժօխուշի գլուխն՝ մին աղաջ։ Ատի մինչի Երևան՝ մին աղաջ։ 2։

Թարվեզու մինչի Զուղայ՝ ժբ աղաջ։
Զուղու մինչի Երևան՝ իա աղաջ։ 40։

1126 դեկտեմբերի ժբ ու�թարվեզ ես Աքուլեցի մղդսի Աղամիրի որդի Զաքարէս գնացի Մարաղայ։ Մարաղու խան էր Աղայ-խանի աղայ Յուսէնղուլի-խան։ Այս խանս Ադիլբէջանայ վէզիր Միրզայ-Իբրահիմի աղջիկն է առած կին։ Այս երկիրս մուղադամ շատ ել այ, շատ լաւ երկիր, բարիլի։ Այս երկրումս լաւ բրինձ կնի, որ Հնդստանու բրինձին յօքում կանի, որ չուբի Ըսպհան կու տանին արմաղան։ Լաւ բամբակ, շատ չամիչ, շատ դօշաբ, շատ անթիւ թութուն դուս կու գայ այս երկրիս։ Այս երկրիս ելն կու գնայ Սահանդաղի։ Սահանդու գ գետ այ գալիս այս երկիրս, որ ամէն գետ Երասղինանէ սնալ պակաս է։ Թարվեզու որ դուս կու լինիս, դէպ յարաւ գնաս։ Գնալով շրջի, գայ յարեվել Մարաղայ։ Ծովն աջ կողմն կու մնայ։ Մեծ ծով այ, ծովի միջումն մեծ սար կայ։ Այս ծովիս ջուրն շոր այ, ձուկն չկայ մէջն։ Ծովի քնարն այնչափ ջիմջիմայ է, ջագան, սասլուղ, որ մարդ կարիլ չէ ծովին մօտանալ։ Թարվեզու թէ այս երկիրներս[1]) խասիլ կու բերէն, ամէն Մարաղու երկրումն կու գործէն։ Այս ծովիս մէկ կողմն Ուրմի այ, մէկ կողմն||Թարվեզ ու Մարաղայ է։ Այս ծովիս մեծութիւն այնպէս այ, որ մին ձիաւոր ժ օր անջախ պտուտ գայ։ Ահայ մանձիլ գրեցի. այս է։ 21v 22r

Թարվեզու մինչի Ըռասուվան գեղն՝ մին աղաջ։ Այս գեղս ձախ կու մնայ։ Տէղս ըռահտաբ կայ։ Ատի մինչի Սարվարու՝ մին աղաջ. դասարայ[2]) է։ 2։

Սարդարու[3]) մինչի Ըռատամարատ՝ գ աղաջ։ Ըռա-

1) Ձեռագրում՝ եկիրներս։
2) » դասաբ։
3) » Սարդարո։

տամայբաղ ասելն այս է, որ Ըռստամ-խանն տէղս ամարաթ է շինած, կու գայ տէղս ավ։ Լավ չիման այ։ Տէղս ըռահտաը կայ։ 3։

Աստի մինչի Քահրիզն՝ մին աղաջ։ Տէղս Բ ճանապարհ կու բաժանէ. մինն աջ կու գնայ Գօվգան, ձախ կու գնայ Տուխուրդան։ Աստի մինչի Գօվգան՝ Բ աղաջ. դասաբայ է։ 3։

Գօվգանու մինչի Աժդահայ-դարասի՝ կէս աղաջ։ Շատ ձոր այ, Բ կողմն քար. հարամբանոց տեղ այ։ Աստի մինչի Խանիան՝ Ե աղաջ ու կէս. դասաբայ է։ 6։

Խանիանու մինչի կշտի գետն, մին աչկէ կարմունջըն՝ կէս աղաջ։ Աստի մինչի Ղարայ-բուռունլարն՝ մին աղաջ։ Աստ է սինօռն։ Մինչի աստ Թարվեզու խանի երկիրն այ։ Աստի վայր՝ Մարաղու խանին է։ Տէղս Մարաղու խանին ըռահտաը կայ։

Ղարայ-բուռունլարին մինչի Ալղոյի գեղն՝ աղաջ 22v
Բ։ Աստի մինչի Խուրմաղատ գեղն՝ աղաջ մին։ Աստի մինչի Ըռասաթն՝ աղաջ մին։ Աստի մինչի Մարաղայ՝ աղաջ մին։ Այս Ըռասաթս այս է, որ մին մեծ թափայ է, քար։ Քարն ծակել են, մտել մէջն, մաղարայ, օթախնի շինած յին ժամանակաց։ Ոմն ֆռանգի վանք կասին, ոմն թագաւորի ամարաթ կասին. Աստուած գիտէ։

Թարվեզու մինչի Մարաղայ քաղաքն՝ ջամն ԺԲ աղաջ ու կէս։

Դարցեալ Ըռստամաբատու կշտին Քահրիզին մինչի Տուխուրդան՝ Բ աղաջ։ Տուխուրդան մեծ դասաբայ է. Կ տուն հայ կայ, մին լաւ եկեղեցին ունին։ Լաւ տէղ այ. շատ թութուն դուս կուգայ։ Ես Տուխուրդան Թարվեզու խանին այ։

Տուխուրդանու մինչի կշտի մեծ գետն, Ե աչկէ կարմունջն՝ կէս աղաջ։ Աստի մինչի Սօմայ, հայի գեղն՝ Ե աղաջ։ Այս գեղիս կշտին մեծ գետ ունի, Ե

աչկէ կարմունջ ունի։ Սօմայու մինչի Մարաղայ՝ գ աղաջ։

Տուխուրղանու կու գայ Խուրմաղատ գեղն, կու խասնի ճանապարհն։ Տուխուրղանու վերայ գնաս Մարաղայ, ճանապարհն սար այ, դար ու դուս. Գօվգանու վերայ՝ դուզ այ. Բ աղաջ ավել սհալ է։

Դարցեալ Թարվեղու որ գաս Սարդարու, Սարդարու որ գաս Ըռստամաբատ, թէ Մամաղան, թէ Խուտրով-շայ, թէ Ուսկու, այս գ գեղս ամէն ձախ կու մնայ։ Այս է, որ ես Աքուլեցի Զաքարէս գրեցի։ 23r

---

[Երկրորդ բաժին. ՈՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, 1647—1681 թ.թ.]

§ 2 Յամի ՌՂԶ մարտի ամսոյն Ե-ումն Ագուլիս որ ես Բրդունց Աղամիրի որդի Զաքարիայ այսօր Ագուլաց դուս գնացի, որ հոգին սուրբ Աստուած առաջնորդէ, որ ուր որ գնամք, թէ գիւղ և էթէ քաղաք թէ մտանիցեմ, կամ թէ զատիկ արարիցեմ, կամ թէ նշանաւոր բան կամ թէ օր հանդիպիցէ, գրիցեմ. պատճառն այս է. որ ով որ հարցնէ, սուրբ հոգին տացէ պատասխանին. այս է, որ կայ, յառջևն գրած է։[1] 41r

§ 3 Յամի ռղզ մարտի ամսոյն Եումն Ագուլաց ես Զաքարիայ այսօր դուրս ելայ Աստուծով։ Սուրբ հոգին Աստուած առաջնորդե։ 41v

Յամի ռղզ մարտի ժգումն ես Զաքարիայ այսօր եկի Երևան Աստուծով։

Յամի ռղզ ապրիլ գումն Երևանայ այսօր ես Զաքարիայ դուս ելայ Աստուծով։

Յամի ռղզ ապրիլի ժբումն Գոմաձոր ես Զաքարիայ զատիկ արարի Աստուծով։

Յամի ռղզ ապրիլի իաումն այսօր ես Զաքարիայ որ մտայ ի քաղաքն Առզրում, գումբուկչին էր Պետրոս Չալարին։

Յամի ռղզ մայիս իգումն որ Առզրումայ դուս ելայ Աստուծով։

Յամի ռղզ մայիս իէումն Աշղալումն որ համբարձում արարի Աստուծով։

Յամի ռղզ յունիս ժգումն այսօր եկի Թողաթ Աստուծով։

Յամի ռղզ յունիս իաումն որ Թողաթու դուրս ելայ Աստուծով։

---

1) Հաջորդում է S հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

Յամի ռդգ յուլիս իեռւմն վարդավառ Նիֆ արարի Աստուծով։ 42r

Յամի ռդգ յուլիս լռւմն այսօր Իզմիր մտայ Աստուծով։

Յամի ռդգ օգոստոսի զռւմն որ Իզմիրէն դուրս եկի Աստուծով։

Յամի ռդգ օգոստոսի ժէռւմն այսօր եկի Բուրսա Աստուծով։

Յամի ռդգ սեպտեմբերի ծբռւմն սուրբ խաչ Բուրսայ արարի Աստուծով։

Յամի ռդգ նոյմբերի ծռւմն Բուրսու դուրս ելայ Աստուծով։

Յամի ռդգ նոյմբերի ծառւմն եկի Մօդանայ, մըտայ նավ Աստուծով։

Յամի ռդգ նոյմբերի իզռւմն որ եկի Ըստամբոլ Աստուծով։

Յամի ռդգ դէքտեմբէրի իթռւմն ես Զաքարիայ որ Ջրաւրհնեաց բարեկենդան Ըստամբոլ արարի Աստուծով։

Յամի ՌՂԷ յունվարի գ, օրն Եշբթ, որ ես Զաքա- 42v
րիայ Չրաւրնիք Ըստամբոլ արարի Աստուծով։

Փետրվարի ժգումն Ըստամբոլ բուն բարեկենդան արարի ես Զաքարիայ։

Ապրիլ բումն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ զատիկ արարի Աստուծով։

Մայիս ժառումն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ համբարձում արարի Աստուծով։

Յուլիս թումն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ վարդավառ արարի Աստուծով։

Օգոստոս ժգումն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ աստուածածին արարի Աստուծով։

Սեպտեմբերի ԺԷումն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ սուրբ խաչ արարի Աստուծով։

Հոքտեմբերի ԺԷումն։ Ըստամբոլի թագաւորութեան սուլթան Իբրահիմին, որ ժէնգիչարին, ըսպահին կուիտվին Ըստամբոլու միջումն, շատ մարդ կոտորեցաւ ըսպահունանէ. այս պատճառէս,

* որ ուզում ին, թէ թագաւորն սպանին, թէ զուլի ուլուֆայ չէ տալիս. զերայ ըսպահին թագաւորն ուզում էն, ժէնգիչարին||թագաւորն ուզում չէր։ Վասն 43r
այս պատճառէս շատ արիւնհեղութիւն արարին Ըստամբոլու մինջումն։ Ախր վերջն սուլթան Իբրահիմ թագաւորն խեխդեցին, իւր մեծ որդին թախտ նստուցին՝ անունն սուլթան Մահամադ։ Սուլթան Իբրահիմն էր խե տարու. սուլթան Մահամադն որ թախտ նստավ Ըստամբոլ, սայ էր թ տարեկան։

** Թվին ռդէու�ոչ թէ մին օրի էր կռիվն, այլ մինչի ի օր աղմուկ կէր քաղաքուն։ Ապայ թագաւորն խէղդեցին, տղէն նստաւ թագաւոր՝ անունն սուլթան Մահամադ։ Այս սուլթան Մահամադս շատ երկիր առաւ, թէ Գրիտն, թէ Կամենից։ Սայ այնչափ կռիւ տվեց, թէ իւր ասկարին, թէ այլ թագաւորաց մարդ սպանվեց, որ ծովի ավազին համարք ունի, սորայ չառված մարդին համար չունի։ Մնաց մինչի թվին ռնլբուն օսմանցու ճարն կտրեց, բերին սուլթան Մահամադ հալս արին, դրին ղաֆազում. սորայ ախպէրն, որ է անունն Սլէման, սայ դրին թագաւոր. որ ֆրանկն մինչի Սոֆիայ առաւ։ Ահայ թագաւորն սուլթան Սլէյման այ, սուլթան Մահամադ ղավազում։

Յամի ՌՂԸ յունվարի գուն Ըստամբոլ ես Զաքա- 43v
բիայ Ջրաւբհնիք արարի Աստուծով։

Փետրվարի գուն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ բուն
բարեկենդան արարի Աստուծով։

Մարտի իեուն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ զատիկ
արարի Աստուծով։

Ապրիլ ժբուն Ըստամբոլու ես Զաքարիայ որ դուրս
եկի Աստուծով։

Մայիս գուն Հաջիհամզուն ես Զաքարիայ համ-
բարձում արարի Աստուծով։

Մայիս ժգուն եկի Թողաթ Աստուծով։

Մայիս ժբուն Թողաթու դուրս ելաք Աստուծով։

Մայիս լուն եկի Առզռում. ժգ օր կացաք։

Յունիս ժաուն որ Առզռումայ դուրս եկի Աստուծով։

Յունիս իեուն Ղարսու վերայ եկի Երևան։

Յամի ռղբ յունիս իէուն Երևանայ ես Զաքարիայ 44r
դուրս եկի Աստուծով.

Յունիս լուն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստու-
ծով։

Յուլիս մէկուն Ագուլիս ես Զաքարիայ վարդա-
վառ արարի Աստուծով։

Օգոստոս մէկուն Ագուլաց ես Զաքարիայ որ դուրս
ելայ։

Օգոստոսի գուն ես Զաքարիայ եկի Թարվեզ Ար-
զանուն հետ։

Օգոստոսի ժուն Թարվեզու դուրս ելայ Աստուծով։

Օգոստոսի ժգուն Հաջիաղուն ես Զաքարիայ աս-
տվածածին արարի։

Սեպտեմբերի ժեու�ես Զաքարիայ որ եկի Ըսպհան քաղաք Աստուծով։

Նոյմբերի ժդուն ես Զաքարիայ որ Ըսպհանայ դուրս եկի Աստուծով։

Նոյմբերի ժբուն եկի Քաշան։

Նոյմբերի իեուն Քաշանայ դուրս եկի։

Դէքտեմբէրի ժբուն եկի Թարվեզ Աստուծով։

Դէքտեմբերի իեուն Թարվեզու դուրս եկի։

Դեքտեմբերի իթուն բարեկենդան Պզտիկ Իրու արարի Աստուծով։

Դէքտեմբերի լուն եկի Ագուլիս Արզանուն յետ։

Յամի ՌՂԹ յունվարի գումն Ագուլիս ես Զաքա- 44v
րիայ Ջրաւրհնիք արարի Աստուծով։

Փետրվարի Իգումն Ագուլիս ես Զաքարիայ բուն բարեկենդան արարի։

Մարտի մէկումն Ագուլայց ես Զաքարիայ դուրս ելայ Աստուծով յետ Արզանուն։

Ապրիլի ժգումն ես Զաքարիայ եկի Առզրում Աստուծով։

Ապրիլ ժգումն Առզրում ես Զաքարիայ զատիկ արարի Աստուծով։

Մայիս Իգումն Առզրում ես Զաքարիայ համբարձում արարի Աստուծով։

Յունիս Իումն Առզրումայ ես Զաքարիայ որ դուրս ելայ Արզանուն յետ։

Յուլիս ժումն եկինք Թոդաթ. ը օր կացինք Աստուծով։

Յուլիս Իառումն Թուրխալ ես Զաքարիայ վարդավառ արարի Աստուծով։

Յուլիսի Իբումն հասանք Զանգալու բէլն։ Գալ գիշերն ըռուսցի Թայիր չալաբին Ջոկվեցաւ, թէ գնայ Սարուջայ, վերայ տվին, Քօռ ախպիւրներումն սպանեցին. քիչ մի զատ տարան։

Յամի ռղք օգոստոսի ժգումն ես Զաքարիա եկի 45r
Ըստամբոլ։

Օգոստոսի ժըումն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ աստուածածին արարի Աստուծով։

Սեպտեմբերի ԺԵՌԷՆ Ըստամբոլ ես Զաքարիայ սուրբ խաչ արարի Աստուծով։

Դէքտեմբերի ՔՌԷՆ Ըստամբոլ ես Զաքարիայ սուրբ Յակոբին բարեկենդան արարի Աստուծով։

Դէքտեմբերի ԻԲՌԷՆ Ըստամբոլ ես Զաքարիայ, որ Ջրաւրհնեաց բարեկենդան արարի Աստուծով։[1])

---

1) Հաջորդում է Ի հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

§ 4 Յամի ՌԺ յունվարի գուն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ Ղրաւրհնիք արարի Աստուծով։

Փետրվարի թուն Ըստամբոլ ես Զաքարիայ բուն բարեկենդան արարի Աստուծով։

Մարտի ԺԳուն Ըստամբոլու ես Զաքարիայ որ յետ Արզանուն դուրս եկինք Աստուծով։

Մարտի լուն Բայնդրլու ես Զաքարիայ որ զատիկ արարի Աստուծով։

Ապրիլ ԺԳուն ես Զաքարիայ որ եկինք Թողաթ Աստուծով։

Ապրիլ ԻԹուն որ Թողաթու դուրս եկի ես Զաքարիայ Աստուծով։

Մայիս ԸուՆ Աղշահր-օվասի ես Զաքարիայ համբարձում արարի։

Մայիս ԺԳուն ես Զաքարիայ որ եկի Առզրում Աստուծով։

Մայիս ԻԷուն ես Զաքարիայ որ Առզրումայ դուրս եկի։

Յունիս ԺԵուն ես Զաքարիայ եկի Երևան Ղարսու վերայ։

Յուլիս գուն Երևան ես Զաքարիայ վարդավառ արարի Աստուծով։

Յուլիս ըուն Երևանայ ես Զաքարիայ դուրս եկայ Աստուծով։

Յուլիս ԺԸուն ես Զաքարիայ որ եկի Թվլիս, զաղաւախանէն Թվլիս Ըստամխան էր։ Զառարին էր խոջայ Բէհրուզ։

Յամի ռՆ օգոստոս ԺառուՆ որ Թվլիս մեծ սէլ եկաւ։ 46r

Օգոստոս ԺԷ-ումն ես Զաքարիայ աստուածածին Թվիս արարի Աստուծով։

Օգոստոս ԽԸ-ումն Թվիսու ես Զաքարիայ դուրս եկի Աստուծով։

Սեպտեմբերի Ե-ումն ես Զաքարիայ Արղանուն յետ եկի Ագուլիս։

Սեպտեմբերի ԺԳ-ումն սուրբ խաչ Ագուլիս արարի Աստուծով։

Հոքտեմբերի Գ-ումն Ագուլայց ես Զաքարիայ դուրս ելայ Աստուծով։

Հոքտեմբերի Է-ումն ես Զաքարիայ եկի Թարվեզ, թէ ես Զաքարիայ իմ եխպայր Սիմոնն Թարվեզ այն տարին էր, որ Թարվեզու խանն էր Դալու Ալիղուլիխան էր, որ Սիմոնին շատ ապատ էր տված վասն հաւատի կողմանէ. Աստուած փրկեաց։

Հոքտեմբերի Խ-ումն ես Զաքարիայ իմ եխպայր Սիմոնի հրամանաւ որ Թարվեզու դուրս եկի։

Նոյմբերի Ե-ումն ես Զաքարիայ եկի Երևան. զեբայ եխպայր Սիմոն պարտք էր տված Լալայբէկի տղայ ուզբաշի Ալահվերդի բէկին։ Եկի Երևան, փող չտվեց։ Սիմոն եկաւ Երևան, ես դուրս եկի։

Դէքտեմբերի Խ-ումն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստուծով։

Յամի ՌԾԱ յունվարի գումն Ագուլիս ես Զաքա- 46v
բիայ Ջրաւրհնիք արարի Աստուծով։

Մարտի մէկ Ագուլիս ես Զաքարիայ բուն բարե-
կենդան արարի Աստուծով։

Մարտի Եումն ես Զաքարիայ որ Ագուլաց դուրս
ելայ Աստուծով։

Մարտի ըումն ես Զաքարիայ որ այսօր եկի Թար-
վեզ Աստուծով։

Ապրիլ ժդումն ես Զաքարիայ որ Թարվեզու դուրս
ելայ Աստուծով։

Ապրիլ ժէումն ես Զաքարիայ որ եկի Ագուլիս Ա-
ստուծով։

Ապրիլ ժըումն ես Զաքարիայ Ագուլիս որ զատիկ
արարի Աստուծով։

§ 5 Թվին ռճա մայիսի գումն Ագուլիս այսօր ես Զա- ibid.
քարիայ իմ հօրեխպօր որդի տէր Մելքումին հետ գնա-
ցի Տաթևու անապատն ուխտ։ Այս անապատիս հայրն
էր Արիստակէս վարդապետն Տատէվացի։ 1101։

§ 6 Մայիս իէումն Ագուլիս ես Զաքարիայ համբար- ibid.
ձում արարի։

Յուլիս մէկումն Ագուլիս ես Զաքարիայ որ դուրս
ելայ Աստուծով։

Յուլիս Եումն ես Զաքարիայ որ եկի Թարվեզ Ա-
ստուծով։

Յուլիս իառումն ես Զաքարիայ որ Թարվեզու դուրս
ելայ Աստուծով։

Յուլիս իեումն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս վարդա-
վառ կիրակի օրն։

Օգոստոսի թումն Ագուլաց ես Զաքարիայ դուրս ելայ Աստուծով։

Օգոստոսի ժբումն ես Զաքարիայ եկի Երևան Աստուծով։

Օգոստոսի ժգումն ես Զաքարիայ Երևանայ դուրս ելայ Աստուծով։

§ 7 Յամի ռճա օգոստոսի ժեումն ես Զաքարիա աստուա- 47r
ծածին Աղջաղալումն արարի Աստուծով։

Օգոստոսի իառումն ես Զաքարիայ որ եկի Առզռում Աստուծով։

Սեպտեմբերի ժթումն ես Զաքարիայ շատ ջումիաթով գնացինք Առզռումայ վանքն ուխտ։

Հոքտեմբերի ժբումն ես Զաքարիայ Առզռումայ դուս եկի։

Նոյմբերի մէկումն ես Զաքարիայ եկի Երևան Աստուծով։

§ 8 Յամի ռճաումն նոյմբէրի մէկումն ես Զաքարիայ ibid.
Առզռումայ եկի Երևան, թէ իմ հայր Աղամիրն Ագուլաց եկած Երևան, թէ գնում եմ Երուսաղէմ. գնաց Երուսաղէմ։ Դարցիալ յամի ռճբ հունիս լումն որ իմ հայր Աղամիրն Երուսաղեմայ եկաւ Ագուլիս։

§ 9 Նոյմբերի եումն ես Զաքարիայ Երևանայ դուրս ibid.
եկի։

Նոյմբերի բումն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստուծով։

Նոյմբերի ժդումն ես Զաքարիա Ագուլաց դուրս ելայ։

Նոյմբերի ժէումն ես Զաքարիայ եկի Թարվեզ։

Դէքտեմբերի ժումն ես Զաքարիայ Թարվեզու դուրս ելայ։

Դէքտեմբերի ժդումն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստուծով։

§10 Յամի ՌԾԲ յունվարի գումն Ագուլիս ՉԲաւրհնիք Ագուլիս արարի ես Զաքարիայ Աստուծով։

Յունվարի ԺԳումն Ագուլիս ես Զաքարիայ որ դուրս ելայ։

Փետրվարի ԺումՆ ես Զաքարիա որ եկի Առզռում Աստուծով։

Փետրվարի Խումն Առզռում ես Զաքարիայ բուն բարեկենդան արարի։

Ապրիլ ԺումՆ Առզռում ես Զաքարիայ զատիկ արարի։

Մայիս ԺԲումն Առզռում ես Զաքարիայ համբարձում արարի։

Յունիս մէկումն Առզռումայ ես Զաքարիայ որ դուրս ելայ Աստուծով։

Յունիս Ժ մէկումն եկի Երևան ես Զաքարիայ. Սիմոնն տեղս էր։

Յունիս ԺԳումն Երևանայ ես Զաքարիայ, Սիմոն դուրս էլաք։

Յունիս ԺԷումն ես Զաքարիայ, Սիմոն եկինք Ագուլիս Աստուծով։

§11 Յուլիս ԺումՆ Շահաբաս թագաւորէն Ադայ Լաթիֆ անուն խադում եկաւ Ագուլիս, ԺԳ հայի տղայ, ախչիկ գրեց, ապա ոչ մինն չտարաւ։ Աստուծով պրծաւ։ ibid.

§12 Յուլիս ԺԷումն Ագուլիս ես Զաքարիայ վարդայվառ արարի։ ibid.

§13 Յամի ռճԲ յուլիս ԻԳումն Երևանայ խան էր Լալայբէկի տղայ Մահամադղուլի-խանն. թագաւորի հրամանաւ գինին դադղայ ելաւ. այսօր խանէցն դարուղայ եկաւ Հիմաթբէկն, գինուն մուչուլղայ առեց։ 48r

Ապա գ, է ամիս քաշաւ, վարթարաւ ելաւ Աստուծով։

Օգոստոսի ժգումն Ագուլիս ես Զաքարիայ աստուածածին արարի։

Սեպտեմբերի ժաումն Ագուլիս ես Զաքարիայ սուրբ խաչ արարի Աստուծով։

Դեքտեմբերի իթումն Ագուլիս ես Զաքարիայ որ Ջրաւրհնեաց բարէկենդան արարի աստուծով։

* Ես Զաքարիա յին գրոց մէջն տեսայ, որ գրած էր, թէ Գրիգոր Տաթեւացուն գալն որ վարդապետ էլաւ, թվին ընթացումն եղև։ 846։

Յամի ՌՃԳ յունվարի զումն ես Զաքարիայ Ղլաւրհ- 48v
նիք Ագուլիս արարի Աստուծով։

Յունվարի իբումն Ագուլիս ես Զաքարիայ որ հար-
սանիք արարի. որ էի ամաց քսանի չորից։

Մարտի իգումն Ագուլիս ես Զաքարիայ որ զատիկ
արարի Աստուծով։

Մայիս բումն Ագուլաց ես Զաքարիայ դուրս էլայ։

Մայիս գումն Նախջիվան ես Զաքարիայ համբար-
ձում արարի։

Մայիս թումն ես Զաքարիայ որ եկի Երևան։

Մայիս իումն որ Ագուլաց շատ ջումիաթ եկին
Երևան Մահամադղուլի խանն գանգատ վասն դարու-
ղին ձեռացն Ուղուրլուբէկին։

Յունիս մէկումն Երևանայ ես Զաքարիայ դուրս
ելայ։

Յունիս եումն ես Զաքարիայ որ եկի Ագուլիս։

Յունիս իեումն Ագուլիս որ տունն մին մարդ դուս
ելան, գնացին Թարվեզ, որ գնան շահն Լալայբէկի
տղայ Մահամադղուլի խանին ձեռացն գանգատ։ Որ
սայ էր Երևանայ խան։

Յամի ռՃԳ հուլիս ժեումն Ագուլիս ես Զաքարիայ 49r
որ Մասէհինց Կիրակոսէն մայա վեր առի Աստուծով։

Օգոստոսի մէկումն ես Զաքարիայ Ագուլաց դուրս
ելայ։

Օգոստոսի բումն Լիլաւ յետի ժամուն, օրն չորեք-
շաբթի, խաւարեցաւ արեգակն. Ինն նոր ծնունդ.
այնպէս խաւարեցաւ, որ աստղն երևեցաւ։

Օգոստոսի դումն ես Զաքարիայ եկի Թարվեզ։

Սեպտեմբերի գումն ես Զաքարիայ Թարվեզու դուս եկի։

Սեպտեմբէրի Էումն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս։

Սեպտեմբերի ժգումն Ագուլաց ես Զաքարիայ դուս եկի։

Հոքտեմբերի ժԷումն ես Զաքարիայ եկի Առզռում։

Հոքտեմբերի իգումն Առզռումայ ես Զաքարիա դուս ելայ։

Դեքտեմբերի ժքումն ես Զաքարիայ որ եկի Իզմիր։[1])

---

1) Հայոբդում և Ս հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

§ 14 Յամի ՌՃԴ յունվարի գումն ես Զաքարիայ Ջրաւրհ- 49v
նիք Իզմիր արարի Աստուծով։

Փետրվարի Իեուն Իզմիր ես Զաքարիայ բուն բա-
րեկենդան արարի։

Մարտի գումն ես Զաքարիայ որ Իզմիրէն դուս
եկի, որ գնաք Բուրսայ։ Հենց որ Իզմիրէն դուրս
եկի, սելաւի ըռաստ եկինք։ Շան հալ քաշեցի։ Աս-
տուած զմեզ փրկեաց ողողի տանելու։

Մարտի ԺՁուն ես Զաքարիայ եկի Բուրսայ Աս-
տուծով։

§ 15 Թվին ռճդ մարտի Իեուն էջմիածնուն որ Փիլի- 50r
պոս կաթուղիկոսն վախճանեցաւ, եդաւ սուրբ Հռրփ-
սիմէ եկեղեցին ի կողմն յուսուսային։ Սայ էր Կ ա-
մաց։ Սորայ փոխարէն աթոռ նստաւ Հակոբ կաթուղի-
կոսն Ջուղայեցի։

§ 16 Ապրիլ Թուն ես Զաքարիայ որ Բուրսու դուս եկի։ 49v

Ապրիլ ԺԵուն ես Զաքարիայ զատիկ Դարախչիլա-
ռուն արարի։ Եսհենց զատիկ մարդ ոչ անէ. զերայ
Գեվիու բարցին զատիկ կիրակի օրն, հենց որ տվինք
բեն Սարուջայ, թօքմիշ ելան կարաւանի վերայ. Բ
մարդ մեռաւ, Է, Ը մարդի ժարայ տվին։

Մայիս Իբուն ես Զաքարիայ եկի Թողաթ Աստու-
ծով։

Մայիս Իգուն Թողաթ ես Զաքարիայ համբարձում
արարի։

Մայիս Լուն ես Զաքարիայ Թողաթու դուրս ելայ 50r
Աստուծով։

Յունիս ԺԳուն ես Զաքարիայ եկի Առղռում Աս-
տուծով։

Յունիս իուն Աղդուսայ ես Զաքարիայ որ դուրս ելայ Աստուծով։

Յուլիս իուն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստուծով։

Յուլիս իբուն Ագուլիս ես Զաքարիայ վարդավառ արարի։

Սեպտեմբերի ծբուն Ագուլաց ես Զաքարիայ դուրս ելայ։

Սեպտեմբերի ծեուն ես Զաքարիայ եկի Թարվեզ Աստուծով։

Հոքտեմբերի ըուն Թարվեզու ես Զաքարիայ դուրս ելայ։

Հոքտեմբերի ժաուն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստուծով։

Հոքտեմբերի ժզուն Ագուլաց ես Զաքարիայ դուս ելայ։

Դեքտեմբերի ժթուն ես Զաքարիայ եկի Թողաթ։

§ 17 Յամի ՌՃԵ յունվարի գումն Թողաթ ես Զաքա- 50v
բիայ որ Ջրաւրհնիք արարի Աստուծով։

Փետրվարի ԺԷումն Թողաթ ես Զաքարիայ բուն բա-
րէկենդան արարի։

Փետրվարի Իառումն Թողաթ որ այսօր Սէիդ Ահմադ
փաշէն եկաւ ծբռ ձիաւոր յետն, զերայ Ջալալի էր։ Շատ
դրամ առաւ քաղաքէն։ Մեք քանի բազրկան այսօր
գոխտուկ դուրս ելաք, փախաք, թէ բռնեն ոչ, կամ թէ
փոդ ուզեն։

Ապրիլի Եումն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստու-
ծով։

Ապրիլ գումն ես Զաքարիայ զատիկ Ագուլիս արարի։

Ապրիլ Իբումն ես Զաքարիայ Ագուլաց դուրս ելայ։

Մայիս ԺԵումն համբարձում ես Զաքարիայ Ղոռա-
փասին արարի։

Մայիս Իթումն ես Զաքարիայ եկի Ըսպհան։

Յունիս թումն Ջուղու անապատն շինում էին։ Այ-
սօր կաթողիկի թաղն տվին. շատ խալաթ եկաւ։

Յուլիս ԺգումՆ ես Զաքարիայ վարդավառ Ըսպհան
արարի, Ջուղայ։

Յուլիս Իգումն ես Զաքարիայ որ Ըսպհանայ դուրս 51r
ելայ Աստուծով։

Օգոստոսի ԺԷումն Ղարաբուլաղումն ես Զաքարիայ
աստուածածին արարի։

Օգոստոսի Իբումն ես Զաքարիա եկի Թարվեզ. եպ-
պայր Սիմոնն տէղս եր։

Սեպտեմբերի գումն ես Զաքարիայ Սիմոնին յետ
Թարվեզու դուրս ելայ։

Սեպտեմբերի գումն ես Զաքարիայ, Սիմոն եկինք Ագուլիս։

Հոքտեմբէրի Իէումն ես Զաքարիայ Ագուլայց դուրս ելայ։

Նոյմբերի ժառումն ես Զաքարիայ եկի Առզռում Ատուծով։

Նոյմբերի Իումն ես Զաքարիայ Առզռումայ դուրս ելայ։.

Դէքտեմբերի ժումն ես Զաքարիայ եկի Թողաթ Ատուծով։[1])

---

[1]) Հաջորդում է V հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

Յամի ՌԾԶ յունվարի գումն ես Զաքարիայ ՉՐաւրն- 51v
նիք Թողաթ արարի Աստուծով։

Փետրվարի ԺԳումն Թողաթ եկաւ Ըստամբոլու խօնդ-
քարէն էլչի, անունն Իսմայիլ աղայ, որ գնալ պիտէր
Ըսպհան շահն։ Այս է։

Փետրվար ԺԵումն. Շահաբասէն էլչի էր գնացել
խօնդքարն, այսօր եկաւ Թողաթ. անունն էր Քալբալի-
դուլի սօլթան։ Զ օր Թողաթ կացին, Բ էլչին միայտեղ
Դիարբաքրու վերայ գնացին, որ գնան շահն։ Վերջն
Աստուած գիտէ։

Փետրվարի ԻԷումն, օրն ուրբաթ, Սիմոն վարդապե-
տրն վաղջանեցաւ. Ջուղայեցի էր. ավել անունն Ան-
արծաթ էր։ Եկեալ էր աստ վասն քարոզ ասելու։

Մարտի ԻԲումն Թողաթ ես Զաքարիայ դատիկ
արարի։

Յուլիս Եումն Թողաթ ես Զաքարիայ վարդավառ
արարի։

Յուլիս Ըումն Թողաթու ես Զաքարիայ որ դուրս
ելայ։

Յուլիս ԻԲումն ես Զաքարիայ եկի Առզրում Աստու-
ծով։

Յամի ռՆԶ օգոստոսի ԺումՆ ես Զաքարիայ Առզրում- 52r
մայ դուրս ելայ։

Ի Օգոստոս ԺԲումն ես Զաքարիայ եկի Երևան, թէ
իմ եխպայր Սիմոնն ուզբաշի Ալանվերդի բէկինանէ
պրծած. զերայ ժ տարի էր, որ սորայ պարաք էր
տված։

Օգոստոսի ԻԷումն ես Զաքարիայ եխպայր Սիմոնին
յետ Երևանայ դուրս ելայ։

Օգոստոսի լուսն միայտեղ եկինք Ապուլիս։

Հոքտեմբերի գուսն ես Զաքարիայ Ապուլայց դուրս ելայ Աստուծով։

Հոքտեմբերի թուսն ես Զաքարիայ որ եկի Թարվեզ Աստուծով։

Նոյմբերի ժգուսն ես Զաքարիայ Թարվեզու դուրս ելայ։

Նոյմբերի ժդուսն ես Զաքարիայ եկի Ապուլիս Աստուծով։

Դեքտեմբերի գուսն ես Զաքարիայ Ապուլայց դուրս ելայ։

Դեքտեմբերի ժեուսն ես Զաքարիա, Երևանայ դուրս ելայ Աստուծով։[1])

---

[1]) Հաջորդում է W հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

Յամի ՌՃԷ յունվարի գուն Գոմայձոր ես Զաքա- 52v
բիայ Ջրաւրհնիք տեղս արարի Աստուծով։

Յունվարի Էուն ես Զաքարիայ եկի Առզռում Աս-
տուծով։

Փեարվարի Իաուն Առզռում ես Զաքարիայ բուն
բարէկենդան արարի։

Ապրիլ ժաուն Առզռում ես Զաքարիայ զատիկ ա-
րարի։

Յունիս Իեուն Առզռումայ ես Զաքարիայ դուրս
ելայ Աստուծով։

Յուլիս ԺԲուն ես Զաքարիայ եկի Թողաթ վարդա-
վառ կիրակի որն։

Օգստոս ԺԵուն ես Զաքարիայ աստուածածին
Աչիսուվուն արարի։

Սեպտեմբերի ժաուն ես Զաքարիայ եկի Իղմիր
Աստուծով։

Սեպտեմբերի ԺԹուն ես Զաքարիայ Իզմիր այսօր
մտայ նավ, որ Աստուծով գնաք Վենետիկ։ Նաւն էր
ֆէլամիկ, անուն նավին Մարգանդ Լիսոնը։ Աստուած
բարին աջողի։

Սեպտեմբերի Իթուն նաւն հասաւ Մութուն-բու-
ռունն. է նավ Տարարուլուս հէռու երևեցաւ, գալիս
էին, թէ մեր նաւն առնու։ Աստուած մեզ ողորմե-
ցաւ. քամի վեր կացաւ, մեր նաւն պրծաւ, փախաւ
Աստուծով։

Հոքտեմբերի ԺԳուն նաւն հասավ Վենետիկ Աս-
տուծով։

Յամի ռՃԷ հոքտեմբերի ԺԷուն Վենետիկ նավին 53r
ի է հայ, թող ղֆռանդ, ամենեքեան թուջին հրամա-

նաև տարան հին նազարաթն, տվին մինչի և օր նազարաթ։

Նոյմբերի Իեռւմն նազարաթն թամամեց։ Այսօր զմեզ ամեն դուրս տարան։ Ես Զաքարիայ որ եկի Վենետիկ քաղաք Աստուծով։

[1659 թ.]

§18 Յամի ՌՃԸ յունվարի գ, տրէ մէկ, արամ ԻԲ, օրն 53v
Եշաբթի, ես Զաքարիայ ՉԼաւրհնիք Վենետիկ արարի։

Յունվարի ԻԵուն ես Զաքարիայ Վենէտիկէն այսօր դուրս ելայ Ատուծով, որ ցամաքով գնանք Ամսրդամ։

Փետրվարի ԺԳուն ես Զաքարիայ բուն բարէկենդան Ալման ի քաղաքն Լիմբորքուն արարի Ատուծով։

Փետրվարի ԻՌուն ես Զաքարիայ այսօր եկի Ծէլայմէնդ ի քաղաքն Ամսրդամ, որ է աննման։

Ապրիլ գուն ես Զաքարիայ զատիկ Ամսրդամ արարի։

Մայիս մէկուն Ամսրդամ այսօր ըստամբայ, որ է գիր դուրս եկաւ, թէ Իսպանօլի թագավորին աղչիկն տվին Ֆռանգսիսի թագաւորի տղին, որ բարիշեցին. զերայ կասին, թէ ՌՌ տարի այ, որ կռիւ էին անում։ Այս է։

Յամի ՌՃԸ մայիս ԻԳուն ես Զաքարիայ Ամսրդամու գնացի Լէյդայ քաղաք, եկի Հառլում քաղաք, Բ օրէն յետնայ այլվի եկի Ամսրդամ։ 54r

Յունիսի ԺԲուն ես Զաքարիայ Ամսրդամ գիշերն է սհաթ, ցերեկն ԺԲ սհաթ տէսայ։

Յունիս ԻՌուն Ամսրդամ եկին, մուշտուլուղ բերին, թէ Հնդստանու Բ նավ եկաւ Ամսրդամ։

Յուլիս գուն Ամսրդամ ես Զաքարիայ տեսայ, որ մէկ արծաթէ ՉԱՀ տարան, Մուսկովի թագաւորին համար տարան, որ էր բոբցեր ֆունդ արծաթ, Ե ֆունդ ոսկի, որ ՉՈՒԲ էր տված, որ էր աննման, որ կանի ճեթ լիդր խոնդքարի լիդր արծաթ։

Սեպտեմբերի ժառումն ես Զաքարիայ սուրբ խաչ Ամսրդամ արարի։

Նոյմբերի ժբումն ես Զաքարիայ որ Ամսրդամայ դուրս ելայ, որ ծովով գամ Լիկօրնայ, նավի անունն Զուստից։

Դեկտեմբերի գումն Թէսիլու ճիւ նավ մին տեղ վեր կայինք Աստուծով։

Դէքտեմբերի իթումն Ջրաւրհնեաց բարեկենդան նավի Զուստիցումն արարի։ Այսօր Փուրթուկալու սարն երևեցաւ, զերայ իբ օր այ, ցամաք չէիք տեսել։ Մեծ ուրախութիւն է։

[1660 թ.]

Յամի ՌԾԹ յունվարի մէկուն նավն եկին Իսպա- 54v
նիայ, ի քաղաքն Կալիս արկաթ գձեցինք։

Յունվարի գ, տրէ մէկ, արամ ԻԲ ես Զաքարիայ
Ջրաւրինիք Կալիս արարի։

Յունվարի ժուն նավերն Կալիսու վեր կացին։

Յունվարի ԺԷուն ես Զաքարիայ նավով եկինք
Իսպանիայ, ի քաղաքն Մալիկայ. Բ օր կացին, նա-
վերն Մալիկու վեր կացին։

Փեբրվարի գուն ես Զաքարիայ նավով այսօր ե-
կինք Իսպանիայ, ի քաղաքն Ալըկանթայ. գ օր կա-
ցինք, նավերն վեր կացին։

Փեբրվարի ԻԷուն ես Զաքարիայ այսօր նավով
եկինք Լիկօրնայ։ Եխպայր Նիկոդոսն, Ալէքսանն տէ-
ղըս էին։

Մարտի գուն ես Զաքարիայ բուն բարեկենդան
Լիկօրնայ արարի։

Ապրիլ մէկուն ես Զաքարիայ, եխպայր Ալէքսանն
մին տեղ մտանք նավի Ջուստիցն, այսօր Լիկօրնու
դուրս եկանք Ասուծով, որ գանք Իզմիր։

Ապրիլ ԺԵուն ես Զաքարիայ նավով եկինք Մի-
սինայ, արկաթ գձեցինք։

Ապրիլ ԻԲուն գառիկ տեղս արարի։

Ապրիլ ԻԲուն ես Զաքարիայ որ Միսնու նավով
դուրս էլանք Ասուծով։

Յամի ՌՃԹ մայիս ԺԳուն ես Զաքարիայ այսօր 55r
եկինք Իզմիր, արկաթ գձեցինք, դուրս եկանք ցամաք։
Գոհութիւն Տէրիսուսի, որ նոյմբեր ԺԲուն Ամսըր-
դամ մտայ Գէլամիկի նավն Ջուստիցն, այսօր գ ա-
միսն թամամվեց, ավել Բ օր, եկինք Իզմիր։

Յունիս ԺԹումն ես Զաքարիայ այսօր Իզմիրէն դուրս ելայ։

Յուլիս Իեռումն ես Զաքարիայ այսօր եկի Թոդաթ։

Յուլիս Իթումն ես Զաքարիայ վարդավառ Թոդաթ արարի Աստուծով։

Օգոստոսի Մէկումն ես Զաքարիայ Թոդաթու դուրս ելայ Աստուծով։

Օգոստոսի Իումն ես Զաքարիայ այսօր եկի Ազզուում։

Հոքտեմբերի Գումն ես Զաքարիայ Ազգուումայ դուրս ելայ։

Հոքտեմբերի ԺԳումն ես Զաքարիայ եկի Երևան, Եխպայը Սիմոն տէր էր Երևանայ զառաբրաշի. խանն էր Նախճվանի խան։

Դեքտեմբերի ԺԵումն ես Զաքարիայ Երևանայ դուրս ելայ։

Դեքտեմբերի Իումն ես Զաքարիայ այսօր եկի Ագուլիս Աստուծով։

[1661 թ.]

Յամի ՌԾԺ· յունվարի գ, արամ ԻԲ, տրէ Բուռն, օրն 55v
Կիրակի, ես Զաքարիայ Չրաւրհնիք Ագուլիս արարի։
Դարցեալ, Յակոբ կաթուղիկոսն եկեալ էր Ագուլիս
Հովիրակ. այսօր Չրաւրհնիք սայ արաւ, որ ճնե մարդ
շապիք էր հաքել։

Ապրիլ ԺԳ, մեհեկի ԺՈՒՄն ես Զաքարիայ այսօր
գատիկ Ագուլիս արարի։

Մայիս թուն ես Զաքարիայ որ Ագուլաց դուրս
ելայ։

Մայիս ԺԳուն ես Զաքարիայ այսօր եկի Թարվեզ
Աստուծով։

Յուլիս Իատուն ես Զաքարիայ վարդավառ այսօր
Թարվեզ արարի։

Օգոստոսի ԺԸուն ես Զաքարիայ աստուածածին
Թարվեզ արարի Աստուծով։

Օգոստոսի ԻԳ ես Զաքարիայ այսօր Թարվեզու
դուրս ելայ Աստուծով։

Օգոստոսի ԻԲուն ես Զաքարիայ այսօր եկի Ագու-
լիս Աստուծով։

Հոքտեմբէրի Էուն ես Զաքարիայ այսօր Ագուլաց
դուրս ելայ։

Դարցեալ, հոքտեմբերի ԺՈՒՄն եկի Նախջիվան։

Դարցեալ, ես Զաքարիայ բեռն ճանապարհ արարի,
գնացին Երևան, ես Զաքարիայ հոքտեմբերի ԺԸուն
եկի Ագուլիս։

Յամի ռՃԺ նոյմբերի գուն ես Զաքարիայ Ագու- 56r
լաց դուրս ելայ։

Նոյմբերի ԺՈՒՄն ես Զաքարիայ այսօր եկի Երևան։

Նոյմբերի ժգումն ես Զաքարիայ այսօր Երևանայ դուրս ելայ Աստուծով։

Նոյմբերի խումն ես Զաքարիայ այսօր եկի Առզրում, բէռանս հասայ։

Նոյմբերի լումն ես Զաքարիայ այսօր Առզրումայ դուրս էլայ, որ բարով գնաք Իրմիր Աստուծով։

§19 Դարցեալ, դեքտեմբերի ժգումն ես Զաքարիայ, իմ եխպայր Սիմոնն այսօր կրկին Երևան կարդեցաւ։ Ես Զաքարիայ Իրմիր էի, մարտի խումն այսօր Իրմիր լսեցի. զերայ Սիմոնն ինձ գիր ուղարկեց, թէ դեքտեմբերի ժգումն Մոծակենց Ալզնբեկի կինն աւր։ Այս է։ ibid.

§20 Դեքտեմբերի խաումն ես Զաքարիայ այսօր եկի թողաթ։ ibid.

Դեքտեմբերի լումն ես Զաքարիայ այսօր թողաթու դուրս ելայ, որ գնաք Իրմիր Աստուծով։

* Փետրվարի ժումն եկի Իրմիր։

§ 21 Յամի ՌՃԺԱ. յունվարի գ, տրէ Բ, արամ Իբուին ես Զաքարիայ այսօր Ջրաւրհնիք ժաղրու-դաշուին արա- 56v
ր։

Փեարվարի ըուին ես Զաքարիայ այսօր եկի Իզմիր Աստուծով։

Փեարվարի թուին ես Զաքարիայ լուն բարեկենդան Իզմիր արարի։

Մարտի Ս Յարացի ԻԵ, շամս ժուին ես Զաքարիայ զատիկ Իզմիր արարի Աստուծով։

Մայիս ըուին ես Զաքարիայ այսօր համբարձում Իզմիր արարի։

Յուլիս գուին ես Զաքարիայ այսօր վարդայվառ Իզմիր[1]) արարի։

Օգոստոսի ԺԷուին ես Զաքարիայ աստուածածին Իզմիր արարի։

Սեպտեմբերի ԺԳուին ես Զաքարիայ այսօր սուրբ խաչ Իզմիրուին արարի Աստուծով։[2])

Յամի ռՃԺա դեքտեմբերի Էուին ես Զաքարիայ 57r
սուրբ Յակոբի բարեկենդան այսօր Իզմիր արարի Աստուծով։

Դեքտեմբերի Իուին որ եխպայը Ալէքսանն Ագուլաց այսօր եկաւ Իզմիր, ես Զաքարիայ Իզմիր էի։

Դեքտեմբերի ԻԲուին ես Զաքարիայ Ջրաւրհնեաց բարեկենդան այսօր Իզմիր արարի Աստուծով։

§ 22 Թվին ռՃԺաուին որ Շահարաս իւր օրքին հրաման 56r

1) Ձեռագրում՝ Իմիր։

2) Հաջորդում է X հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

տվաւ, որ ամէն զառավխանէն արասին Ը մախալ կլաբէն, որ Ե շահանոց է, զերայ առաջ գ շահանոց էր։ Երևանայ զառաբին Սիմոն էր. Ապուլիս Նաջաֆզուլի խանի զաէտում եր։

§23 Յամի ՌԾԺԲ յունվարի գ, տէր Բ, արամ Իբուն ես Զաքարիայ Ջրաւրհնիք այսօր Իզմիր արարի Աստուծով։ 57v

Մարտի մէկուն ես Զաքարիայ բուն բարէկենդան այսօր Իզմիր արարի։ Շատ զօրզով բարեկենդան արարաք Աստուծով։

Ապրիլ եուն ես Զաքարիայ այսօր Իզմիրէն դուրս ելայ Աստուծով, որ գանք Ագուլիս ծ ագուլեցի մին տէղ։

Ապրիլ ԺԲ, շաբաթ ը, մէհէկի ծեուն ես Զաքարիայ այսօր զատիկ Գունէուն արարի, որ գալ օրն կու գինք Աֆիան Ղարայհիսարն Աստուծով։

Մայիս ԺԷուն ես Զաքարիայ այսօր Իզմիրեն եկի Թոդաթ։

Մայիս Իեուն ես Զաքարիայ որ Թոդաթու դուրս ելայ։

Յունիս ԺգուՄն ես Զաքարիայ Թոդաթու այսօր եկի Ասդուում։

Յունիս Իդուն ես Զաքարիայ այսօր Ասդուումայ դուրս ելայ։

Յուլիս գուն ես Զաքարիայ այսօր Ասդուումայ եկի Երևան, թէ իմ եխպայը Սիմոն տէղս հարսանիք արած։

Յամի ռՃԺԲ յուլիս Իգուն ես Զաքարիայ վարդավառ Յէջմիածնուն արարի այսօր, ուխտ էինք եկել Երևանայ։ 58r

Օգոստոսի գուն ես Զաքարիայ այսօր Երևանայ դուրս ելայ։

Օգստոսի ժուսն ես Զաքարիայ այսօր Երևանայ եկի Ագուլիս։

24 Դարցեալ յամի ռճժբ օգստոսի ժուսն ես Զաքա- 57r
րիայ այսօր Իզմիրէն եկի Ագուլիս։ Այս երկիրս այն-
պէս չոր ու երաշտ եր անց կացել, որ ոչ ձմեռն ձուն
չեր եկել, գ ամսոյ ոչ անձրև եր եկել. որ Նախչվանայ
մինչև ի Թարվեզ որ շատ տեղ կեր, որ խմելու ջուր
չկեր. շատ ախպիւրներ չորացաւ, շատ վար ու ցան
ու ծառ չորացաւ մեղայ մերոց։[1])

§25 Օգստոսի լատուսն ես Զաքարիայ այսօր Ագուլայց 58r
դուրս ելայ։

Սեպտեմբերի գուսն ես Զաքարիայ այսօր եկի Երե-
ւան Ագուլայց։

Սեպտեմբերի ժեուսն ես Զաքարիայ այսօր Երևա-
նայ դուրս ելայ։

Սեվտեմբերի ժզուսն ես Զաքարիայ այսօր Երևա-
նայ եկի Ագուլիս։

Հոքտեմբերի իեուսն ես Զաքարիայ Ագուլիս որ
Մասէյինց Կիրակոսին մայեն յետ տվի, իմ գիրն առի։

Նոյմբերի լուսն Ագուլիս ես Զաքարիայ իմ մայեն
տվի մեր փեսա Բիչիրէի տղայ Աստուածատրոն մայայ,
գնաց Թարվեզ։

Դեքտեմբերի ժուսն ես Զաքարիայ իմ եխպայր
Սիմոն այսօր Երևանայ եկաւ Ագուլիս։

Յամի ռճժբ որ Նաչաֆզուլի խանն Երևանայ մաշ-
զուլ ելաւ, տարան Շամախի, խանութիւն տվին։ Դար-
ցեալ Երևանայ խանութիւն տվին Արասպուլի խանն,
որ էր մեծ Ամիրգունայ խանի տղէն։

---

1) Հաջորդում Y հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

Յամի ՌՃԺԳ յունվարի մէկուն Ագուլիս ես Զաքարիայ, իմ եխպայը Սիմոն այսօր Ագուլաց դուրս էլաւ, որ Մուղանու վերայ գնաց Շամախի, որ Նաջաֆղուլի խանին յետ հսարն կտրի, զառավխանին, կամ թէ այլ։ 58v

Յունվարի գ, տրէ Բ, արամ ԻԲ, օրն չորեքշաբթի, Ագուլիս ես Զաքարիայ այսօր Ջրաւրհնիք արարի Աստուծով։

Ի Յունվարի ժունն որ թագավորի հրամանաւ սադրուն մարդ եկաւ, Հայաստանայ ամեն եկեղեցին թէ վանք գազով չափեցին, բարցրութիւն, լայնութիւն, երկայնութիւն, այսօր Ագուլաց դուրս ելան, գնացին։

Ապրիլ ժ, մէհէկի է, շամս խաւուն Ագուլիս ես Զաքարիայ զատիկ այսօր Ագուլիս արարի Աստուծով։

Մայիս ԺԲունն ես Զաքարիայ այսօր համբարձում Մցգուն արարի, զերայ ուխտ էինք գնացել Ջումիաթով։

Մայիս լա Ագուլիս Ներքի թաղի սուրբ Ովանէս անվան եկեղեցին այսօր ձեռք տվեցին, վեր կալան, որ շինեն։

Յուլիս եռունն հինն աւրհնեցին, ըսկիսպ արարին շինելոյ թագաւորի ըռաղամով, Միրզա Իբրահիմի խօսքով, զերայ Ագուլիս նորայ զաֆտուունն էր։

Յամի ռՃԺգ յուլիս ԻԴուունն, օրն ուրբաթ, Ագուլիս որ սուրբ Թումայի առաքելոյն եպիսկոպոս Խաչատուր վարդապետն այսօր վաղճանեցաւ։ Սայ Ժ տարով յառաջ իւր եխպայրորդի Պետրոս վարդապետն եպիսկոպոս եր աւրհնել, դրել իւր տէղն։ Պետրոս վարդապետն նստաւ սուրբ Թումայի աթոռ ըսպասաւոր։ Դարցյալ Խաչատուր վարդապետն կացաւ Թումայի ըսպասաւոր 59r

ամս ԼԳ. ինքն էր ամաց ԿԵ. այս է. Պետրոս վարդապետն Խաչատուր վարդապետի վրայ տաշած քարով մեծ մատուռ շինեց եկեղցոյ յարաւու կողմն։

Հոքտեմբերի ԺԸ-ումն ես Զաքարիայ այսօր Ապուլաց դուրս ելայ, գնացի Երևան, թէ իմ եխպայր Սիմոնի խիզանն բերեմ Ապուլիս, իսօ Աբասգուլի խանն դատուր չտվեց։

Ես Զաքարիայ իմ եխպայր Սիմոնն վեր կայլայ. դէքտեմբերի գումն եկի Ապուլիս, որ մին Բ ամիս կինայ, ել գնայ Երևան։

Դեքտեմբերի գումն ես Զաքարիայ այս գիշեր Շարուր տեսայ, որ գիսաւոր աստղ երևեցաւ, որ է գոյրուզու աստղ։ Ոչ թէ միայն ես տեսայ, բոլանդակ երկիր տեսան. այսպէս շառավիղ ճեաց մինչի Խ. օր երևեցաւ, քիչ քիչ վարթաբաւ ելաւ։

§ 26 Յամի ՌԾԺԴ յունվարի գ, որէ գ, արամ Իրուն 59v
Ագուլիս ես Զաքարիայ այսօր Ջրաւրհնիք իմ եխպայր
Սիմոնին յետ Ագուլիս արարինք Աստուծով։

Փետրվարի Եռուն ես Զաքարիայ իմ եխպայր Սի-
մոնին յետ բուն բարէկենդան Ագուլիս արարի Աս-
տուծով։

Փետրվարի ԺԳուն որ եխպայր Սիմոնն այսօր
Ագուլաց դուրս ելաւ, գնաց Երևան Աստուծով։

Մարտի ԻԳ, Յարաց ԻԲ, շամս գուն Ագուլիս ես
Զաքարիայ զատիկ արարի Աստուծով։

Մայիս գուն ես Զաքարիայ այսօր համբարձում
Գաղ արարի, գերայ խիզանով ուխտ էի եկել տատ։

Յուլիս բուն ես Զաքարիայ այսօր վարդվառ Ա-
գուլիս արարի։

Սեպտեմբերի ԺԷուն Ագուլիս տուրբ խաչ արարի։

Նոյմբերի Եուն Ագուլիս որ Ներքի Թաղի տուրբ
Ովանէս անվան եկեղեցին ավարտեցին, այսօր աւրհ-
նեցին։ Աստուած վայելուն տայ։

* Թվին ռեկե մայիսի Իուն ըսկիսբն արին
այս եկեղեցիս գաչելու. գաչեցին, ծաղկե-
ցին, հոքտեմբերի լառուն հրաշալի օրհնեցին։

Յամի ռեՃԳ նոյմբերի Ժուն Ագուլիս որ ես Զա- 60r
քարիայ խիզանով այսօր դուրս ելայ, գնացի Նախա-
վկայն ուխտ, և օրէն յետ եկի Ագուլիս։

Դեքտեմբերի գուն ես Զաքարիայ այսօր Ագուլաց
դուրս ելայ, որ գնում Երևան։

Դեքտեմբերի Էուն ես Զաքարիայ այսօր եկի
Երևան։

Դեքտեմբերի ժեռումն ես Զաքարիայ այսօր Երևանայ դուրս եկայ։

Դեքտեմբերի ժրումն ես Զաքարիայ այսօր Երևանայ եկի Ագուլիս։

Թվին ռճժդումն որ է խասն Ագիլբէջանայ վէզիր Միրզա-Իբրահիմի զաֆտումն էր, Ագուլայց մէլիքն էր Բաղալիջ Շահնազարն։

Թվին ռճժդ Երուսաղեմայ Եղիազար ոմն վարդապետ դուս եկաւ, եկաւ Ըստամբոլ, Սուլթան Մահամադ թագաւորէն ամբր հանեց, թէ Էջմիածնայ թէ մէռոն, թէ նվիրակ, թէ սեվայգլուխ չի գան Ալի-Օսմանայ երկիրն։ Այս պատճառէս Էջմիածնայ առաջնորդ Յակոբ կաթուղիկոսն գնաց Ըստամբոլ, անդաւ Սուլթան Մահամադ թագաւորն. յին գիր կէր թագաւորաց, նշանց եառեր, դարուլ արաւ, թէ ինչպէս առաջ կէր, այնպէս լինի։ Այս պատճառէս Էջմիածին, Երուսաղէմ մինչի բգեռ մառչիլ խարջեցին։

* Վերջն թագաւորէն ամբր դուս եկաւ, որ կաթուղիկոսն Օսմանցու երկրէն սրգուն քշեցին. ը. թուման պարտքով փախաւ։ Թվին ռճիա մայիսի ժեռումն եկաւ Էջմիածինն. շատ աղմուկ մնաց։

Յամի ՌՃԺԵ յունվարի գ, տրէ գ, արամ Իբուին 60v
ես Զաքարիայ Ջրաւրհնիք այսօր Ագուլիս արարի Աստուծով։

Ապրիլ ԺԳուին զատիկ թաթախում շարաթ իրի-
գունն որ մեր եխպայր Սիմոնի կողակից Գուլուին և իւր
դուստր Սալվինազն և իւր որդի Ղամիրն, այլ յետն
կէր մին աղջիկ, անունն Գաֆար, մին կին, անունն
Խանաղայ, որ իւր և երեխուցն զուլուզքար, սոքայ
այսօր եկին Ագուլիս, որ մին քանի ամիս կենայ,
այլվի գնան Երևան. զերայ Սիմոն Երևան կարքված
էր կրկին անգամ։

Ապրիլ ԺԵ, մէհեկի ԺԲ, շամս Իգուին ես Զաքարիայ
զատիկ այսօր Ագուլիս արարի Աստուծով։

Յունիս Իբուին Ագուլիս, օրն ուրբաթ, որ ես Զա-
քարիայ նշան այս տեսայ. գ ժամուն որ արեգակն
արևին ըռանգն փոխեցաւ, քիչ մի մնաց, մթնեցաւ,
որպէս թէ խաւարումն։ Ջուր ածեցի աման, տեսայ, որ
արեգական գ յիսեն ըռնված, մին յիսեն բաց։ Այսպէս
մինչի կէս սհաթ մնաց, ապայ քիչ քիչ բացվեցավ։
Այսոր Ցինն մին էր։

Յամի ՌՃԺԵ յունիս Իեուին Ագուլիս այսօր Երևա- 61r
նայ գ մարդ եկաւ. Սիմոն եր ազարկած, որ իւր խի-
զանն տանի Երևան։

Ես Զաքարիայ յունիս Իբ խիզանն այսօր վեր առի,
Ագուլայց դուրս ելայ։

Դարցեալ յուլիս մէկ սալամաթ այսօր մտաք Երևան։

Յուլիս Բուին Երևան, որ Նիկողոսն եկաւ Երևան
Առզրումայ։

Յուլիս Իգումն ես Հաքարիայ, եխպայր Նիկողոսն այսօր Երևանայ[1]) դուս ելայ։

Յուլիս Իէումն ես Հաքարիայ, պարոն Նիկողոսն այսօր Երևանայ եկիք Ագուլիս։

Սեպտեմբերի Լումն այս ով գնաց Երուսաղէմ. վանքեն գնաց Մովսէս վարդապետն, գեղիս գնաց Տէր-Ազարի որդի Տէր-Ալեքսանն, Ագլանենց Տէր-Գրիգորն, Լալազարն, Ավալիսջինց մղդսի Մարկոսն։

Հոքտեմբերի մէկումն ըռաղում եկաւ ամէն երկիր, թէ Շահաբաս մեռաւ, տէղն նստաւ իւր մեծ որդի Շահ-Սէֆի։ Շահաբաս էր Խ ամաց։ Շահ-Սէֆին էր ԺԸ ամաց։ Շահաբաս գնում էր Ղազվին, ճանապարհին մեռաւ։ Սոցայ թախտն էր Ըսպհան քաղաք։ Թագաւորին անունն փոխեցին, դրին Շահ-Սլէման։

Հոքտեմբերի ԺումՆ որ Երևան Արասղուլի խանն այսօր մեռաւ։ Սա էր Ն ամաց։ Տէղն եկաւ Սէֆիզուլի խան, որ առաջի անունն Ալխաս-Միրզայ էր։ Սորայ ասլն թագաւորզադայ է, որ է լակզի Դաղստանու։

Թվին ՌՃԺԵումն Ագուլայց զարուդն էր Ադիլբէջանայ վեղիր Միրզա-Իբրահիմն։ Ագուլայց մէլիքն էր Մէլիք-Մանվելն, որ Լիջարայ արեց գլուխն բռեճ դիան։

---

1) Հեռագրում՝ Երեխան։

Յամի ՌԾԺԶ յունվարի գ, ուրբ գ, ալամ ԻԲ, օրն 61v
Գիրակի, որ ես Զաքարիայ այսօր Ջրաւրհնիք[1]) Ագուլիս ալաբի. որ ծ խաչ-ալամ ին վեր առել, Ի մարդ շապիք հաքել. գետումն Ջրաւրհնեցին Աստուծով։

Յունվարի ԺԲումն Երևանայ Սէֆիզուլի խանին մին ուղայ, անունն Դամուբ-Ղայբէկ, այսօր դարուղայ եկաւ Ագուլիս. ոչ թէ միայն Ագուլայց, այլ է խասի դարուղայ, գերայ քանի վախտ եր, որ Թարվերդու վեզիր Միրզա-Իբրահիմն զաֆտում է խասն եր. էս[2]) խանս շահիցն առաւ, ինքն զաֆտ արաւ։ Սայ եկաւ ը ձիաւորաւ, մին ամիս կացաւ, գնաց։

Յունվարի ԺԵումն Ագուլիս այսօր Երևանայ մին շաթիր եկաւ, ես Զաքարիայ, իմ եխպօր Սիմոնիցն մին գիր բերաւ, թէ հասանել թխթոյս եկ, որ գիր նաչայ եմ։ Ես Զաքարիայ այսօր Բ մարդով դուրս ելայ։

Յունվարի ԺԹումն գնացի Երևան, Աստուծով եխպայր Սիմոնն տեսայ, լաւացել էր Աստուծով. ԺԲ օր կացայ։

Փեբրվարի Բումն ես Զաքարիայ եկի Ագուլիս Աստուծով։

Ապրիլի Է, մէհէկի գ, շամս ԺԲումն Ագուլիս այսօր ես Զաքարիայ զատիկ արարի Աստուծով։

Ապրիլի Ժգումն ես Զաքարիայ այսօր Ագուլայց դուրս ելայ, խիզանով գնացի Կարճվանայ սարն, սուրբ Ովանէսն ուխտ։

Ապրիլի ԺԵումն եկի Ագուլիս։

---

1) Զեռագրում՝ ջրաւրհիք։
2) » ես։

Յամի ռճԺզ մայիսի ԺԵուն որ Երևանայ Սէֆի- 62r
ղուլի խանիցն զաջար Յուսէնխան ըէկն Ագուլիս այ-
սօր գուրուզայ եկաւ Ժ ձիաւորաւ, ավել անունն որ
կոչի Թարխան։ Միայն Ագուլայց զարուզայ էր սայ։

* Զերայ Ագուլիս Երևանայ խանի զաֆտուն
էր։ Ագուլայց մէլիքն Բաղալիջ Շահնազարն
էր։ Սայ էլ Ագուլիս իջարայ արաւ գլուխն
բռեց զիան։ Իջարէն Մելիք Շահնազարն
արաւ։

§ 27 Թվին ռճԺզ սեպտեմբերի իսուն այսօր Նախջի- 62v
վանայ խան, անունն Ալիզուլի-խան, եկաւ Ագուլիս,
կէս օրի կացաւ, գնաց Ուրդուվար, մին քանի օր կա-
ցաւ, էլ գնաց Նախջիվան։

Զարգարեան

§ 28 Թվին ռճԺզ հոքտեմբերի ատուն որ Շամախու խան 62r
Նաջաֆգուլի խան մեռաւ։ Այս այն Նաջաֆգուլի խան
էր, որ առաջ Երևան խան էր։ Շահի զալամում սորայ
նման զինաթով, խազինով խան չկէր։ Սայ Ղազախ
խանի տղէն էր։

§ 29 Թվին ռճԺզ հոքտեմբէրի ԺԵուն այսօր Երևանայ 62v
մարդ եկաւ Ագուլիս. ես Զաքարիայ, իմ եխպայր Սի-
մոն է ազարկէլ, թէ ա՛յ եխպայր Զաքարիայ, հալ-
բաթէ շուտ եկ, որ բան ունիմ։

Ես Զաքարիայ հոքտեմբերի ԺզուՆն Ագուլայց գուրս
ելայ։

Հոքտեմբերի ԺթուՆն գնացի Երևան։ Դարցեալ, որ
գնացի Երևան, Սիմոն ասաւ, թէ ես Սիմոնս Աբաս-
գուլի խանին հաբն որ տվի, ռգՆա Թուման տալու
եմ խանին։ Խանն մեռած էր. իւր փեսայ Զալ-ըէկն
ու խանի տղէն, վարանեին կանգնեցին, Սիմոնին
հաբն առին, ռգՆա Թումանն մնաց Սիմոն մոտ։ Սիմոնն
գիր էր տալիս չուրի գ ամիս, որ փողն ժողովի, տա-
նի Ըսպհան տայ։ Զալ-ըէկն[1]) զարուլ չարաւ, յետով

1) Այս հատվածը «Զալ-ըէկն... զարլաւ» հեղինակն ավելաց-
րել է լուսանցքում՝ ուղղահայաց տողերի վրա գրելով։

Սիմոն ինձ Զաքարէս դամին տվեց, դաբլաւ։[1]) Այս
ջանիրէս ես Զաքարիայ ինձ էլ տարան, թէ այս ուգճն
թամասուկն մհրէ։ Ես Զաքարիայ մհրեցի, օհտայ էլայ,
որ չուրի Սիմոն փողն ժողովի տայ, գրերն առնի։
Դարցեալ մին քանի օր կացայ, Զալ-բէկն, Աբաս-
գուլի խանի խիզանն գուս էլան, գնացին Ղազվին։

Դարցեալ, գեքառեմբերի չառումն, այս վերոյ գրերն
ինձ Զաքարիս հասաւ, պրծայ. թվին ուճիումն եղև.
այս է։

§30 Թվին ուճժգումն ես Փուրդունց Ազամիրի որդի Զա- 62r
քարիայ առի Ըռուլյունց Մարքարինանէ մին այքի,
այլվի մեր հայրենի այքուն կպած։ Ամէն շինեցի. մեծ
ու պզտիկ է վերք ընձան շինեցի. ծգ թուման առի,
խգ թուման խարջեցի։ Այս ամէն իմ եխպայր Շմա-
ւոնի հրամանաւ արարի, զերայ Շմաւոն Երևան Սե-
ֆիզուլի խանի կշտին էր, համ Երևանայ զառավխա-
նէն Շմաւոնի ձեռացն էր շահի հրքմով։

Թվին ուճժգ Երևանայ զառավխանեն Ըսպհան շա-
հին մին ապայ, ումն Ազայ-Վելի անուն, գուս եկաւ,
ինջարայ արաւ։ Այս ապէս Շահ-Սէֆուանէ հրքմ[2]) ա-
ռաւ, որ արասին գ շահանոց կտրեցին. ե շահանոցն
վարթարաւ եկաւ։ Ասա այս ապէս գ ամսոյ տէր կա-
ցաւ, այլվի տվին խանին, խանն տվեց Սիմոնն։

§31 Թվին ուճժգ այս տարուս ըսկիսքն մինչև կատա- 63r
րածն գիր ցաւագար, ծաղիկ, մահ, ցասում, հարամի,
գողի տարի չէր տեսեալ. որ ճ տարէկան մարդն գար-
մանայր, թէ չեմ տեսեալ Դարցեալ, այս տարուս մին-
չև վերջն յենց ծաղիկ ընգաւ, որ Ազուլաց բճ երև-
խայ ծաղկով մեռաւ, թողզ այլ ցաւով մեռածն։ Դար-
ցեալ, Խորմացատանն յենց Ջալալի գուրս եկաւ, որ ը,Բ

---

1) Ձեռագրում՝ բղլաւ։ Տպագիրը (յերես 28) նույնպես կար-
գում է դաբուլաւ։

2) Ձեռագրում՝ հոք։

կարավանի ավին, շատ մարդ ըսպանեցին,[1]) ամէն ապրանքն տարան։ Դարցեալ Բ, Գ կարավան Ղզլբաշի երկրում թալանեցին, ապրանքն տարան։ Դարցեալ, այս տարում Իզմիր բինադար ոմն չուղեցի, անունն Գրիգոր, ավել անունն Դաւաշի, որ մեռաւ, ժոխոց բաժին էլաւ, մնաց այս սատակածիս վերայ բաղրկանի ապրանք գնեւ մառչիլ։ Ոմն փող ին շախով ավել, ոմն ապրիշում կամ այլ ապրանք։ Ամէն երկրի մարդի կէր։ Ագուլաց Չումիաթին կէր ծքւ մառչիլ։ Ես Զաքարիայ ու իմ եխպայր Սիմոնին կէր ժեւ մառչիլ, զերայ ընդէրք կէր Իզմիրումն, որ այս փողս ավին։

ապրանքով
ապրանքցաւ

* Այս սատակելուս որ սատակեցաւ, փող շատ ունէր, Հնդստան թէ Ծռնդստան, ամէն ուրիշ մարդ կերաւ։ Սորայ դավին մինչի գ տարի արարին, ախրն փուչ եղաւ, փող չի ընաւ եկաւ։ Շատ շատ մարդ ավարայ եղաւ։ Մեռաւ այս Գրիգորս, մնաց Քրիստոսի դատաստանին սև երես։

տ քիսմ գալ

Թվին ռճծգ այս տարուս Իզմիր Բ բինադար որ Բ-քինն մին տէղ ընդէրք ին, այս Բ բինադարս վրացի[2]) են, ազգաւ հայ, ի քաղաքէն Թլվիսու, անունն Շահվերդի, միւսն Գասպար, սոքայ իւրենք մՓլիս անղուն հանեցին։ Մնաց բաղրկանի սոցայ վերայ ապրանք էնեւ մարչիլ, որ փողն ոմն շախով էր, ոմն ապրիշում կամ չուխայ կամ այլ ուրիշ ապրանք ին տված։ Այս չՇահվերդի, չԳասպարս այսպէս էրեսներն սէվացուցին։ Մարդ ընդաւ մէջ, որ բէրին, կիսու կըտրեցին. գիր տվին, թէ չուրի ծք ամիս կէսու կտրածն տանք։ Ագուլաց Չումիաթին կէր սոքայ մօտ ծռ մառչիլ։ Ես Զաքարիայ, իմ եխպայր Սիմոնին կէր ռ մառչիլ, զերայ ընդէր ունէր Իզմիր։

63v

---

[1]) Ձեռագրում՝ բսպանեցի։
[2]) » վարացի։

* Դարցեալ այս կիսու կտրածս այլ տվին ոչ։ Մինչևի գ տարի այնչափ դավի, դիվան գնալ, որ Բ, Գ յետ Իզմիրուն յետ գընացին Ադրանայ՝ խոնդքար Սուլթան Մահամադ թագաւորին դանդաղ արարին. Բ յետ ըսպանելու էլաւ, այլվի կաշառք տվին, պրծան։ Փողայտէրն տէսան, որ այսչափ շուռ եկին, փող խարջեցին, ախրն փուչ էլաւ, փող չի դուս եկաւ։

Թվին ռճժգ այս տարուս Իզմիր դալալ ոմն Ագուլայց Դաշտեն, անունն Կոստանդ, ինքն մեծլեզ անդուն հանեց։ Մնաց սորայ վերայ բաղրկանի ու մառչիլ։ Ագուլեցոց կէր եճ մառչիլ։ Այլ ուրիշ երկրի բաղրկաննէր այս Կոստանդս դրին գնդանում Իզմիրումն։ 64r

* Այսպէս դէս ու դէն ընկան, փուչացաւ։ Մնաց հոգոմն, մարմնով Քրիստոսի դադաստանին պարտական, սև երես։

** Վերջն Իզմիրեն փախաւ, գընաց Մսր, Արաբստան, մեռաւ։

§32 Թվին ՌՃԺԷ յունվարի գումն Ապուլիս կամաց շարշ եկաւ։ Այս շարշս էլ յունվարի գումն Շամախի քաղաքն յենց եկաւ, որ մինչի գ, էռ հոգի մնաւ։ Շատ սարայ, բէրթ ու պարխապ փլաւ. վասն մեղաց մերոց։ 64v

§33 Թվին ռՃԺԷ յունվարի գ, ուրբ գ, արամ ԻԲ, օրն Բշաբթի, ես Զաքարիայ որ այսօր Ջրաւրհնիք[1]) Ապուլիս արարի։ Գնաումն Ջուր աւրհնեցին գօվուլ զնում։ ibid.

§34 Թվին ռՃԺԷ յունվարի ԺԲումն Ապուլիս ես Զաքարիայ այսօր առաջաւորաց բարէկենդան արարի. որ Ջրաւրհնեաց մէջն է օր կէրանք. Բշաբթի Ոհանու ասն չկատարին, ապաշխարութեան ասացին։ ibid.

Թվին ռՃԺԷ յունվարի ԻԱումն որ Փրխատոսի սուրբ գէղարթն ըէրին Ապուլիս վասն ժողովքի։ Ոչ թէ միայն Ապուլիս, այլ ամէն երկիր, վասն փրկութեան աշխարհի։

Թվին ռՃԺԷ յունվարի ԻԲումն Ապուլիս որ Մուսաբէկի տղայ Մահամադ-խան մեռաւ, տարան Թարվեզ Իմամզադէն։

§35 Թվին ռՃԺԷ փետրվարի Իգումն Ապուլիս որ յարևմտեան կողմն գիշաւոր[2]) ասող երևեցաւ, որ առաջի իրիկուն մէր կու մտանէր. իւր չարութիւն շատ էր։ Աստուած փրկէ փորցանած։ 65r

§35 Թվին ռՃԺԷ մարտի ԻԲ, շամս Բ, յարաց ԺԲումն Ապուլիս ես Զաքարիայ այսօր դատիկ արարի։

Թվին ռՃԺԷ ապրիլի գումն Ապուլիս յենց ձուն եկաւ, որ կտուր արիվեցաւ։ Այս եղև վասն մեղաց մերոց։

Թվին ռՃԺԷ ապրիլի ԻումՃ Ապուլիս խարար եկաւ

---

1) Ջեռապրում՝ ջրաւրհիմ։

2) » հենց այսպես, գիսաւոր-ի փոխարեն։

Ըսպահանայ, ոչ թէ միայն Ագուլիս, այլ ամեն[1]) մի եկեղեր ըռաղամ գնաց, որ շահի անունն իմաստունք թասնիֆով[2]) փոխեցին. առաջ Շահ - Սէֆի էր, փոխեցին, դրին Շահ - Սիլէյման։

Թվին ռճժէ մայիսի եռումն Ագուլաց մին կարավան էր գնում էր Թարվէդ. այլ տեղաց մարդ էլ շատ էր։ Գնացին, մտան գամին, թէ Երասդն անց կենան. ջուրն ուժով կնի, գամին շատ լցաց, կարիլ չէն զաֆա անիլ։ Գամին ախմիշ կնի, շատ տէղ կու տանի, կտայ քարի, ճոթ ճոթ կանի, մին գ, է ձի, գ, է մարդ կու խէխտի։ Եճ թուման բաթմիշ էլաւ. գճ թուման Ագուլայ էր։ Ձիգ թուման ես Զաքարիայ, իմ եխպայր Սիմոնին գնաց։ Ամայ Ագուլայ մարդ չմեռաւ. ապրանքն գնաց։ Շատ դէս ու դէն գնացին, գտաւ ոչ։

* Շատ խարջ արին. ամայ կասին, թէ ապրանքն Դուզալու ժահիայ ուղրաշին զաֆթեց։ Կարացին[3]) ոչ վերայ սաբութ անիլ, զերայ շուն մարդ էր։

Թվին ռճժէ յունիսի գումն Ագուլիս ես Զաքարիայ Ագուլայ առաջնորդ Պետրոս վարդապետին յետ գնացիք Ղափանու անապատէրն ուիտ, քանզի Ագուլայ ջուրթաթ շատ գնաց։ Նախ և առաջ գնացինք Ցալիձորու կուսանայ անապատն։ Սորայ հայրն է Տէր - Միքայէլ։ Այս անապատումս կէր ի կուսանք ապաշխարող։ Երկրորթ՝ գնացինք Տաթևու անապատն։ Սորայ հայրն է Արիստակէս վարդապետն։ Սորայ ուէնէր ի կրօնաւոր մարդ։ Այս անապատիս եկեղեցին դէռ ես կիսակատար էր։ Քանզի առաջ ուրիշ տէղ ին բնակեալ. հնարից սատանի՝ տէղն խախտվեցաւ, փլաւ. այս պատճառէս վախեցան, վեր կացան, եկին այս տէղս, նոր ըսկիսրն[4]) արարին, յիսար, խուց, եկեղեցին շինե-

65v

1) Ձեռագրում՝ ամ։
2) » թասնիֆոց։
3) » կարաց։
4) » ըսկրարն։

ցին։ Այս ը տարի այ, որ եկել են այս տէղս։ Շատ աշխատանք արաւ այս Արիստակէս վարդապետն այս տէղիս, կամ թէ առաջին։ Երրորդ՝ գնացինք Շնըհերու կուսանաց անապատն։ Սորայ հայրն է մղդսի Մարքարէ։ Սորայ ունէր կ կուսանք ապաշխարող։ Չորրորդ՝ եկինք Տաթևու վանքն։ Սորայ առաջնորդն է Շաբանի տղայ Ովանէս վարդապետն։ Սորայ ունէր մին ժ արէղայ։ Ինքն գնացած էր Ըսպհան վասն գալի։

Դարձեալ մեք Ջամիաթով յունիսի ժբումն եկինք Ագուլիս։

Թվին ռճժէ յունիսի իգումն Ագուլիս այսօր խաբար[1]) եկաւ, թէ Գիլանայ ծովէն իւ զաղախ է գուս էկէլ, Ըռէշտ քաղաքն չափմիշ արել, տարել. շատ մարդ են ըսպանել, շատ ապրանք տարել։ Յետով գիր եկաւ, մարդ եկաւ, ըսուաք որ այս բանս էլաւ, շատ զարբաթ էլաւ Ըռէշտու։ 66r

Թվին ռճժէ սեպտեմբերի իբումն Խորմայտանէն գիր ու մարդ եկաւ Ագուլիս, որ գրած ին, թէ Աստուածածնուն պատէն յենց շարշ եկաւ, որ շատ մարդ այ մեռէլ, շատ ավերութիւն էլէլ այս քաղաքներումս. Թոդաթ ու Նիկսար, Բօլիայ, Բուրսայ, Մարդիվան. շատ տէղ փլաւ։

§ 36 Թվին ռճժէ հոքտեմբերի ժթումն Ագուլիս որ ես Զաքարիայ, իմ հօր եխպայր Սարկավաքի որդի պարոն Ալէքսանն այսօր հարսանիք արաւ։ Սայ էր ամաց ԼԲ. ես Զաքարիայ որ գրեցի։ 66v

§ 37 Թվին ռճժէ հոքտեմբերի իէումն Ագուլիս ես Զաքարիայ իմ եխպայր որդի Գրիգորն վեր առի այսօր, Ագուլայց գուս էլայ, որ գնամ Երևան. քանզի[2]) իմ եխպայր Սիմոնն Երևան կրկին կարքված էր. համ Երևանայ խանին կշտին էր, համ Երևանայ զառաֆխանէն Սիմոնի զաֆտումն էր։ Այս պատճառէս գ տարի էր, 66r

1) Ձեռագրում՝ խար։
2) » հազի։

որ իւր որդի Գրիգորն տէսած չէր. տարայ, տէսաւ։ Գնացի էջմիածին, Մուղնի, Վիրաբն, ամէն ուխտ արի, այլվի Գրիգորն յետս բերի Ագուլիս։

Նոյմբերի իթուն եկի Ագուլիս սաղ սալիմ. գոհութիւն Աստուծոյ։

§ 38 Թվին ռնցէ նոյմբերի իուն ես Զաքարիայ Երեւան էի, այսօր Շահ-Սլէման թագաւորէն Ըսպհանայ չափար եկաւ Երևան Սէֆիղուլի խանին վերայ, թէ ըն մարդ տուր, ամէն խան ու բէկ տալիս այ, քանդի ըռուս այ դուս եկել, իռ մարդ այ, տվել ան, Ասրարադ չափմիշ արել, տարել, դիր անողորմ բան են արել, որ մանդը երէխեքն վեր կու փթաւէին. գալու ժուկն թրով կու տին, ը ճոթ կանեն. այսպէս սիզամ արին, շատ գերի, ապրանք տարան։ Այս ջանիրէս Շահ-Սլէման Մանսուր-խանն սարդար դրեց, հրաման տվաւ, որ ասկար կլուվէն, գնան Ասրարադ կռիւ։ Այս ջանիրէս Շահ-Սլէման իւր օլքին վերայ մազաթի փող գձեց, ջամէջամ առաւ։ Ագուլաց ծէ թուման գռ դիան առաւ։ Ամէն երկիր տվին դինարայ դինար դիվանի։ Դաշտեցոց ըռասագոնը տվինք այս ծէ թուման գռ դիանս. այս է։ 66v

Թվին ռնցէ դէքտեմբերի իուն որ Ագուլաց Դաշտին ժողովուրդն հակառակ ընկան Ագուլաց վանքի սուրբ Թումայի առաջնորդ Պետրոս վարդապետին յետ ը պատճառի։ Մին՝ վասն այս. այր ոմն մեծատուն՝ Դաշտէն, անունն մղդսի Մելքում, գերայ վարդապետն Մելքումն ուզէր, դաշտեցիք Մելքումն ուզին ոչ, թէ՝ մեք Մելքումն ուզում չէնք, դու էլ ուզիլ մի։ Քանզի այս Մելքումս ղ տարի ավել այ, որ Դաշտի աղսախալու էր, ապայ այժմուս գձեցին[1]. վասն հսաբի այս Մելքումիս յետ շատ դավի դիվան գնացին դաշտեցիք. այս է։ Մին պատճառն այս եղև, որ Ագուլաց այր ոմն 67r

1) Ձեռագրում՝ գձեցի։

խօջայ Պողոս, որայ մին աղչիկ տվել էր Դաշտն ժարդուլու տղին։ Մարդն մեռաւ, աղչիկն մնաց որբ։ Դաշտեցի այր ումն, Տէր-Մարքարի տղայ Ազարէ, իւրենց տանուտէր դրին։ Ես Ազարիս կին չունէր, այրի էր։ Այս Ազարիս գնաց վարդապետն մօտ, թէ դաստուր տուր ինձ, որ խօջայ Պողոսի աղչիկն առնեմ։ Վարդապետն հրաման չտվեց, թէ չհաս այ։ Ազարէն գնայ, Բ իրիցի իւր գլխու պսակել կուտայ, տանէ։ Ժողովուրդն Ազարի կողմն էին։ Այս Բ պատճառէս շատ դիվան գնացին, շատ փող գնաց. ամէն հակառակ ին։ Մինչի ծգ ամիս այս կռիւս կայր, յետով բարիշեցին։ Ապայ են Բ իրիցի փիլուն էջմիածնայ աթոռակալ Միքայէլ վարդապետն վեր առաւ. յետ Բ տարու իրիցին փիլուն տվին։ Բարիշեցին, պրծան, վարթարաւ էլաւ։

§ 39 Թվին ռեցժէ Ագուլայ մէլիքն էր Մէլիք-Մանվելն, Ագուլաց հաբիմն էր Ադլբէջանայ վէզիր Միրզայ-Իբրահիմն։ 64v

§ 40 * Թվին ռեցժէումն Աքուլայ սուրբ Թումայի առաջնորդ Պետրոս վարդապետն ըսկիսբն արաւ վանքի գ կողմի պարիսպն մեծացանել. որ քար ու հողով եր ամէն տներն, սայ Քրիստոնայ ուսատէք բերաւ, նոր այլվի հող ու քարով պարիսպն շինեց, բրջեր շինեց, մաղայդէք շինեց, ումն կիր ու քարով գումբէզի, ումն երած քարփիչ ու գաջով գումբէզիք. մէջն ամէն տաշած քարով, թէ խուց, թէ օթախնի լաւ արծակացոյց։ Չրի առուն գձեց պարիսպի մէջն։ Շատ աշխատանք արաւ, շատ դրամ խարջեց։ Աստուած ողորմի աշխատավորաց։ 64

** Այս Պէտրոս վարդապետս 1129
-ումն ամէն տէղաց մանսարով

դրկեցին Երուսաղէմ, Եղիազար վարդապետն բերին Էջմիածին, կաթուղիկոս դրեցին։ Թվին 1131 դարձեալ Պետրոս վարդապետն գնաց Ադուլիս, ժամանակ կացաւ։ 1133ումն նոյմբերի գումն եկաւ, թէ գայ Երևան, գայ սուրբ Կարապետն, մեռաւ։ Տէղն նըստաւ Ոհան վարդապետն։

§41 Թվին ՌՃԺԸ յունվարի գ, տրէ գ, արամ իբ, օրն 67v
չորեքշաբաթ, ես Զաքարիայ այսօր Չրաւրհնիք Ագուլիս արարէ։ Վերի եկեղեցու ժողովուրդն միաբան, Ագուլայց առաջնորդ Պետրոս վարդապետն մինչի Լ հոգի շալիք էին հաքել. խաչալամով, սաղով, նաղարով գետումն Չուր աւրհնեցին։ Ջնի նշան չկէր, որպէս թէ գարուն։ Այս գիշեր յենց ձուն եկաւ, որ ա գաղ ձուն նստաւ. այսպէս։ Ձունն Չրաւրհիք գիշերն եկաւ։

Թվին ռՃԺԸ փետրվարի Լ։ ռումն Ագուլիս այսօր ես Զաքարիայ բուն բարէկենդան արարի։

Դարցեալ, փետրվարի Լգումն թուրքերն ըռամազան պատիկ արարին, օրն գշաբաթ։

Թվին ռՃԺԸ մարտի մէկումն այս տարուս Ագուլիս մէլիք չունէր, քանզի Մելիք-Շահնազարն գնացել էր Ըսպհան վասն քալանթարանի հօքմն նորի։ Այս Չանիրէս մէլիք չկէր. գ տանուտեր դրին, որ մալ ու թավջին անէ։ Այսմ ամի Ագուլիս ռ թուման[1]) Ադրէջանայ վէզիր Միրզայ-Իբրահիմի գաֆտումն էր։

§42 Թվին ռՃԺԸ մարտի մէկումն Երևան որ ես Զաքա- 71v
րիայ, իմ եխպայր պարոն Շմաւոն այսօր ըսկսէն արար Լուսավորչի Խոր Վիրաբի հորն ու հորի վերայ եկեղեցին շինելոյ։ Այս Շմաւոնս, որ է Ագուլեցի Քուրդունց մզղսի Ագամիրի որդի, որ այս ժք ամ է, որ Երևան այ, որ գ խանի զուլուղ արաւ, որ է այս՝ Նաջաֆզուլի խանին, Արասզուլի խանին, Սէֆիզուլի խանին։ Քանզի այս գ խանս այլ առաջ՝ Լալաբէկի տղայ ուզբաշի Ալահվերդի բէկին զուլուզումն

1) Ձեռագրում՝ ռ բ։

այլ է կացեր։ Դարցեալ այս Շմաւոնիս կինն մեռած էր Ագուլիս. չունքի Երևան խանի դուլուղումն էր, Նաջաֆղուլի խանի այանումն Երևան վերատին կին առաւ. այս ը ամ է։ Դարցեալ, քանզի այս խաներիս դուլուղումն այս էր գործն. համ զառաֆխանէն, համ ըռահտարխանեն[1]) որոյ ձեռացն էր. շատ շատ շահավէտ եր վաճառականի որ առուտրի։ Այս պատճառէս խաներն սայ ձեռաց տալ չին։ Այս Շմաւոնս շատուց ցանկայր Խոր Վիրաբն շինելոյ, քանզի յին ժամանակաց հորն լցված էր, վերայ եկեղեցին խախթված էր, այս Վիրաբս ավերեալ էր, այլոց, թուրքի ձեռացէր, անբնակ։ Այս գ ամ է, որ ոմն վրացի ինքն ծառայէր։ Դաւիթ վարդապետ կաթուղիկոսի հրամանաւ եկեալ, աստ բնակեալ || պարիսպն քաշեց, թէ այլ ինչ։ Դարցեալ, Շմաւոնն խոստացաւ, որ Լուսաւորչի հորն ու հորի վերայ եկեղեցին շինէ, թէ խանի, թէ այլ ինչ խարջ՝ շինելոյ գնայ, Շմաւոնն տայ վասն իւր և իւր ծնօղաց յիշատակ, հոգոյն[2]) փրկութեան։ 72։

Դարցեալ թվին ռճժը մարտի մէկումն եկեղեցին ու հորն ձեռք տվին, Բ վարդապետի մարմին տապանի դուս եկաւ։ Տապանին վերայ գրած էր մինն՝ Ներսէս վարդապետ, մինն՝ Վարդան վարդապետ, որ Բքինն ընդիր, սուրբ վարդապետք էին։ Լիակատար պատմութիւն կոնդակումն գրած էր։ Սոցայ վաղջանն գրել ին թվին Էճժէ, որ դնա տարի էր, որ վաղջանել ին։ Ամենեին մարմինն փտած չէր։ Ապայ Բքն մէկ տէղ չէր մեռած. ժ տարի յետ ու առաջ էր մեռած։ Շատ երկրի մարդ եկաւ, տեսան. շատ զարմանալի բան եր։ Ես Զաքարիայ գ, գ անգամ տեսայ, նշխարքն համբուրեցի։ Դարցեալ, այս Շմաւոնս յիմնարկեաց, Խոր Վիրաբի հորն շինեց։ Թվին ռճժք ապրիլի գումն շատ վարդապետ, եպիսկոպոս, շատ անթիւ մարդ եկին

1) Ձեռագրում՝ ըռահտարանեն։
2) » հոգն։

ուխտ. համ եկին հորն աւրհնեցին։ Ագուլաց սուրբ Թումայի վանքի առաջնորդ Պետրոս վարդապետն, քահանայք, ժողովուրդ, ։ մարդ գնացինք, ապրիլի ԺԵումն այլվի Ջումիաթով եկինք Ագուլիս։ Փառք անմահին. այսպէս տեսանք։ ‖ Այս սրբոց մարմինն այս- 72v
պէս սաղ էր, որ ոտնն, մարմին, գլուխն, ձեռքն սրբոտին վերայ խաչած[1]). այսպես տեսանք։ Դարցեալ, այս Շմաւոնս որ հորն շինեց, աւրհնեց, ապա սկսաւ յորի վերայ եկեղեցին տաշած քարով շինէ, քանզի առաջ այլվի այսպէս ին շինել։ Սայ էլ առաջի շինածի նման շինեց, ամայ այլ մեծ շինեց։ Սայ վերայկացու դրեց թէ հորին շինելու, թէ վերայ եկեղեցին շինելու երևանացի Յակոբջանի որդի Ոհան-բաբէն, որ սարքարութիւն անէ, հաբն տայ Շմաւոնին։ Այս Ոհան-բաբէն այլվի զօնլուղով այ։ Ահա այսմ ամի, որ թվին ռճԺք ըսկիսբն արաւ շինելու, Ոհան-բաբէն սարքար դրեց։ Դարցեալ թվին ռճԺք յունիսի մէկն Ըսպհանայ Շահ-Սէյման թագաւորէն ըռաղամ եկաւ Երևան, Սէֆիղուլի խանին վերայ, թէ այտ հայ զառաբի խօջայ Սիամոնտ գայ Ըսպհան։ Այս Շմաւոնս տարան Ըսպհան։ Յունիսի ամսուն Երևանայ դուրս ելաւ։ Այս եկեղեցիս ապսպարեց Ոհան-բաբէն, թէ՝ շինէ, ինչ փող որ խարջիս, իմ քեռի Ղուգազէն առ։ Զերայ այս Շմաւոնս
‖ որ գնաց Ըսպհան, իւր քեռու տղայ ունէր, անունն[2]) 73r
Ղուգազ, այս Շմաւոնս գրեց, այս Ղուգազս Ագուլաց տարաւ Երևան. զերայ Ղուգազս Ագուլեցի է։ Սայ տարաւ Երևան, դրեց իւր տանն, իւր առուտրին, խարջին վեքիլ ու ինքն գնաց Ըսպհան։ Այս Ոհան-բաբէս եկեղեցիս շինեց, ամէն խարջ, թէ ուստի, թէ համալի, թէ իւրն զօնլուզ, դավտարով փողն վէքիլ Ղուգազէն առաւ։ Դարցեալ, թվին ռճԺք սեպտեմբերի Խումն շատ վարդապետ, Էջմիածնայ աթոռակալ եկին, աւրհնե-

1) Ձեռագրում՝ խաչաց։
» շ անունս)։

ցին, զերայ կաթուղիկոսն դէռ եւրս Ըստամբոլ էր վասն աղմուկին։ Դարցեալ, հորի տակումն մին գերեզմանի նման մատուռ յայտնեցաւ, մարմինն միջումն։ Ամայ բացին ոչ, զերայ գրոց մարդոց, բրոց վկայութէնով ասացին, թէ Գրիգոր Լուսաւորչի մարմինն է։ Բացին ոչ, չուրի կաթուղիկոսի գալն։ Այս Շմաւոնս Ըսպհան թվին ռՃԺԹ դէքտեմբերի Էումն առ Աստուած փոխեցաւ, ապայ իւր խոստմունքն կատարեցաւ. հորն, թէ եկեղեցին շինվեցաւ, աւրհնեցին, մնաց յիշատակ իւր, թէ իւր ծնողացն, իւր որդոցն, իւր կողակցացն[1]) հոյգոյն փրկութեան։ Եւ սրբոց վարդապետաց և ամենայն սրբոց ‖ և սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի բարեխօսութիւնովն Քրիստոս Աստուած սոցայ մեղացն թողութիւն և մեր մեղացն թողութիւն խնդրեցէք. ես Շմաւոնի եպիսկոպս Զաքարէս որ ամենայն բանի ակնատէս էղայ և իմ հողացեալ ձեռնովս գրեցի, և Քրիստոսի փառք յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։ 73v

* Թվին ռՃիաումն այս Բ սուրբ վարդապետաց մարմինն այս հորի գլխի շինած եկեղեցուն յարևմտեան կողմի տակումն ներքնայտուն մաղազա կայ, այս մաղազիս յարաւային կողմն անփոփեցին։ Դուռն եկեղեցու միջումն է, յարևմտեան կողմի յուսիսային[2]) կողմն է։[3])

§ 43 Թվին ռՃԺԸ ապրիլի գումն Ագուլիս որ Երևանայ մուղնեցի Ովանէս վարդապետն այսօր առ Աստուած փոխեցաւ։ Սայ էր Կ ամաց։ Սայ էր սուրբ Գէորգի առաջնորդ։ Քանզի այս Բ ամիս էր, որ եկեալ էր որ Ագուլիս, սուրբ Գէորգայ մասն բերել վասն ժողով անելու, քանզի Մուղնու սուրբ Գէորգայ անվան եկեղեցին այս Բ տարի այ, որ շինում է։ Պարտք ունէր. 68r

1) Ձեռագրում՝ կողակցածն։
2) » յիսուայի։
3) Հաջորդում են Z. a, b, c հավելագրությունները ուրիշ ձեռագրով։

եկաւ Ագուլիս, և թուման կիտեց, գնաց Ուրդուվար, ի գիւղն Անապատ, յանկարծակի յիվանդացաւ, բերին Ագուլաց սուրբ Թումայի Աւաքելոյ վանքն։ Մարդ ուղարկեցին Երևան, ի գիւղն Մուղնի, իւր ախպեր որդի Տէր-Դաւիթ յարէղան, այլ մարդիք եկին Ագուլիս։ Ովանէս վարդապետն կտակ արաւ, իւր ախպէր տղայ Տէր-Դաւիթն վարդապետ աւրհնէց, իւր աթոռ սուրբ Գէորգ իւր տէղն դրեց, յետ ը ամսոյ ապրիլի գումն Ագուլայց վանքումն առ Աստուած փոխեցաւ։ Իւր եխպայր որդի Դաւիթ վարդապետն, այլ մարդիք Ովանէս վարդապետի մարմինն տարան Երևան, ի գիւղն Մուղնի, սուրբ Գէորգայ եկեղեցին, անդ հանգուցին, որ ինքն էր շինել։ Այս անվանի, մեծ վարդապետ էր։ Ազօթք սորայ մեզ ողորմի։

Թվին ռճծը ապրիլի եռումն Ագուլիս յենց ձուն եկաւ, որ կտուր սրփվեցաւ. շատ պտղոց[1]) զարար էլաւ. վասն մեղայ մերոց։ 68v

Թվին ռճծը ապրիլի ծառումն Ագուլիս ես Զաքարիայ այսօր զատիկ արարի, մէհէկի ամսոյն Թ, շամս ամսոյն ԻԲ արարի Աստուծով։

Թվին ռճծը ապրիլի ծը Ագուլիս որ այսօր անձրևի ըսկիսբն էլաւ մինչի ապրիլի լումն. լումն ձուն եկաւ մինչի գալ օրն, որ էր մայիսի մէկ։ Զուն եկաւ, սառեց, որ բարձր գէղորէից որթն, ծառն ցուրտ տարաւ։ Այս եղև վասն մեղայ մերոց։

Թվին ռճծը մայիսի գումն Ագուլիս այսօր Նախայվկայէն գիր եկաւ, թէ Էջմիածնայ աթոռակալ Միքայէլ վարդապետն եկել այ տէղս, Ագուլայց առաջնորդ Պետրոս վարդապետն, ես Զաքարիայ ինձ աթոռակալն ուզել այ։ Այսօր ես Զաքարիայ, Պետրոս վարդապետն գնացինք Նախավկայն, ա օր կացինք,[2]) այլվի մայիսի թումն եկինք Ագուլիս։

---

1) Ձեռագրում՝ պտոց։
» կացին։

Դարցեալ մայիսի ժբումն աթոռակալ Միքայէլ վարդապետն, լէյիցի Ըստէփանոս վարդապետն այլ քանի վարդապետօք եկին Ագուլիս, ե օր կացին, գնացին Երևան վասն միոյ պատճառի։

Թվին ռճժը մայիսի ժթումն Ագուլիս այսօր Ագուլայց ի տուն խիզանով գնացինք Գաղայ նահատակն ուխտ։ Ես Զաքարիայ այլվի խիզանով յետ սոցայ գնացի, ուխտ արարաք։ 69r

Մայիսի իումն եկինք Ագուլիս. օրն համբարձում։

Թվին ռճժը յունիսի ժդումն Ագուլիս Վերի թաղէն այր ոմն մեծատուն, անունն խոջայ Ավաք, որ այսօր առ Աստուած փոխեցաւ։ Քանզի շատ մարդի վկայութէնովն իմացաք, որ սայ ի հօրէ, ի մօրէ ժէթիմ էր, որ բնաւ ունչիչ չունէր սայ Աստուծոյ տուածէն։ Այնչափ տվեց Աստուած, որ թէ տուն, թէ մուլք, թէ աջհաս, թէ փող, գռ թումանի տէր դառաւ։ Սայ էր ե ամաց։ Սայ մեռաւ, ոչինչ տարաւ, բայց միայն ի գաղ կտաւ։ Ով մահկանացու, մի՛ շատ ագահութիւն անիլ. վերջն այսպէս կու լինի. այս է։

Թվին ռճժը յուլիսի իբումն Ագուլիս ը օրի անձրև եկաւ. ը օրի յետևն սարերն բարցը ձուն եկաւ։ Այս եղև վասն մեղաց մերոց։

§44 Թվին ռճժը օգոստոսի ամսոյ ըսկիսը էլաւ, Ագուլիս փորացաւութիւն ընկաւ։ Շատ մարդ, շատ էրէխայ մեռաւ. որ տուն կէր գ կամ ե երեխայ մեռաւ։ Այսպէս ճնաց մինչի նոյմբերի վերջն, ապա վարթարաթ էլաւ։ Ոչ թէ միայն Ագուլիս էր, այլ շրջակայ գէղերայքն էլ այսպէս կէր։ Այս եղև վասն մեղաց մերոց։ 70r

§45 Թվին ռճժը օգոստոսի էումն Ագուլիս այսօր Ագուլայց մէլիք Շահնազարն այս ա տարի էր, որ գնացէլ էր Ըսպհան, թագաւոր Շահ-Սլէմանէն քալանթարի հօքմն հանեց, էլի մանսարով այսօր եկաւ։ 69r

Թվին ռՃԺԸ օգոստոսի Է-ումն Ագուլիս որ այսօր 69v
Էջմիածնայ աթոռակալ Միքայէլ վարդապետն եկաւ
Ագուլիս վասն Նվիրակի Քանզի Հակոբ կաթուղիկոսն
դէռ եւրս Ըստամբոլ էր վասն աղմուկի Դարցեալ
աթոռակալն եկաւ, մին զունչն ի դիան հարկ է, որ
ամէն հայ ի դիան կուտան Էջմիածինն. այս գ տարի
էր, որ առէլ չէր։ Սայ եկաւ, զունչն կ դիան առաւ գ
տարէն։

Թվին ռՃԺԸ օգոստոսի Ժ-ումն Ագուլիս Մուսաբէկին
տղայ Մահամադխան բէկն մեռած էր. իւր դուլէրն ժ
թվանգչի բերել են իւրենց տունն պահում։ Քանզի
Մուսաբէկին Բ տղայ ունէր. մեծն՝ Մահամադխանն
էր, փոքրն՝ Իսախան։ Այս Բ-ախպէրս հայրենիք մուլ-
քի, ապրանքի վերայ դաւի են անում։ Այս ԺԸ տարի
էր, որ ախպէրք դաւի ին անում. որ Բ յետ շահն գնա-
ցին, գ, Է յետ բէկլար-բէկի գնացին, բալքի թէ
գռ թուման ավել խարջել ին. շատ արբաբ ին։ Այս
ջանիրէս կռիւ ին անում։ Մահամադխան մեռաւ,
իւր մեծ տղայ Ավդուլայբէկն էր դաւի անում։ Ավ-
դուլէն Ըսպահան էր. սորայ թվանգչիքն տվին, մին
քանգառլու ոմն, Իսախան անուն, ըսպանեցին։ Այս
Իսայխանս առաջ Մուսաբէկինց Իսախանին կշտին
կացել էր, տղայ այժմուս գնացել էր, Միրզայ Իբրա-
հիմի նոքար էլէր, եկէլ էր Ագուլիս վասն սոցայ դա-
վուն։ Վէզիրին մին Ղլիջ-ադին յետ էր. առաջի ինա-
դուն տվին[1]), ըսպանեցին։ Շատ կռիւ էլաւ։ Ագուլիս
այս ջանիրէս ռ թուման զարար քաշեցին։

§ 46 Թվին ռՃԺԸ հոքտեմբերի Իբ-ումն Ագուլիս ես Զա- 70r
քարիայ որ այսօր Ագուլայց դուրս էլայ, որ գնամ
Թարվեզ։

Դարցեալ հոքտեմբերի Լ-ումն ես Զաքարիա եկի
Թարվեզ։ Իմ Թարվեզ գալու պատճառն այս էր։ Որ
ես Զաքարիայ իմ եխպայր Սիմոնն Երևան զառաբի

1) Ձեռագրում՝ տվի։

էր։ Սիմոնն ուզում էր, թէ գնայ Ըսպհան, Աբասղուլի խանին պարտքն տայ, Երևանայ Սէֆիղուլի խանն թողնում չէր, թէ՝ Աբասղուլի խանի վարիսներն գայ, փողն տանի։ Ոչ նոքա էն գալիս, ոչ խանն թողնում էր, թէ Սիմոնն Երևանայ դուրս գնայ. քանզի զառավ-խանեն Սիմոնի ձեռացն էր։ Ես Զաքարիայ այն թամասուկն, որ Սիմոնն տվել եր Աբասղուլի խանի փեսայ Զալ բէկին, ես էլ մնրել ի։ Այս Ջանիբէս ես վախում ի, քանզի ուցնձ թուման էր։ Ես Զաքարիայ գնացի Թարվեզ, թէ գնամ Ըսպհան. խо Սիմոնն թողեց ոչ, թէ՝ գալիս են Երևան։ Ես Զաքարիայ յունվարի բուին թողի, եկի Ագուլիս յունվարի Ե։

§ 47 Թվին ուցնձը դեքտեմբերի[1]) ԺԵ[2])ուին Ագուլիս որ Տաթէեվու կրօնաւորաց անապատին հայրն, Արիստակէս վարդապետն, այսօր առ Աստուած փոխեցաւ։ Սուրբ մարմինն տարան Տաթէվ, իւր շինած անապատն, անդ թաղեցին։ Սայ էր ի գեղջէն[3]) Տաթեվու[4])։ Որայ տեղն նստաւ. 740

* մէկ տարոյ յետնայ Խոտանեցի Մովսէս վարդապետն, քանզի մին տարի անհայր մնացին. այս է։

---

1) 2) 3) 4) Հատվածի այս բառերը հեղինակը հետո յն ավելացրե բնագրում՝ առաջնից տարբերվող թանաքով։

§48 Թվին ՌՃԺԹ յունվարի գ, տրէ գ, արամ ԻԲ, օրն Եշաբաթ այսօր ես Զաքարիայ Ագուլիս Ջրաւրհնիք արարի։ Զուրն գետումն աւրհնեցին նաղրով, զինով։ Օրն էր որպէս գարուն։ 70v

Թվին ռՃԺԹ յունվարի ԺՈՒՄն Ագուլիս այսօր ըստուք խաբար եկաւ, թէ օսմանցի Սուլթան Մահամադ թագաւորի վէզիր Մահամադ[1]) փաշայ[2]) Գրիդն Ֆռանկէն առաւ։ Քանզի թագաւորն Ուռումէլի ԺԷնգի-շահրումն էր օթրաղ։ Քանզի Բ տարի այ, որ Ըստամբօլու դուրս էր թագաւորն ու վէզիրն։ Թագաւորն գնաց ոչ Գրիդն. վէզիրն ասկարովն գնաց Գրիդն։ Այս ԻԲ տարի այ, օսմանցին Վէնետիկին թուջին յետ Գրիդումն Բ բէրթի վերայ կռիվ այ։ Այս վեզիրս գնաց, Բ տարի նստաւ, Բ բերթն առաւ։ Գրիդն ամէն օսմանցու ձեռայ էր։ Մին մեծ բերթ, իւր պտղիկ բէրթն ու երկրովն վենէտիկցու ձեռաց էր, առաւ։ Ոչ թէ զօռով առաւ, այլ դրաւով։ Քանզի Ֆռանսիսի թագաւորն մին մեծ մարդ դամով կու ապարկի Գրիդն իրը թէ վենէտիկցու օգնական։ Այս մարդն գայ, զինով կնի, մին օր դուրս գնայ ասկարով, թէ կռիվ։ Օսմանցին կտայ, Ֆռանգ շատ մարդ ջարթէ։ Ֆռանգի բերթի բէկն յետ կու փախի բերթն, դուռն բընդի։ Այս Ֆռանսիս մեծ մարդն օսմանցիք[3]) բռնէն, թէ՝ կամ բերթն տուր կամ չի՝ ես մարդս տալ չեմ։ Այս պատճառէս բերդն մինչի Ե փողի զատն էլ կրեն նավերն, բերդն տան, մարդն սաղ

---

1) 2) Այս բառերն ել հեղինակը հետո լե ավելացրել բնագրում՝ առաջնից տարբերվող թանաքով։

3) Ձեռագրում՝ օսմանցի։

առնուն նալն։ Ռ, գճ նալ եր կանգնած. այս է. ֆռանգի նալ։

Թվին ռճծթ յոնվարի իումն Ագուլիս որ այսօր Ադիլբէջանայ վէզիր Միրզայ Իբրահիմէն ծգ ձիաւոր եկաւ, կ լիդր թիլանի, որ է գ հողայ, քնար ապրիշում բէրաւ, թահր[1]) տվեց Ագուլայց ու Դաշտին, թէ վէզիրըն Շամախու է բերած, ջահլուղայ է. Աստուած գիտէ. լիդրն ծբռեճ դիան փողն տվէք։ Ամմունքն ըռ դիան էր։ Մին ի թուման ել խարջեցին, գնացին վէզիրն, էլաւ. ոչ, թէ բերողի ղուլուղ, թէ խորակ էլաւ։ Այս կ լիդր ապրիշում ու ի թուման խարջն ագուլեցիք ու դաշտեցիք ղարուլ արին, վեր կալան։ Դաշտեցոց ըռասաղ ապրիշումն ու խարջ ղարուլ արին, տարան Ագուլեցոցն։ Ագուլեցիք վեր կալան ապրիշումն ծախեցին ըռ դիան։

* Թէ խարջ, թէ ղուլուղ, թէ ապրիշումի պակաս ծախելն, ամէն ի թուման ղարար քաշեցին թէ ագուլեցիք, թէ դաշտեցիք։ Ապրիշումի փողն յետ ը ամաց վեզիրէն եկին, առան, տարան. այս է։

§ 49 Թվին ռճծթ փետրվարի իըումն որ Ագուլայց մէլիք Շահնազարն Թարվեզ մեռաւ, բերին Ագուլիս, այսօր թաղեցին։ Սայ էր կգ ամաց։ Խ տարի Ագուլայց ու Դաշտին մելիքութիւն արաւ։ Սորայ ավել անուանն Բաղալիջ կասէն, դերայ կարճիկ մարդ էր, լեզվով։ Սայ վասն ինադու թուրքացաւ, յետ գ տարու գնաց Ըսպահան, շահիցն յօքում առաւ, եկաւ։ Շատ ապրեցաւ, հայութիւն արար, հայայթաղ արարին։ Սայ գնաց Թարվեզ, գալ օրն յանգարծակի յիվանդանայ, միուս օրն մեռնի, յայտնի բերէն Ագուլիս, հրաշալի թաղեցին։ Այսմ ամի Ագուլիս Միրզայ Իբրահիմի զավտուճն էր. այս է։

---

1) Տպագիրը (յերես 37) կարդում է՝ բահի։

§ 50 Թվին ռճԺք մարտի մէկումն Թարվեզու վէզիր Միրզայ Իբրահիմինանէ մարդ եկաւ, թէ՝ Միրզէն մին այքի այ նոր գձել, գճԾ տնգելոյ համար տնգի այ ուզում, մալաչի տանձի, խնձորի, սումաղի, ծիրանի։ Ամէն բհամ արին, աղարկեցին։ Այս չափ տնգի էլ Շուռութու բերին այլվի գճԾ տնգի։ Դարցեալ գ, էճ յունի այլ ուրիշ տնգի Մեղրու տարան։ 71r

§ 51 Թվին ռճԺք ապրիլի գ, շամս ԺԴ, մէհէկի մէկումն Ագուլիս ես Զաքարիայ այսօր դատիկ արարի։ 74r

Թվին ռճԺք ապրիլի ԺԲումն Թարվեզու Միրզայ Իբրահիմէն Ալիղուլի բէկ անուն դարուղայ եկաւ Ագուլիս Ժ ձիաւորաւ. ի օր կացաւ, ե թումանն գուլուղ տվին, ապայ գնաց։ Օրն եռ դիան խարջ ունէր. այս է։[1])

§ 52 Թվին ռճԺք ապրիլի իումն Ագուլիս վերի թաղն Խռատէնց փոդրակէն ես Ագուլեցի Քուրդունց մղդսի Աղամիրի որդի Զաքարէս որ այսօր ձեռն արկի, մեր հայրենի տունն վեր կալայ, նորն շինեմ. զերայ շատուց շինված էր։ Մէկ մեծ ամեռնատուն էր, որ գիր նէր դրած, բնը տարի էր շինած. մին մեծ սրահ կէր, որ մին ճԲ տարի այ, շինած էր. այս է. մին քանի վերնատուն, ներքնատուն կէր յին շինած։ Ես, վերոյ Զաքարէս, ողորմութեամբովն Քրիստոսի այսօր ձեռն տվի շինելու։ Մինչև նոյմբերի մէկն կարողութեամբովն Աստուծոյ ամէն շինեցաւ։ Շինածս այս է. որ յարաւու կողմանէ մինչև յիուսուս իր գաղ է. յարևելեան մինչի յարևմուտ է գաղ է։ Դ կողմն այս է. յարաւային կողմն փոդրակն է. յիուսուսային կողմն Մսրխանեց Սէթու բաղչէն է. յարևմտեան կողմն այլվի Սէթու տներն է. յարևելյան կողմն մեր հօր ախպեր Սարկաւաքի որդին է, որ է Ալէքսան։ Որ մեր տներն ձեռք տվիք շինելու, Ալէքսան էլ ձեռք տվեց, ինքն էլ շինեց. զերայ Աղամիրն, Սարկաւաք, որ է Ամիր,

[1]) Հաղորդում է ձ հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։

սոքայ եխպայրք էին բաժանված։ || Ես Զաքարիայ իմ 76r
շինածս այս է. Բ մեծ, մին պստիկ ներքնատուն, մա-
ղազայ, որ գումբազի այ, գաջով, քարով թաղ. մեծ
մաղազի գլուխն մին մին մեծ, որ ծբ գաղ է, երած
քարփիչով, գաջով, այլվի գումբազով, թաղով շինած։
Այս մեծ օթաղի գլուխն մեծ քօչկ այ, որ էլ ծբ գաղ
է։ Դարցեալ, օրթայ մաղազի գլուխն մին քաղ թավան
օթախ է, որ սանդուղ, թէ այլ շորի տէղ, Բ դռնէ.
մինն մեծ գումբազի օթախու�է, մինն դէպի բարան
է։ Այս օթախի գլուխն մին բացը թավան օթախ է,
Բ չարբարայ դէրի մեր բաղչէն։ Այս օթախի գլուխն
մին քաղ քօչկ այ։ Դարցեալ, պստիկ մաղազի գլուխն
ճանապարհ է, Բ, գ բարան է, որ գնայ մեր բաղչէն։
Մեր բաղչուումն կայ մին պզտիկ մուտբախտ։ Որ էլաւ
մեծ ու պստիկ Բ օթախ։ Ես Զաքարիայ ամէն շինե-
ցի, թէ ուստի, թէ արկաթեղէնի, թէ փայտի, թէ դուր-
գար ու թէ գաջի, թէ քարի, չուրի Բ տարին մի ըստ
միոչէ դավտարուումն ջոկ գրեցի. չուրի մին դինարն
գրած եմ ուրիշ դավտարուումն, թէ խորակ։ Ամենայն
հաբն տէսայ, ջանն տէղս գրեցի, որ էլաւ կէ թուման։
Աստուած վայելումն տայ։ || Դարցեալ, այս տներս որ 76v
վերատին շինեցի, թէպէտ փոքր, ապայ գիտեմք թէ
գրոց, թէ բրոց, թէ մեծ մամիս, որ էր Բանաւշայ,
հարցանելով իմացայ, որ այս տներս բեճ տարի եղև,
որ պապէ ի պապ, որդոց որդիք որ մեր ավագն ժա-
ռանգէ։ Ես Զաքարիայ այսպէս իմացայ գրոց, տէսայ,
որ սոքայ էն. նախ և առաջ այր ոմն. Բ եխպայրք էին։
Այս տան տէրն հօր անունն չիմացայ։ Այս Բ եխ-
պարքս մինն Շախամիր, մինն՝ Ազամիր։ Սոքայ բա-
ժանեցան։ Ազամիրի յիսէն այս գրած տներս այ։ Շա-
խամիրի յիսէն այս յարևմտեան կողմի տներն այ։
Շախամիրիս յիշատակ չմնաց. մնաց տուն անտէր։
Սիթամով այր ոմն Ամիրխան Շախամիրի տներն զավա
կոնի, կտայ իւր ախպէր որդի Մարխան, որ է տէղս

գրած Սէթու պապն։ Դարցեալ, Աղամիրն առ Աստուած գնայ։ Մնաց սորայ մին աղչիկ, անունն Բանաւշահ։ Այս Բանաւշահս գնայ Խձայձոր, որ է Ներքի թաղն, մարդի, անունն Երանջան։ Այս Երանջանս առ Աստուած գնայ։ Մնաց Բ տղայ, մին աղչիկ։ Աղչիկն գնայ մարդու, մնաց Բանաւշահն, իւր Բ տղերքն. մեծ տղի || անունն Աղամիր, պզտիկն՝ Ամիր, որ լաւ կարդացող դառցաւ, անվանեցին Սարկավաք։ Այս Բանաւշահս որ իւր այրն մեռնի, օսմանլուի[1]) ժամանակ էր ու աղութիւն. այն Ամիրխանն կու գայ, թէ Աղամիրի յիսէն տէրութիւն անէ։ Այս Բանաւշահս որբ գոլով՝ փաշայ, շար ընկնի, գայ իւր հայրենիքն զաֆտ անէ, մարդի տներն ձեռաց գնայ։ Այս Բանաւշահս տղոցն հարսանիք անէ. Աղամիրին ուզէ Ներքի թաղէն Գօզալի դուստր Սավգուլն ու Սարկավաքին ուզէ մելիք Աղավելի դուստր Խոստրոմն։ Այս Բանաւշահս ծ տարի որբ մնաց, պատճառ հայրենի տներն ու տղերքն, թէ այլոց ձեռք չի ընկնի։ Այս Բանաւշահիս մայր ունէր անվանի, մեծ ազգի, անունն՝ Խանում, որ որբ շատ մնաց։ Տէղս գրած սրահն Խանումն էր շինել որբ ժամանակին։ Շատ աշխատաւոր կին[2]) էր։ Աստուած իւրն ողորմի։ Դարցեալ, Աղամիրէն, Սավգուլէն էլաւ Բ զաւակ, Գ աղչիկ Գ տղայ։ Դ տղէն պզտիկ մեռան։ Մնաց Գ աղչիկ, մեծացան. մեծն՝ Խանում, միջնակն՝ Փարիխան, պզտիկն՝ Զարիֆ, որ աւագանի անուն էր Հուխամէ։ Սոքայ գն էլ[3]) գնացին մարդի, զաւակի տէր դառան։ Ամայ Խանումն ու Փարիխանն Բ Բ մարդ առան, Զարիֆն մին մարդ առաւ։ || Աղամիրի Բ տղէն որ մնաց, մեծն Շմաւոն է, որ այս դավտարումս[4]) անունն գրած շատ տէղ կայ. պզտիկն դավտար գրող մեղաւոր Զաքարէս եմ։ Դարցեալ, մեծ Խանումն, որ է մեծ Աղամիրի կը-

77r

77v

1) Ձեռագրում՝ օսմալուի։
2) » գին։
3) » էր։
4) » դաֆտարումս։

նիկն, սայ մին մարդ առաւ, Բանաւշէն մին մարդ առաւ, Աղամիրն մին կնիկ առաւ։ Շմաւոն Բ կին առաւ, առաջին՝ այս Մարխանի որդի Մուրադի դուստրն առաւ, անունն Գուլաղէն։ Սորայանէ էլաւ գ տղայ, մին աղջիկ. անունն Շուշան։ Շուշան գնաց մարդի, ա տարի մնաց, մեռաւ, զաւակ չի մնաց։ Ա. տղէն պզտիկ մեռաւ, ա տղէն, անունն Խանազատ, Բ ամաց մեռաւ, ա տղէն Գրիգորն է, ահայ ծգ տարու է։ Այս Գուլաղէս Թվին ռճթու�մեռաւ։ Այս Շմաւոնս գնաց Երևան, վերստին կին առաւ, անունն Գուլում, Թվին ռճծուإմ։ Դարցեալ, ես Զաքարիայ Թվին ռճգուإմ յունվարի իբուإմ որ առի ավել անունն Տրունկցունց Հերապետի դուստր Բէկումն ի կնութիւն։ Ես Զաքարիայ էի իգ ամաց, Բէկումն ժէ ամաց։ Մեզնէ Թվին ռճգուإմ էլաւ ա աղջիկ, անունն Մարիամ։ Այս Մարիամս Թվին ռճի առ Աստուած գնաց։ Աստուած փոխն բարի յիշատակ տայ։ Դարցեալ այս դավտարումս Քուրդունց Աղամիր շատ եմ գրել, զերայ Շախամիրի եխպայր Աղամիրն ավել անունն կոչէին Քուրդ վասն պատճառի։ Դարցեալ Սարկավաքն մեռաւ, մնաց գ տղայ։ Բ մեծ տղէն || մեռաւ, մնաց մին տղայ, անունն Ալէքսան։ Այս Սարկավաքս մին կին առաւ. Բ տղէն էլ ա ա կին առաւ. այս է։ Աստուած սիրողն ասի այս նախնեաց մէկ հայր մեզայ։ Աստուած ձեզ ողորմի։ 78

* Սարկավաքի միջնակ տղի անուն էր Տէր-Մելքում. լաւ քահանայ էր. մեռաւ, մնաց ա տղայ, անունն Ոհանէս։ Ես Զաքարէս այս Տէր-Մելքումիս[1]) մօտ կարդացի։ Թվին ռճիբ մարտի իբ ես Զաքարես, իմ կին Բէգումն առ Աստուած փոխեցաւ։ Այլվի այս Թվիս օգոստոսի թուإն ես Զաքարես գնացի, վերի գետցի Դիշի-գէդուտ Ովանէսին ունէր ազաբ աղջիկ իա ամաց, այս առի կին։

1 Ձեռագրում՝ Տէր-Մելքումս։

Թվին ռճիգ հոքտեմբերի լաուն էլաւ տղայ, անունն Միքայել եղաւ։

1125 մայիսի իգուն, օրն գշաբաթ, էլաւ մին աղչիկ, անուն եղաւ Սավգուլ։ 1127 մարտի գուն օրն բշաբթի, ելաւ մին տղայ, անունն եղաւ Գափրիէլ։

** 1130 փետրվարի բուն օրն գշաբաթ, մին տղայ էլաւ, անունն եղաւ Սահակ։ Թվին 1132 ապրիլի թուն էլաւ մին տղայ, անունն եղին Ովանէս, օրն բշաբթի։

1134 յուլիսի ծուն, օրն ուրբաթ, ինձ Զաքարիս ելաւ մին աղչիկ, անունն եղաւ Բանաւշահ, որ է իմ Զաքարիս հայրենի մամու անունն։[1])

§ 53 Թվին ռճժթ մայիսի մէկուն Ագուլիս, թէ Դաշտն, թէ Ուրդուվար խիստ մեղացն մեր մորեխ եկաւ։ Այս բ ամ է, որ Ղափանն, Դզմար, Ղարադաղն մորէխ խիստ կերաւ։ 74v

Թվին ռճժթ յունիսի եուն այսօր Թարվեզու Միրզայ Իբրահիմէն դարուղայ եկաւ Ագուլիս՝ համ մալիջհաթն տանի, անունն Բահրամ բէկ, ի ձիաւորաւ եկաւ, բ օրի կացաւ։ Օրն մին թուման խարջ ունէր։ Ապայ ժէ թուման զուլուղ առաւ, ապայ գնաց միուս խասէրն, գերայ ե խասն էլ[2]) Միրզայ Իբրահիմի զաֆտուն էր շահի հրամանաւ. այս էդ

§ 54 Թվին ռճժթ յունիսի ժգուն որ այսօր մեր եխպայր Սիամոն, որ է Շմաւոն, Երևանայ եկաւ Ագուլիս մին ի մարդ յետն, ոմն գռանկ, ոմն երևանցի հայ։ Մին ժ օրի կացան, յունիսի իգուն գնաց Թարվեզ, որ գնայ 75r

1) Հաջորդում է e հավելագրությունն ուրիշ ձեռագրով։
2) Ձեռագրում էր։

Ըսպհան։ Զերայ այս ծը տարի այ, որ Երևան խանե-
ի դուլուղումն է. համ զառաբի այ, համ խանի գա-
ըաք ժարաղ է։ Գ խանն այս է. առաջ՝ Նաջաֆղուլի
խանին, որ սորայանէ շատ շախ արար, յետով՝ Աբաս-
ղուլի խանին, յետով Սէֆիղուլի խանին։ Շատ փոդ,
ըոզակ կիտեց, որ համբաւն Հնդստան ու Ֆռանգստան
հասաւ։ Ապա յետի խանն, որ է Սէֆիղուլի խան,
սայ շատ սիթամ արաւ։ Այս համբաւէս Շահ-Սլէյման
յօքմ աղարկեց, զառաֆխանի պատճառէն տարան Ըս-
պհան։ Ապայ կամօքն Աստուծոյ է ամիս կենդանի
մնաց, ապայ դէքտեմբերի էումն առ Աստուած փոխե-
ցաւ, եղաւ Ըսպհան Զուղայու հանգիստներումն պատ-
վով, նշանաւոր տէղի։ Վերայ մեծ մատուռ շինեցին։
Մահն աջալով, բիաջալն Աստուծոյ է գիտելի։ Ամայ
շատ դրամ գնաց, զերայ ոմն հախ, ոմն նուհախ, ոմն
սիթամի, ոմն զալումի, որ մինչի մին տարին բռ թու-
ման սորայ գնաց։ Վերջն, մնաց, էթէ ունի բարի գործ,
Աստուած գիտէ։

§55 Թվին ռճծթ յուլիսի իգումն Ագուլիս որ ես Զաքա- 78v
րիայ մեր խիզանով, այլ ուրիշի խիզան, շատ ուխտ-
վոր, գնացինք Բստու վանքն սուրբ Նշան ուխտ։
Այս այն սուրբ Նշանն է, որ Քրիստոս աշակերտաց
ոտնն լվաց, այս խաչս այն թաշտի պղինձն է։ Սորայ
առաջնորդն էր այս գեղիս, որ է Բստուցի, Ալէքսան
վարդապետն։ Գ օրէն գնացինք, եկինք Ագուլիս։

Թվին ռճծթ դեքտեմբերի ծեումն Ագուլիս որ Վերի
թաղի սուրբ Քրիստափոր անվան եկեղեցին ինքնին
փլաւ, զերայ գ խորանն երած քարփիչով ին շինել
այլն փայտով ին շինել։ Զերայ այս եկեղեցիս Թա-
թէոս առաքեալն ելի շինած. եկաւ մինչև թվին ռեք
վերատին այնպէս ին շինել։ Քանզի բ թագաւորաց
ժամանակին էին շինել. մինն՝ օսմանցոց Սուլթան
Մուրադին, մինն՝ պարսից Շահ-Սէֆուն։ Այս բ թա-
գաւորաց կռիւ էր Երևանայ բերթին վերայ, վասն այն՝

կէսն երած քարփիչով, կէսն փայտով շինեցին. վասն
ահիւ մին տարով շինեցին։ Այսպէս շինած եկաւ, մին-
չի թվին ռճժբու�փլաւ։ Աստուծով մին քինթ չարիւն-
նեցաւ, անվնաս մնաց Աստուծով։ Սորայ առաջի շինօղն
Քրիստոսի առաքեալքն էին։ Սոյա յետնայ վերի թա-
ղի խոջայ Գուլնազարն, Քիչիբէկն, Մալխանն վերա-
կացու եղէն, ժողովրդեան փողով շինեցին, մինչև
էհաս այսմ ամի։ || Թվին ռճի ըսկիսրն արարին յին եկե- 79r
ղեցին վեր կալան, յիմն գձեցին քարով, կրով, Քուր-
դստանայ ուստայ բէրին, շինեցին մինչի եհաս հողի
հավասար։ Թվին ռճիա այլվի Քուրդստանայ ուստայ
եկին, տաշած քարով շինեցին. մինչի նոյմբեր ամիսն
հասաւ դռնեքի գլուխն. գ դուռն ունի՝ յարևմուտ, յա-
րաւ, յիւսուս[1])։ Թվին ռճիբ մարտի իուն այլվի Քուր-
դստանայնուն ուստէքն եկին. այսմ ամի ի ուստայ
եկին, այլվի տաշած քարով հասուցրին մինչի վայի
թաղ։ Նոյմբերի մէկուն ուստէքն վարցն առան, գնա-
ցին։ Դարցեալ, այս եկեղեցուս գ որմին ի ներս խաչ, ոմն
պատկեր վասն յիշատակի գրեցին։ Այս գավառաբ գրող
Զաքարէս մին Աստուածածնոյն պատկերն ես գրել
տվի։ Ամէն խաչի, թէ պատկերի մէկ մէկ թուման
տվին եկեղեցուն։

§ 56 * Թվին ռճիբ եկեղեցոյ ավաք խորանն մար- 79r
տի իբ աւրհնեցին, որ պատարագ անէն։
Միայն բ խորան էր ծածկված[2]) այսմ ամի.
այս է։

§ 57 ** Թվին ռճիգ մայիսի իեուն այ- ibid.
լվի վերոյ Քրուստանուցն[3]) ժբ
ուստայ եկօ, ասպարէքն կապեց,
կիսատ բանեքն շինեց, ել քարայ-
բան չմնաց։ Դարցեալ յասմ ա-
մի Բինիատու ուստայ բերին, մեր

1) Հեռագրում՝ յիուս։
2) » ծածված։
3) » Քրուստուցն։

վանքի դռանն փուռն շինեցին։ Վանքի հողէն քարփիչ երեցին, բերին եկեղեցոյ դ քունջ պուռճաղն դ փոշիշն արարին։ Այսմ յամի այս եղև։

Թվին ռՃԻԴ ապրիլի մէկն այլվի Ֆրղստանայ նոյն ուստէքն ժէ ուստայ եկաւ, միջի դ կամարն քարով տաշած կապեց, կիսատ քարէբան, թէ սեղան, ամէն շինեցին։ Դարցեալ, տէղիս ուստէքն,[1]) Բ ջուղեցի ուստայ, մէկի անունն Ովանէս, մինն՝ Խունդվելի, ոռքայ երած քարփիչով գլուխն փոշիշն արարին։ Մնաց կաթուղիկէն դարցեալ Ֆրղստանայ ուստէքն։ Մեծ ուստէն էր ի գէղէն Մոկսու։ Ահա կատարեցաւ։ Աստուած անփորձ պահէ։

---

1) Ձեռագրում՝ սուստէքն։

§58 Թվին ՌՃԻ յունվարի գ, տրէ գ, արամ ԻԲ, օրն ուր- 79v
բաթ, ես Զաքարիայ այսօր Ջրաւրհնիք Ագուլիս արարի
Աստուծով։

Թվին ռՃԻ յունվարի թուին Ագուլիս որ Ըսպհանայ
շաթիր եկաւ մեր վանքն, գիր բերաւ Պետրոս վար-
դապետին վերայ։ Վարդապետն ինձ Զաքարէս տարաւ
եկեղեցին, ծածուկ սև գիր տվին ձեռս, տեսայ գրած
այսպէս. Ջուղեցի խառատ ուստայ Յակոբջանէս, շոռ-
թեցի խոջայ Զաքարէս, անապատցի խոջայ Սարգիսէս
մալում նի Պետրոս վարդապետին ու Սիմոնի եխպայր
Զաքարին, որ իմանաք, զէքտեմբերի Էուին խոջայ
Շմաւոն առ Աստուած գնաց։ Խիստ շատ պարտք ու
շատ հաբ ունի. ամէն գրած էնք, մհրած։ Հալբաթէ
Զաքարէն գայ. թէ որ յետի գայ, մարդ կու գայ, կու
բերէ, շատ դարդիսար կուտան. ահա ձեզ գրեցի։ Դար-
ցեալ, ես Զաքարէս որ այս սև գիրս տէսայ, գ կսկիծ
մտաւ սիրտս. մէկ որ ախպօր մահն, Բ որ պարտքի ահն,
գ որ ճանապարհի ցուրտ ու ցաւն։ Այլ ճար չի մնաց. ա-
սացի, թէ՝ այլ ումմէքէ ասիլ միք. այսպէս գիր կամ
խաբար Ագամայ որդոց ոչ գոյ։ Զերայ պարտք շատ
ունէր. ահայ առաջի կայ գրած այսպէս։ || Դարցեալ, ես 80r
Զաքարիայ որ այս սև խաբարս լսեցի, ԺԲ օր Ագուլիս
կացայ, մարդի ասացի ոչ։ Ապայ յունվարի ԻԱուին
Ագուլայց դուս էլայ, դառն, տրտում գնացի Ըսպհան։
Դարցեալ, ես Զաքարիայ որ տանէ դուս կու լինիմ, մին
աղչիկ ունէի, յետ Ժ օրէն յետնայ առ Աստուած գնաց։
Այս պատճառէս բերէն Շմաւոնի խաբարն կու տան.
մին կսկիծն ու դառցաւ։ Ես Զաքարիա վեսրվալի ԺԲ-
ուին գնացի Ըսպհան, մին քանի օր կացայ, տեսնում՝

Աբասղուլի խանի վարիսներն գան, ինձ բռնեն, թէ՝ Շմաւոն մեզ զՅԾ թուման մին է տալու, զՅԿԲ թուման փողի չախ ա տալու։ Այս Աբասղուլի խանի վարիսներս մեծամեծ մարդիք էն, որ մինն շահի մուհըրդարն է, մինն՝ շահի էշիկ-աղասի այ, մինն ուղբաշի այ. ամէնն մեծամեծ մարդ են։ Պատճառն այս է, որ այս Շմաւոնս Երևան համ զառաբի էր, համ ըռահտար։ Աբասղուլի խանս Երևան խան էր։ Այս խանս կու մեռնի աջալով։ Խանի վէքիլներն Շմաւոնիս հաբն կուտէնուն։ Շմաւոնս բռԲԾ թուման սանադով խանին տալու կընի, տված կնի։ Մնաց Բաղի խանին տալու ռԲՅԿԵ թուման։ Մնաց զառաֆխանին ՉանիրԷ տալու ԲՅԵ թուման։ Որ Շմաւոնս էլաւ խանին տալու ռղՅՆ թուման։ Այսպէս սանադ կուտայ խանի վարսաններուն, ‖ թէ՝ չուրի զ ամիս բերեմ Ըսպհան, տամ։ Թէ զ ամիսն թամամի, տամ ոչ, այս մարդարիս օրն էռէն ա աբասի պակաս չախ տալու լինիմ։ Ես Զաքարէս այն ժամանակին ինձ տարաւ Երևան այս Շմաւոնս, շատ աղաչանք պաղատելով ինձ այս ռղՅՆ թումանիս զամին տվեց։ Զերայ Աբասղուլի խանի վարիսներն պայիլ չի կացան, թէ՝ դու Երևան Սէֆիղուլի[1]) խանի դուլուղումն է։ բալքի քեզ թողնու ոչ, գաս Ըսպհան։ Ռու ախպեր զամին կէնայ, որ փողն դու տաս Զաքարէն, Զաքարէն բերի Ըսպհան, տայ խանի վարսաններն, դիրդ առնու, բերէ։ Զերայ Աբասղուլի խանն մեռաւ, տէղն լագդի Ալխաս-Միրզին տվին, որ անվանեցաւ Սէֆիղուլի խան։ Այս մին տարի այ, որ Աբասղուլի խանն մեռաւ, տարան Մաշադն, տէղն նստաւ Սէֆիղուլի խանն։ Դարցեալ այս Շմաւոնս եսօր, վաղն գձելով՝ այս պարտքս մնայ։ Ես Զաքարէս քանի անգամ վերատին գնացի Երևան, այս Շմաւոնիս յետ կռիւ, շատ խռովութիւն, թէ՝ կամ դու գնայ Ըսպհան, քո պարտքն տուր, իմ զամինլամէն առ, տուր ինձ, կամ փող տուր,

80v

1) Զեռագրում՝ Սէֆդուլի։

ես գնամ։ Այսպէս ասելով, եսոր, վաղն գձելով մնաց, մինչ որ . . . . . .[1])
. . . . . դուս մնաց Զուղայ, խառատ Յակոբջանից 83r
ոան սմանաթ։ Ամէն մի ըստ միոչէ գ դավտար գրեցաք։ Մինն տվի Յակոբջանի տղայ Եաղուբն։ Յակոբջանն մարտի իբումն առ Աստուած փոխեց։ Մինն տվի շոթեցի խոջայ Զաքարէն։ Մինն ես Զաքարիայ աղարկեցի Շմաւոնի կնգանն։ Այս այսպէս եղև։ Դարցեալ, ես Զաքարիայ թէ ինչ չարչարանք քաշեցի, գնացի, դամինով մլթանուց թէ բաղրկանից եճ թումանպարտք արի, գողի նման թվին ռճի յուլիսի ժգումն եկի Թարվեզ։ Ես Զաքարիայ Թարվեզ եկ թաքրար դամինտամ, օգոստոսի էումն Թարվեզու դուս դամ, օգոստոսի թումն գամ Ագուլիս, պարտք անեմ, տամ մեր փեսայ Աստուածապոմն, գնայ Թարվեզ, տայ մոլթոնիքն, իմ թամասուկն ու դամինլամէքն առնու, բերի Ագուլիս, ինձ Զաքարիս հասնու։ Դարցեալ, թվին ռճի սեպտեմբերի իգումն ես Զաքարիայ Ագուլայց դուս եկայ, հոքտեմբերի մէկումն եկի Երևան։ Քանզի քանի որ եպիսկոպոս Շմաւոն մեռած էր, եկել չի Երևան, այսօր եկի Երևան։ Այս Շմաւոնիս բ տղայ, մին աղջիկ կեր Երևան։ Եկի, տեսայ, թէ մին ամիս է, որ Շմաւոնիս բ տարեկան մին տղէն, Ահարոն անունն, մեռած։ Այս էլաւ կրկին կսկիծ։ || Դարցեալ, ես Զաքարէս որ եկի 83v
Երևան, գնացի, խանն տէսայ, ամէն տէսայ, թէ Զաքայ, թէ այլ ինչ փէշքաշ քաշեցի, գնացի Աբասղուլի խանի վէքիլ Վելի աղէն, Միրզա Զէնալաբադինն տէսի։ Ըսպհանայ բերած գիրն նշանց տվի, ասաւ՝ լաւ է։ Սայ էլ ընկաւ ուրիշ բան. գահ ասաւ, թէ՝ այն գիրն աղարկել ամ Ըսպհան, գահ թէ՝ Սիամոն ժե թումանպակաս այ տվիլ։ Թէ այսպէս, թէ այնպէս, չուրի գ ամիս սայ ել մեզ չարչարեց։ Վերջն մարդ ընկաւ մէջ, մին քանի թուման իւրն տվին, այն բ թամասուկն,

---

[1]) 81-րդ և 82-րդ թերթերն (81rv և 82rv) ընկած են։

որ մինն ոբճեհ թումանի, մինն բճե թումանի, որ Շմաւոնի ձեռացայգիրն, մուհրն վերայ, ես Զաքարէս զամին ու մուհրս վերայ, այս Բ թամասուկս առնեմ, Ըսպհանայ բերած խանի վարասներուն մհրով գիրն տամ, այս Բ գիրս առնեմ։ Ահա ազատեցայ, զերայայս Ե ամէ, որ ես Զաքարէս այս գիրիս դարդումն էլ, Աստուծով առի, պրծայ։ Դարցեալ, ես յետ խանի դարդն։ Խանն ես Զաքարէս բռնեց, թէ՝ Շմաւոնիցն Ճ ոսկիս ուզեմ,[1]) որ տվել ամ, տարել Ըսպհան, որ խանջալ չինէ։ Խանջալն կամ ոսկին տուր։ Խանջալ չկայ. այս Ճ ոսկուս ժէ թուման դուս գնաց։ Մին ել բռնեց մին թարքաշի դուվի. Ի թուման դուս էլաւ։ Մին էլ բռնեց, գիր հանեց Շմաւոնի մհրովն, թէ կարմունջի ‖ վերայ 84r
ըռահտար էր Շմաւոն, Ճ թուման բաղի կայ, ահա իւր գիրն. շահի ապրանք այ, մեր չէ, բեր, տուր։ Ես Զաքարէս ասի. ես խաբար չեմ։ Ես յետ խանն վեր առաւ, թէ՝ լաւ այ, այս Ճ թումանս տալ չես, ես ել Շմաւոնի զառավխանի հաբի մուաֆասէն մին բանի համար տվել անք աթոռակալն էջմիածնումն պահի, ես ել են մուաֆասէն տալ չեմ. Շմաւոնի զառավխանի հաբն նորն կու տեսնում։ Թէ որ տէսնու, խան ինքն, բէկ ինքն, զաղի ինքն, ինադ կանի, բռ թումանով պրծանիլ չէ. ես յետ մարդ մէջ ընգան, չուրի գ ամիս Ճ թումանի ես Զաքարէս խանին գիր տամ, որ գ ամիսն թամամի, տամ։ Ես յետ խանն մարդ աղարկի Նախավկայն, աթոռակալ Միքել վարդապետն բերէ, վարդապետն գնայ էջմիածինն, մուասաֆէն բէրի, ես Զաքարէս իմ կշտիս տայ խանն, խանն տայ ինձ։ Ահա այս գրիս ել ազատեցայ. զերայ Շմաւոն Ըսպհան զընալու վախտն խանին յետ գուֆտուգու ունէին, վասն այնորիկ այս մուաֆասես դրել ին ամանաթ։ Այս այսպէս էլաւ։ Դարցեալ, ես յետ մինն գալիս այ, Ի թու-

1) Զեռագրում՝ ոսկի զուգեմ։ Կարելի յե առաջին գ-ն ավելորդ համարելով վերծանել ոսկի ուզեմ։

ման ուզում, մինն զառավլխանի գալի այ անում, մինն քաթիբու գալի անում, մինն՝ գեղի, այս ամէնն սուտ գալի են անում։ Տէսայ եվ իլաջ չի կայ, լաւն այն է, որ Շմաւոնիս խիզանն || վեր ունիմ, գնամ 84v
Ագուլիս։ Ես Զաքարիայ գնամ, խանիցն դասուր ուզեմ, թէ մեք կարիլ չենք տէղս կենալ։ Ամայ մինչի ի, ն թուման գուս ելաւ, ապայ դասուր տվեց։ Ես Զաքարէս գ օրէն միջում ծածուկ բանս տէսնում, Շմաւոնի կինն, ա տղէն, մին աղջիկն, թէ նօքար, թէ բարեկամ, ժբ, ժգ մարդ սուրբ Սարգիս շաբաթ գիշերն Երևանայ գուրս գամք Աստուծով։ գանք Խոր Վիրաբուն գ օր կենաք, տեսնուք, թէ եվ ուրիշ վարաղ չի փոխէն։ Ապայ փետրվարի գումն Երևանայ գուս եկի, փետրվարի ծառումն եկինք Ագուլիս։ Ես Զաքարէս շատ չարչարանք քաշեցի թէ Ըսպհան, թէ Երևան, քանի քանի անգամ գիս բռնեցին, գնդան գձեցին, բուխավեցին վասն այս վաթանի մոլորած ախպօր Շմաւոնիս համար։ Էթէ ամէն բան, ամէն ջաֆայ գրել ի, ծ գավտար լինէր։ Դարցեալ, մեր քեռի Ղուգազն եվ շատ ջաֆայ քաշեց, գերայ այս Շմաւոնս Ըսպհան գնալու ժամանակին այս քեռու տղայ Ղուգազըս աղարկէ, Ագուլայց տանի Երևան, գնի իւր տանն, կենայ. համ վերքիլ կանի, որ իւր առուտրին հաբն տէսնու, չուրի ինքն Ըսպհանայ գայ։ Այս Ղուգազս եվ այս ջանիրէս ընկաւ այս բանիս մէջն։ Այս Ղուգազս Շմաւոնի կնգան փողն էր բանացանում։ Այս այսպէս էլաւ։ Աստուած փրկէ փորցանացի || Դարցեալ, ես 85v
Զաքարիայ ահա այս ժգ ամիս եղև, որ շատ շատ չարչարանք, շատ փորցանք, շատ տրտմութիւն, շատ կրակից եկաւ մեզ վերայ վասն իմ անպատմելի մեղացն։ Այս է. որ թվին ռճժբ նոյմբերի իբ-ին Ագուլիս որ ես Զաքարէս իմ անների տղայ Շահնազարն Ըստամբոլ այս ժէ ամիս էր, որ մեռած էր. այսպէս. որ գնում էր Ըստամբոլու Սև ծովու բօղազն, գայիշն շուր կուտայ. Բ ագուլեցի, Բ գայիշչի կնի. Բ ագուլեցին, գ

գայիղչին քնած կնի, մէկ գայիղչին՝ գարթուն։ Ղայիղն շուռ կտայ, գ հոգին քնած կու խէղդի ծովումն, մին գարթուն գայիղչին ապրի։ Այս Շահնազարին խաբարն նոյմբերի իբումն Ագուլիս տվին։ Այս եղև նախ և առաջ կսկիծ։ Գարցեալ յետ սորայ թվին ռճԺբ դեքտեմբերի իբումն Ըսպհանայ գիր եկաւ, թէ Շմաւոն գիր նաչաղութիւն քաշեց, ապա այժմուս լաւ է։ Յետ սորայ թվին ռճի յունվարի բումն Ագուլիս այս մասկոնի ելած մոլոր ախպէր Շմաւոնիս մահվան սև խաբարն եկաւ Ագուլիս։ Ես Զաքարէս զառն, տխուր գընացի Ըսպհան, ի Ջուղայ, այս ախպօր գերեզմանն տեսայ։ Եկի Ագուլիս, միայմօր մին աղչիկ ունէի տան, ժդ ամաց, եկի, թէ մեռած. սորայ գերեզմանն տեսայ։ Յետ այնորիկ գնացի Երևան, եկեղեցի Շմաւոնի տըրատում կինն, մոլոր երեխէքն տեսայ. մին աղայ. էլ նոր մեռած՝ գերեզմանն տեսայ։ Այս ամենայն եկն ի վերայ իմ վասն մեղաց իմոց։ Այս բանիս կատարումն եղև թվին ռճիա փետրվարի իումն Ագուլիս։

§ 59 Թվին ռճի մարտի եումն ես Զաքարիայ այսօր բուն 87v
բարէկենդան Ըսպհան, ի գիւղն Ջուղայ արարի։

Թվին ռճի մարտի ժաումն Ըսպհան շատ թամաշայ արարի. գերայ նավռուզ էր։ Շահն դուս եկաւ, փէշրաշն քաշեցին. ամէն խան շահին քաշեցին։

Թվին ռճի մարտի իբումն Ջուղայ որ Ջուղեցի ուստայ Յակոբջանն մեռաւ, սայ շահի դուրգար էր։ Շատ թոլու Ջրի հորեր կու շինէր։ Տարին ի թուման շահիցն զօնլուղ կուտէր։

Թվին ռճի ապրիլի իգ, մէհկի իա, ադամ դումն Ըսպհան, ի գիւղն Ջուղայ ես Զաքարիայ այսօր զաւիկ արարի։

§ 60 Թվին ռճի մայիսի իբումն Ըսպհանայ Ջուղայ մին 86v
Ոհան անուն չի վարդապետ Ջուղեցի, սայ քուրդացաւ, շատ զարար տվեց Ջուղու, ես առավել հավատի պակասութիւն։ Անունն եդին Շխ-Մումին։

Թվին ռճի յունիսի բումն Ըսպհան շահիցն ըռաքի

եկաւ, ես Զաքարիայ ինձ բռնեցին, բուխալեցին, տարան շահի ժէյլաղն, զերայ շահն ժէյլաղումն էր։ Մին հրեանցի գնաց, շահին արդ տվեց, թէ՝ զառաքի Սիամոնն մօտ այսչափ վոր ունիմ. Սիամոնի ախպօրիցն ուզում էմ, տալիս չէ. ուր որ գնում էմ, դիվանս առնում չէն։ Շահն ըռաքի կուտայ, բուրմիշ կանէ, թէ՝ դիվանբէկին հաղիղաթին հասնուս։ Այս ջանիբէս ես Զաքարէս գնացի Դէհիքուրտ ժեյլաղն. շահն տէղս էր։ Մինչի ժէ օրի ես ժուրդումս դիվան անէ, են ժուրդումն դիվան անէ, ախրն դիվան արաւ։ Ես Զաքարիայ մին քանի թուման խարջեցի, պրծայ. ամա շատ փորձանք քաշեցի, զերայ նաչաղ էի։ Նաչաղ գնացի, նաչաղ եկի Ըսպհան։ Այսմ ամի էր թագաւորն Շահ-Սէյլէման, էհտիմալ դօլաթն էր Շխալի խան, դիվան-բէկին էր Զանի խանի մեծ տղէն, անունն Աբասդուլի բէկ։ Ես Զաքարէս գնալ ու գալն մին ամիս քաշեց։ Իմ մեղացն է։

§ 61 Թվին ռճի յուլիսի ժգումն ես Զաքարիայ այսօր Ըսպհանայ դուս եկի։ 87v

Դարցեալ, ես Զաքարիայ յուլիսի ժբումն եկի Փաշան։

Թվին ռճի յուլիսի լումն վարդայվառ Հաջի-աղումն արարի։

Դարցեալ, յուլիսի լառումն այսօր Ըսպհանայ եկի Թարվեզ։

Դարցեալ, օգոստոսի էումն ես Զաքարիայ Թարվեզու դուս եկի։

Օգոստոսի թումն եկի Ագուլիս։

Թվին ռճի սեպտեմբերի ըումն Ագուլիս, օրն ուրբաթ, Ֆինն ժեումն Ֆինն խալարեցաւ առաջի իրիկունն, որ բռնելն մինչի բացվիլ ու պարզիլն գ սհաթ անցաւ, շատ խաւարակալաւ։ 88r

Թվին ռճի սեպտեմբերի իգումն ես Զաքարիայ այ-

աօր Ագուլաց շատ Ջումիաթով, գ կնիկ եկ, գնացինք[1]) Յոր Վիրաբն ուխտ։

Հոքտեմբերի առումն այսօր եկի Երևան, գնացի մեր եխպայր Շմաւոնի տունն, խիզանն տէսայ։ Զերայ Շմաւոն Ըսպհան մեռած էր, գնացի Ըսպհան, այսօր եկի Երևան։

Թվին ռճի նոյմբերի բուռն Երևան որ Սէֆիղուլի խանն իւր ապալարոնը, շատ մարդով գնացին Շահ-Սլէյման թագաւորի նազիր Մասղուդ բէկին փէշվազ, որ գնում էր Հաջ։ Ժբ օր կացաւ, գնաց Առզռում։ Յետքանի օրէն շահի մաշադալ-բաշին եկաւ Երևան, գնաց Հաջ։ Այսմ յամի դիր շատ մարդ գնաց Հաջ. դիր շատ գնացին։

§ 62 Թվին ռճիումն օսմանցու Սուլթան Մահամադ թագաւորն, իւր վէզիր Մահամադ փաշէն ասկարով գնան Լեհի վերայ մինչի Կամենից, Կամենիցու քաղաքն իւր երկրոնը առաւ. անթիւ զօրք գնաց։ 87r

* Թվին ռճիգ Սուլթան Մահամադ թագաւորն մին քանի ռ մարդով դուս կու լինի Բաբայդաղու յետ գնայ ինադով, կուտայ Մաջաուի սնօրնների քրիստոնեաքն ամէն գերի անէ, ոմն սուր քաշէ, ոմն գերի անէ, բէրի Ադրանայ։ Ասացին թէ ձռ ջան ծախվեցաւ, թողղ սուր քաշածն։ Այս պատճառ դրաւ, թէ՝ ուզում էն, որ զօնմիշ լինին, ես եկ այսպէս արարի։ Ապայ շատ հայ ու հռօմ, այլ ազգ, շատ բէրաւ տնով. ոմն Հուլուբայ, ոմն այլ տէղ Ուռումէլու, ոմն Ադրանայ, ոմն բէրաւ Ըստամբօլ, այսպես թէ քաղաք, թէ գիւղ բնակեցան, մնացին։

Թվին ռճիե ապրիլի Խումն Սուլթան Մահամադ թագաւորն եկաւ Ըստամբօլ։

Թվին ռճիէումն ապրիլ ամսոյն Ըստամ-

1) Ձեռագրում՝ գնացին։

բալու Սուլթան Մահամադ թագաւորն իւր վէզիր Մուստաֆայ փաշա դուս ելան անթիւ զօրօք, գնաց Ադրանիայ, մեծ սաֆար կանչեց Մսկովին վերայ։

** Ուր գնաց Լէհն. ազգ մի կայ, անունն Տրէչան, գնաց այս Տրէչանիս վերայ, որ այս ազգս առնէ, որ Մսկովու սահրատն է, առնէ, ապայ թէ գնայ Մսկովն։ Թէ Մսկով, թէ Լէհ, թէ Տրիչան այս տէպ կռիվ ովին, օսմանցոցանէ մին ճեռ մարդ ըսպանվեցաւ։ Մին դարդակ բէրթ առին, դարցան, ինչին Ատրանայ թէ թագաւոր, թէ զօրք։ Օսմանցիք այսպէս մնաց խայտառակ։

§63 Թվին ՌՃԻԱ յունվարի գ, ուրբ դ, արամ իբուն Երևան ես Զաքարիայ այսօր Ջրաւրհնիք Երևան արարի։ 88v

Թվին ռՃԻԱ փետրվարի գուն Երևան ես Զաքարիայ այսօր մեր Շմաւոնի խիզանն որ կնիկն, մին աղջիկ, անունն Սալլինազ, մին տղայ, անունն Ադամ, որ է Ադամիր, թէ նօքար, թէ բարեկամ, որ ժբ հոգի վեր առի, դուս եկի. փետրվարի ԺԱուն խիզանով եկինք Ադուլիս։ Թէ տուն, թէ մուլք, թէ աջհաս, թէ ամանդուզ, թէ խորակ, թէ շոր, թէ պղինձ, ամէնն թողաւ Երևան։ Միայն իւրենց բ դաստ հաքնելու շոր վեր կալանք, եկինք Ադուլիս։ Ամայ դիամաթ ցուրտ այ։

Թվին ռՃԻԱ ապրիլի է, մեհեկի գ, շամս ժբուն ես Զաքարիայ զատիկ այսօր Ադուլիս արարի։ Դարցեալ, այսմ տարի աշունքն մինչև Ջրաւրհնիքն ձուն չկեր։ Ենքան չիկաւ ձուն, որ գետինն ծածկէր։ Ապայ յենց չոր ցուրտ էր, որ շատ մարդ զարմայնայր, որ չէին տեսել։ Ապայ այսուչետև ոկսաւ կրկին ցուրտ անելն, ձուն գալն մինչև ապրիլի բուն։ Շատ անասուն չորքոտոնեանց կոտորուն եղև, շատ ճանապարհ, սարեր կապեցաւ։

§64 Թվին ռՃԻԱ յունիսի ԺգուՄն որ Երևանայ Սէֆիզուլի խանէն մարդ եկաւ այսօր Ադուլիս, ես Զաքարիայ, իմ քեռու տղայ Ղոգաղն տարան Երևան վասն մեր եխպայր Սիամոնի Ճ թումանու կարմունջի բաղուն համար։ Զերայ Շմաւոն ըռահտաբ էր, բաղի ունէր, մեք Շմաւոնի վեքիլ ինք, տարաւ, առաւ Ճ թուման, ինչպէս իւր դավտարուն գրած ենք։ Դարցեալ, օգոստոսի իբ եկինք Ադուլիս։ 89v

§ 65 Թվին ռճիա յուլիսի ժդ-ումն վարդավառ կիրակի 90v
օրն Երևան ի սուրբ Էջմիածինն Յակոբ կաթուղիկոսն
ժողով արար եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, քահանա-
յից, աշխարհականաց, մինչի գ, դռ մարդ կէր, խանի
քարանաչի, շատ երկրի մարդ եկին, որ այսօր սուրբ
մէռոն աւրհնեցին։ Դարցեալ, Գանձասարու Պետրոս
կաթուղիկոսին գավազան իշխանութիւն տվեց, քանզի
կաթուղիկոսութիւն վարէր, ապայ օրէնք չէր. այժ-
մուս տվեց։ Շատ ուրախութիւն եղև. սիրով և յօժարու-
թեամբ գնաց Գանձասար։ Եւ Աքուլեցի Աղամիրի որդի
անարժան Զաքարէս ականատէս եղայ այսմ շնորհաց։
Դարցեալ, ես Զաքարիայ յետ Ե օրէն գնացի վերոյ
վանորայքն ուխտ։ Առաջ գնացի Ուշական, մեր հայոց
թարգմանիչ, գիւտ գրոց Մեսրոպի վարդապետի գերեզ-
մանն համբուրեցի։ Գնացի Մուղնու վանքն, սուրբ
Գէորգայ մասն համբուրեցի։ Սորայ առաջնորդն էր
մուղնեցի Դաւիթ վարդապետն։ Յետով գնացի սուրբ
Կարապետ Ոհանայ վանքն, Ոհանու մասի գերեզմանն
համբուրեցի[1]։ Սորայ առաջնորդն էր կարփեցի Ոհանէս
վարդապետն։ Դարցեալ, գնացի սուրբ Սարգսի վանքն,
սուրբ Սարգիսի մասի գերեզմանն համբուրեցի։ Սո-
րայ առաջնորդն էր երևանցի Ոսկան վարդապետն.
այժմուս գնացել էր վասն գրքեր բասմայ տալու, որ
այս ԺԱմ է Ֆռնգստան է։ Սորայ տէղապահն էր
երևանցի Պօղոս վարդապետն։ Աստուածաշունչն այս
Ոսկան վարդապետս հանեց բասմով, շատ շատ գրքէր
հանեց։ Հայոց կրկին թարգմանիչ էր սայ։ ‖ Դարցեալ 91r
գնացի Սաղմոսավանք, Լուսաւորչի խուր ձեռամբ շի-
նած խաչն համբուրեցի և այլ սրբոց գերեզման համ-
բուրեցի։ Դարցեալ, գնացի ձորի մրջի գետի վերայ
անապատն, որ Լուսաւորչի անապատ կոչէն։ Սաղմո-
սայվանքին առաջնորդն էր կարփեցի Գաբրիէլ վար-

---

1) Ձեռագրում՝ համուրեցի։

դապետն։ Լուսաւորչի անապատի հայրն էր խորմցի Տէր Սիմոն։ Եւ Զաքարիայ գ օր այս վանքերս ուխտ արարին։ Դարցեալ, յետոյ Եղվարթայ վերայ անց կացի, եկի Ղրխ-բուլաղն, զերայ Սէֆիղուլի խանն եկել էր էյլախ։ Եւ Զաքարեայ խանիցն ըռաղաթ առի, եկի Երևան, բէրթն։ Դարցեալ, օգոստոսի ԺԵՌԻՆ ես Զաքարէս, իմ քեռու տղայ Ղօզազն այսօր Երևանայ դուս եկինք, եկինք այսօր Խօր Վիրաբն։ Գալ օրն գալսվուկ բռնեցինք, գնացինք Ակուռի, սուրբ Յակոբ Մծբնայ հայրապետի աղբիւրն, ուխտ արարաք, այլի այսօր եկինք ի Վիրաբն։ Ամայ գնալ ու գալն ԺԳ աղաջ կայ. դժվար ճանապարհ է։ Դարցեալ, օգոստոսի ԺԸՌԻՆ աստուածածին ի սուրբ Վիրաբն արարինք։ Օգոստոսի ԻՌԻՆ Վիրաբէն դուս եկինք, օգոստոսի ԻԲՌԻՆ եկինք Ագուլիս Աստուծով. այս է։

Մին գրգում տէսայ, թէ թվին ռղառուն փոքր Շահաբաս Ըսպհան թախտ նստաւ թագաւոր։ Սայ գրուստ հայոց թագաւոր էր։

§ 66 Թվին ռճիա օգոստոսի ԺԸՌԻՆ որ Ագուլաց ԺԳ մարդ 90r
եկաւ Երևան, որ մինչի ի օր բան անեն բերթի պարիսպի վերայ, որ միայն Աքուլիս ԲՃԿ մարդ են գձել։ Դիվանի ի օր բան արին, գնացին։ Մարդայգլուխ օրն Կ դիան առանց հաց դիվանի տվին, ավելն աքուլեցիք վարար քաշեցին։

§ 67 Թվին ռճիա սեպտեմբերի մէկուն Աքուլիս ես Զա- 91v
քարիայ մեր եխպայր Շմաւոնի երևանցի կնիկն ու տղէն, աղչիկ աբաշխարոդն Ջումիաթով տարայ Տրունաց սուրբ Խաչն, ուխտ արարին, եկին Աքուլիս։

Թվին ռճիա սեպտեմբերի ԸՌԻՆ Աքուլիս ես Զաքարեայ իմ եխպայր Շմաւոնի խիղանն, երևանցի կընիկն, տղէն, աղչիկ աբաշխարոդն Ջումիաթով տարայ Աքուլաց Սահրի Աստուածածինն, ուխտ արարին, եկին Աքուլիս, տունն։

Թվին ռճիա հոքտեմբերի ԺառԻՆ Աքուլիս ես Զա-

քարեայ որ իմ եխպայր Շմաւոն երևանցի կնիկն, տը-
ղէն, աղջիկն աբաշխարողն շատ ջումիաթով գնացինք
Նախավկայն, ուխտ արարաք։ Սորայ առաջնորդն էր
շամբեցի Մուքել վարդապետն։ Ե օրէն գնացինք,
եկինք Աքուլիս։

Թվին ռճիա դէքտեմբերի իբ։ումն ես Զաքարեայ
մեր եխպայր Շմաւոնի երևանցի կնիկն ու քեռի Ղա-
գաղն, Պետրոս վարդապետն գնացինք Նախավկայն,
որ Յակոբ կաթուղիկոսն եկեալ էր Նախավկայն վասն
լուր պարտքին ջանիբէ։ Ամէն երկրի մարդ էր եկել Գոխ-
թան տանէն. կաթուղիկոսին պարտքի ջուղաբ արին,
վասն շատ պարտք ունէր։ Զերայ Ըստամբօլու մարդ
էր եկել || թէ՝ կաթուղիկոսն իդռ մառչիլ Մահմուդ 92r
աղային տալու այ, տվէք։ Ջումիաթ ջուղաբ արին,
թէ չունքի կաթուղիկոսն Օսմանցու երկրէն սրգուն
են արել, պարտքն Օսմանցու երկրին հայերքն տայ։
Այս պատճառէն կաթուղիկոսն առան, տարան Երևան։
Մեք, Զաքարէս, Շմաւոնի կնիկն գնացաք կաթուղի-
կոսն մօտ. մեք ել բ, գճ թուման կուղէինք կաթու-
ղիկոսէն. բալքի թէ մին քանի թուման առնինք։ Տե-
սանք այսպէս աղմուկ, մեք ել բաց թողինք, եկինք
Աքուլիս։

L* Դարցեալ, թվին ռճիբ ապրիլի մէկ, Երե-
ւանայ Սէֆիղուլի խանէն մարդ եկաւ, ա-
նունն Բայքայուղ-բէկ, Յակոբ կաթուղի-
կոսի տեղակալ Սհակ վարդապետն, Նախչի-
վանայ քալանթարն որ ամէն ղ ձիաւոր
էին։ Շահի, խանի յօքմով եկին Աքուլիս,
թէ՝ ռ թուման դուք տվէք։ Կաշառք տալ,
գեղ վեր կենալ, մին գիշերի ղե մարդ կա-
խեց, շատ անհամութիւն, վերջն՝ Աքուլիս,
Դաշտն, Վանքն ամենեցուն գճճ թուման
դուս էլաւ։ Ոչ թէ միայն Աքուլիս, ամէն
երկրէ առին, որ մինչի բռ թուման կիտեց։

Ապայ խանն փողն տվեց ոչ կաթուղիկոսն։ Այս պատճառէս խանն, կաթուղիկոսն մէկ մէկի յետ հակառակ ընկան, շատ աղմուկ էլաւ, կաթուղիկոսն ծածուկ փախաւ, գնաց Ըսպահան։

§ 68 Դարձեալ, թվին ռճիբ մայիսի ԺԷումն ibid.
որ Յակոբ կաթուղիկոսն Երևանայ փախաւ, գնաց շահն, որ էր Ղազվին։

§ 69 Դարձեալ, խանն էլ տեսաւ, որ կաթուղի- ibid.
կոսն փախաւ, խանն հակառակ ընկաւ կա-
թուղիկոսին։ Խանն շահին արզ արեց, թէ՝ այս փողս սիթամով առի, շահն հրաման տայ, որ այլի փողն փողայտէրն դարցու-
յանեմ։ Շահն հրաման կուտայ։ Դարցեալ, թվին ռճիգ ապրիլի Ժումն խանից մարդ դայ, թէ՝ դիրն բերէք, ձեր փողն առէք։ Վարդապետն, մելիք, մարդ գնաց, այսպէս տվին. որ միայն Աքուլայց ճիրը թուման առէլ ին, ղը թուման կէս դուս եկաւ։ Թէ դրով, թէ այնգիր, այս դուս եկաւ։ Ամէն մարդ իւր տվածին գորայ ըռասաթ վեր առին, խարջն դուս ընգաւ, մին թումանին զռգճ դիան ձեռն եկաւ։

§ 70 Թվին ռճի և մէկումն Աքուլիս էր Աղլրէջանայ վէ- 89r
գիր Միրզայ Իբրահիմի զաֆտումն։ Այսմ ամի էր Աքուլայց դարուղէն Միրզայ Իբրահիմի զուլ Բահրամ-բէկն. ժդ ձիաւորաւ օրն ըռ դիան խարջ ունէր։ Ամ օր կացաւ, կ թուման փող տարաւ, թողզ խարջն։ Սորայ շատ կենալն, շատ փող տանելն պատճառն՝ էլ աքուլեցի Մուսաբէկի տղերքն եկաւ։ Զերայ շահի յօքմով Զունուզու սուլթանն գճ ձիաւորաւ եկաւ Աքուլիս, Ավզուլայ բէկն բռնեց, մին ծե մարդ գունդեց, տարաւ Զունուզ, որ շահի յօքմով գնան Ըսպահան դիւվան։ Դարցեալ, այսմ ամի էր Աքուլայց մէլիքն էր

Քուրդունց Սարգավաքի որդի Ալէքսանն։ Այս պատճառէս որ սուլթանն, Միրզայ Իբրահիմի մին մարդ, անունն Էյնալի աղայ, սոքայ մին Ի օր Աքուլիս կացան, մին Ծ, Կ թուման Աքուլաց հայերն զարար քաշեցին, բալքի ԲՑ թուման մօտ Աքուլաց թուրքերն զարար քաշեցին։ Զերայ շատ մարդ բռնեցին, շատ տուն կոխեցին, թէ՝ Ավդուլէն ձեր տան այ կամ դուխաբար էս։ Այսպէս էլաւ։

* Այս Ավդուլէս Զունուզ այնչափ պահեցին բուխավում, մինչի թվին ռՑԻԲ սեպտեմբերի մէկն միայն Ավդուլէն դուցալ տարան Ըսպհան, որ դիվան անէն։ Մնացին այսպէս, վերջն բարիշեցին։ Այս Մուսայբէկի տղայ Իսախանս Ըսպհան մնաց, մինչի թվին ռՑԻԴ գնաց, շահին արզ արեց։ Շահի հարամիցն մին զարավաշ տվին Իսախանի տղայ Մուսաբէկն. Ե խաս զէղն, որ է Աքուլիս, Մէղրի, Շօռութ, Ազտապատ, Լէհրամ, տվին Իսախանին զաֆտն։

Թվին ռՑԻԴ հոքտեմբերի ԻԳումն այսօր Աքուլիս շահի յօքմի սավաթն կարդացին[1]), էլաւ սոցայ, մինչի փետրվարի Ե Մուսաբէկի ԲԹռուն, Ավդուլէն, Մուսաբէկն[2]) եկին Աքուլիս, ԺԵ օր կացին, գնացին Գանջայ, խանին խալաթ տարան, ապրիլի ԻԲ եկին Աքուլիս, խասէրն զաֆտ անում. այս է։

Թվին ռՑԻԱ Շահ-Սէյման թագաւորէն ըռազամ

§ 71 եկաւ Երևան Սէֆիղուլի խանին վերայ, մի մարդ 89v
եկաւ Ըսպհանայ, թէ՝ Երևանայ բէրթի յարևելյան կողմն մին պարիսպ էլ քաշեն. Բ պարիսպ ունէր, էլաւ գ։ Միայն յարևելյան կողմն քաշեցին։ Դարցեալ,

---

1) Ձեռագրում՝ կրցին։
2) » Մուսաբէկին։

ամէն երկիր մշակ[1]) գձեցին Ջամի գօրայ, ամէն վարցն Թագաւորական տվին։ Ամայ առանց հաց կ դիան տվին վարցն։ Երկիր կէր, որ 6 դիան, 60 դիան բռնեցին։ Ավել զարարն ամէն երկիր քաշեցին։ Թագաւորէն մին ռեճկ Թուման փող ըռազամ եկաւ Երևան Զորագէպ ոմն հայ խօջայ Սարգիսի վերայ, թէ՝ դավտարով փողն խարջէ, հաբն տայ. զ, է Թուրք, հայ ժաղիչի կէր, որ գրում էն։ Այսպէս ես Աքուլեցի Թուրդունց Ադամիրի որդի Զաքարէս Երևան տէսայ, այս պարիսպս քաշեցին, այսմ յամի մինչի կէսն բարցրացաւ, մնացածն մնաց գալ տարին։

---

1) Զեռագրում՝ շմակ։

§72 Թվին ՌՃԻԲ յունվարի գ, սրամ ԻԲ, տրէ Ե, օրն 92v
բշաբթի, ես Զաքարեայ այսօր Ջրաւրհնիք Աքուլիս
արարի։ Օրն պարզ, ինչպէս գարուն։ Մինչեի այսօր
ջուր սհալ սառեց. լալ հավայ։ Ջրաւրհնեաց ը օր
անցաւ, ապայ սկսաւ ձուն գալ ու պինդ ցուրտ անել։
Ամէն թանգացաւ, սղութիւն անգաւ, որ ալուրն ծ
խատիլն, որ է մին լիդր, բճծ դիան գարցաւ, երինձն՝
բճծ դիան, միսն՝ բճ դիան, գարին՝ բճ դիան։ Նորու
վերայ գարցաւ ալուրն դճ դիան։

§73 Թվին ռճիբ յունվար ամսոյն ըսկըսաւ սղութիւն 9r
հացի մինչեի յուլիս ամիսն, որ նոր ցորեանն դուս
եկաւ. ոչ թէ միայն Գողթայն տունս, այլ ամենայն
երկիրս այսպէս. Թարվեղու մինչի Երևան, Զորսու
մինչի Գանջայ, ես առաւել Գողթան տունս, քանզի
անցեալ տարոյն երաշտութիւն եղև։ Դարցեալ, Երևա-
նայ խանն իւր երկիրն դադարայ արաւ, Նախչիվա-
նայ խանն, Զորսու խանն, Թարվեղու խանն, ամէնն
իւրենց երկիրն դադարայ արին, որ այս Գողթան
տունս ուտելիք չեկաւ։ Աքուլիս ծ խատիլն մէկ լիդր
էր, մէկ լիդր ալիւրն դ, ճ դիան, երինձն դճ դիան,
միսն բճ դիան. ոչ թէ գինն ավելի էր, ապա լիդրն
ռ դիան կայր ոչ։ Աքուլիս հենց աղքատ լցաւ, որ
մարդ դրին, դուս արարին։ Աքուլայց կշտին Վանան-
դու ջաղացն, Տրունայց ջաղացն, Ագուլայց վանքի
ջաղացն գիշերն բ, գ անգամ կոխեցին, մարդիքն կա-
պեցին, ալիւր տարան։ Կարիլ չէին մինակ ջաղայ
գնալ կամ գիշերն մնալ ջաղացն։ Շատ մարդ բանջա-
ռով ապրէր, շատ մշակ առանց վարցի բան կանէր։
Դարցեալ, այսպէս դ ամիս մնաց, մինչև որ նորն դուս
եկաւ Աստուծոյ ավածին խիստ բոլ, որ ցորէնն դար-

յաւ ձ դիան օգոստոս ամսոյն։ Այսմ ամի Աքուլայ գեան մինչի վարդավառն Բ, Գ ջաղացի առու ջուր եկաւ. խիստ բոլ էր, պարզ, իստակ։ Ըստեղծողին փառք և գոհութիւն։

§ 74 Թւին ռճիբ փետրվարի թուին Աքուլիս ես Զաքարեայ բարէկենդան արարի։ Գինու լիդրն ճ դիան էր. այս է։ 92v

§ 75 ՝ Թվին ռճիբ մարտի ժբուին Աքուլիս ես Փրդունց մղդսի Ադամիրի որդի Զաքարէս, որ իմ եխպայր Շմաւոնի որդոցն յետ բաժանվեցայ, թէ տուն, թէ այքի, թէ աչհաս, ես Զաքարիս յիսէն այս է. իմ հայրենի տունն ու հայրենի այգին, Բ ժամ ջուր Սնասաց կհաւին վերայ. դարցեալ, մեր դռան դէմ Շօղլինց բաղչին, Ը գաղ ձիգան, Ե գաղ լենքսն, այս ել ես Զաքարիայ իմ յիսին վերայ։ Ինձ Զաքարիս պղինձ ընգաւ մին մեծ դաղան, որ է ծ հողայ, մին երաղի դաղան, որ է իե հողայ ԲԲ[1])։ Թէ դաղան, թէ բաղեայ, մարդարայ, նալբաքի, լագան, ջամն էլաւ ղե ճոթ, ամայ ֆանար, ղումղումայ, թէ ղալիայ նալբաքով ամէնն ղե ճոթ այ. քաշոմն եկաւ ձԲ հողայ, որ Բ դաղանին յետ ջամն ղէ ճոթ, քաշն ճծԲ հողայ։ Դարցեալ, շորէղէնն, ինչպէս ես վեր առի, նոյնպէս Սիամոնի կնիկն, որդիքն վեր առին։ Ամայ մին լաւ սրմայ թամբ ըռախտոմն, դիկդիկով, արծաթէ ըռախտոմն Սիամոնի վարիսն վեր առին, Ե թուման։ Ես Զաքարէս վեր առի մին խալի՝ Էռ դիան, մին կանաֆէտ՝ գինն դռ դիան, մին քուրսու լիսէր՝ գինն՝ Եռ դիան, մին քուրսու ջէջիմ՝ Եռ դիան, մին բոյրու թվանդ՝ Բռ դիան, մին դէղին ֆանար՝ Բռ դիան, մին շամդան՝ ռ դիան, մին ֆնթայ՝ ռ դիան, մին թամբի 85v

---

1) Կարելի յե վերծանել Բ թուման։ Տպագիրը (յերես 49) ունի ԲԲ առանց «պատվի», իսկ փակագծի մեջ հարցականով գրում է՝ «29 թումանի?», որ միանգամայն անհիմն եւ

թաքալթու՝ ու գիան, որ ջամն էլալ իբու գիան. մարդին Սիամոնի որդոցն բաշխեցի ԲԲ[1]), մին արծաթ ըռախտ՝ գինն մին թուժան, այս էլ Սիամոնի որդոցն բաշխեցի։ Դարցեալ, արծաթէղէնն այս է. մին գուլաւդան, Բ փարչ, մին բուխրդան, Բ բարակ թափշի, մին ջամ, մին գահվադան, մին գինու թաս, մին կուլայ, մին պումպ քաշելու. ջամն ժա ճոթ, քաշն ամէն ութ դրամ։ Մին մեծ, մին պզտիկ գանթար ես Զաքարէս վեր առի՝ գինն դու գիան։ Ես Բ գանթարիս թանխէն Սիամոնի որդիքն վեր առին մին բիրարի ջաղաց՝ գինն դու գիան։ Ես Զաքարեայ իմ յիսէն այս ե։ Ահա նոցա յիսէն, որ-զարշու գրած է։

Թվին ռճիբ մարտի ժբուն Աքուլիս ես Քրդունց մղդի Ապամիրի որդի Զաքարէս որ իմ եխպայր Շմաւոնի որդոցն յետ բաժանվեցայ, ես Զաքարիս յիսէն այս զարշու թղտուն գրէլ ամ։ Այս է Շմաւոնի որդիք Գրիգորի, Ապամջանի, Սալվինազի, իւրէնց մայր Գուլումին յիսէն. մեր հայրենի տան զարշու, որ է փոքրակի են կողմն, տնեարն, որ է իե գազ ձիկան, իբ գազ լէնքան. յին տնեարն, նաշխուն օթախ ու բաղչէն. դարցեալ, Սնասեց կհաւին ես Զաքարիայ իմ այքու զարշու այքին, որ ծով ու ընձան, թէ որթ, թէ ծառ, թէ տնգութք ամէն ես Զաքարեայ նոր տնլեցի, նոր շինեցի, շատ չարչարանք քաշեցի այս այքուս վերայ ե տարի, որ մինչի քու մշակ բանացրի, Բ ժամ Սնասեց կհաւին ջուր վերայ. այքին այս է։ Ու մեր փոքրակի կշտի գեռուն մին ջաղացայտեղ տնգութք շինեցի, որ մինչի ժ թուման վերայ խարջեցի, ԵԺ տնգի տնգեցի, այս ել սոցայ յիսին վրայ։ Մին խարաբայ տնգութք վերի գեռ, այս ել սոցա յիսին վերայ։ Դար-

---

1) Կարելի է վերծանել նոյնպես Բ բուման։ Տպագիրը (յերես 49) գարձյալ ունի ԲԲ առանց «պատվի», իսկ փակագծում հարցականով «2 թուման?»։

ցնալ, ինչպէս որ ես շորեղէն, պղնձեղէն վեր կալայ, նոյնպէս էլ տվի տոցայ։ Շմաւոնի գաւակն Աքուլայ կնոջէն մին տղայ Գրիգորն է. Երևանայ կնոջէն՝ Ադամիրն, որ է Ադամջանն, աղջիկ՝ Սալվինազն. այս է։ Այս Շմաւոնի կին Գուլումս Աքուլիս կացաւ ոչ. տղայ Ադամջանն, աղջիկ Սալվինազն առաւ, բազի զատէն վեր կալաւ, գնաց Երևան թվին ռճիբ ապրիլի ԺԷ-ումն, այս Գրիգորս մնաց Աքուլիս։ Տեսնուք, թէ վերջն Աստուած բարին աջողէ, ամէն։

§76 Թվին ռճիբ մարտի ն յարաց իբ, շամս ԺՈՒՄն Աքուլիս ես Զաքարեայ այսօր դառն, տրտում զատիկ արարի։ Քանզի ես Զաքարեայ իմ նամուրատ կողակից ԲԷգումն ավաք ուրբաթ օրն առ Աստուած կոչեցաւ։ Ուրբաթի զ սնաթին հոգին աւանդեաց, ժ սնաթի, նշան թաղմանն, Քրիստոսի թաղման օրն թաղեցաք։ Տէօղին փառք և գոհութիւն։ 92v

§77 Թվին ռճիբ ապրիլի ԺԷումն Աքուլիս այսօր ես Զաքարեայ իմ եկեղայր Շմաւոնի կին Գուլումն, որդի Ադամիրն, որ է Ադամջան, դուստր Սալվինազն իւրենց հօքար ու ապախնովն գնացին Երևան։ Քանզի այս ԺԴ ամիս էր, որ Երևանայ բերի Աքուլիս, թէ կէնան, խօվ կացին ոչ։ Քանզի այս Սիամոնս վերատին կին էր առած Երևանայ, Սիամոն մեռած էր, բերի, թէ Աքուլիս կենան, կացին ոչ։ Ես Զաքարէս ասի. երի որ կենում չէք, եկէք, թէ տուն, թէ այքի, թէ աջհաս, թէ շոր, թէ պղինձ[1]), թէ արծաթ, ինչ որ կայ, բաժանէցէք, ձեր յիսէն տարէք, պահէք, կամ ուէք Գրիգորն պահի. ինչպէս գիտէք, այնպէս արարէք։ Գրիգորն էլ Սիամոնի տղէն այ Աքուլայց կնոջէն։ Այսպես դարուլ արարին։ Ղազի բերի, ամէն յիսէն ջոկեցի, գիր գրեցի, վարդապետ, դօվլաթաւորք մէջ բերի, բաժանեցաք. ամէն մարդ իւր յիսին տէր կե-

1) Ձեռագրում՝ պղին։

նայ, շինէ, քակէ, ծախէ, պահէ։ Ես Զաքարէս, Սիամոն Բ եխպայրք էինք։ Ամէն բան տեսան, այսօր գնացին Երևան։

§ 78 Թվին ռճիբ ապրիլի իառւմն Աքուլիս այնպէս ձուն եկաւ, որ Բ թիզ ձուն նստաւ։ Ապայ շատ ծառի ճուղ կոտրվեցաւ, շատ ծառ տակէն հանեցաւ, քանզի ծառերն ամէն տերևն բացված էր։ Այս ձունս Ագուլաց մինչի Նախչիվան եկաւ։ Շատ զարար Աքուլաց եկաւ։ Այս եղև վասն մեղաց մերոց։ 92v

§ 79 Թվին ռճիբ մայիսի իումն Աքուլիս որ Երևանայ Սէֆիղուլի խանէն Բ ձիաւոր եկաւ, թէ՝ Յակոբ կաթուղիկոսն փախել այ, խանն ամէն տէղաց վարդապետներն բերել այ, պիտի Աքուլաց վանքի Պետրոս վարդապետն ել գայ, որ Երևանցի Օնոփրիոս վարդապետն կաթուղիկոսն աւրհնեն։ Ապա Պետրոս վարդապետն, որ՝ սուտ է, Օնոփրիոս վարդապետն կաշառք ասել խանին։ Այս պատճառէս Պետրոս վարդապետն երես չեկաւ, փախաւ։ Մին Բ թուման տվի եկողին, գնաց։ Դարցեալ, վերստին յունիսի ժումն ել Երևանայ խանէն դ ձիաւոր եկաւ, թէ՝ Պետրոս վարդապետն գայ։ Խօվ տան չէր։ դ, Ե օրի կացաւ, Բ, գ թուման առաւ, գնաց։ Ամայ Պետրոս վարդապետն մին Բ ամիս փախստական կացաւ Ղափանումն ու Թարվեղ։ Մին ժ, ժԵ թուման գնաց, ապայ Երևան չի գնաց, քանզի աղմուկ շատ լինէր։ Այս չի Օնոփրիոսըս շատ զարար տվեց էջմիածնայ ու վարդապետաց, թէ՝ ես լինիմ աթառակալ։ Ծածուկ կասէր, թէ՝ կաթուղիկոս լինեմ։ Ես Զաքարէս գրեցի։ 93v

Թվին ռճիբ յունիսի իեռւմն Ապրբէջանայ վէզիր Միրզայ Իբրահիմին մին զուլ, ապայ մեծ ապայ է, քանզի առվածի[1]) է, անունն Բահրամ-բէկ, ժ ձիաւորաւ զարուզայ եկաւ։ Օրն գա դիան խարջ ունէր։ Մին

---

1) Թերես կարելի է նաև առվածի կարդալ։

ամիս կացաւ, գնաց միուս խաս գէղորայքն. ամէն վէղիրին զաֆտու�էր։ Դարցեալ, այսմ ամի Աքուլաց մէլիքն Բ էլաւ։ Զերայ Ներքի թաղն Քրդունց Ալէքսանն ուղեցին, գեռի ես կողմս, որ է Վերի թաղ, սոքայ Ավին ուղեցին[1]) Ոսկանի տղայ. անունն Ովանէս է, Օվի կասին։ Այսպէս Բ բաժանեցան, շատ աղմուկ լինէր մէջն։ Ես Զաքարեայ գրեցի։ Այսմ ամի դռեճ դիան մալ տվինք։

§ 80 Հ Թվին ռճիբ յուլիսի մէկուսն Աքուլիս այսօր Երևան Սէֆիղուլի խանին մարդն ու մին շահի դուլ ժ ձիաւոր, շահի, խանի յօքմով եկին Աղուլաց ու Դաշտէն էճծ մարդ ուղեցին, Երևանայ բերդի կիսատն շինեն, ինչպէս անցեալ տարին։ Լէ մարդ գնաց, որ մինչի էճծ մշակ բան անէ։ Աքուլիս ու Դաշտն այս լէ մարդիս մարդագլուխ դռ դիան տվին։ Թէ շահի փողէն էլ տան, բարի, թէ չի տան, խօվ այս է, որ տվին։ Աքուլիս Ե օր կացին, մշակն առան, գնացին։ 90r

* Պարիսպն գլուխ հասուցին, ամէն մարդ գնացին իւրեանց տէղն։ Թվին ռճիգուսն վերջ եղաւ։

§ 81 Թվին ռճիբ յուլիսի գուսն ես Զաքարեայ այսօր վարդայվառ Աքուլիս արարի Աստուծով։ 93r

§ 82 Թվին ռճիբ դէքտեմբերի իգուսն Աքուլիս ես Զաքարեայ գնացի Երևան մեր եպսպայր Սիամոնի տունն, կինն ու որդիքն տեսայ, յունվարի իբուսն Երևանայ այլվի գուս եկի, յունվարի իէուսն եկի Աքուլիս Աստուծով։ 94r

---

1) Զեռագրում՝ ուզեցի։

Թվին ՌՃԻԳ յունվարի գ, տրէի Ե, արամ ԻԲ, օրն գշաբաթ, ես Զաքարեայ այսօր Ջրաւրհնիք Երևան արի։ Այսպէս էլաւ. առաջ որ Յակոբ կաթուղիկոսն Սէֆիղուլի խանի տէն փախաւ, գնաց Ըսպհան, երևանցի Օնոփրիոս վարդապետն գնաց, խանին կաշառք կուտայ, թէ՝ մարդ աղարկէ, երկրի վարդապետն գան, ինձ աթոռակալ դնէն։ Խանն մարդ աղարկեց, ինչպէս առաջն յիշեցաք։ Դարցեալ, որ Ջրաւրհնիքն մօտացաւ, այս Օնոփրիոսըս գնայ խանին կաշառք կասի, թէ՝ երկրի մարդ, վարդապետք ամէն գան, որ ես հրաշալի Ջուր աւրհնէք անեմ։ Խան ել դաստուր կուտայ։ Ամէն երկրի մարդ, թէ վարդապետ կուգան, խանին արդայ կուտան, թէ՝ Օնոփրիոսն Ջրաւրհնիք անէ, ամէն մեք ոչ մէկս գալ չեմ։ Խանն կասի՝ ի՞նչ պատճառի։ Քուլի Երևանայ, ամէն տէղաց մարդն, վարդապետն կասին, թէ՝ մեր կաթուղիկոսն Օնոփրիոսն անիծել այ։ Խանն կասի՝ ապա դուք ո՞վ կուզէք։ Կասին՝ շամբեցի Մուքել վարդապետն. այս քանի անգամ սայ աթոռակալութիւն է վարել։ Խան ել դարձուլ կանէ։ Խանն կասի՝ սայ ել մին վարդապետայ նման մին վարդապետ։ Ես յետ Ջումուաթ խանի խօսքն վեր չէն ձգել, կասին[1]) գայ, ամայ մեռոնն Մուքել վարդապետն Ջուր ձգէ։ Դարցեալ, չունքի ամէն երկրի վարդապետ, մարդ եկին, ասաւ խան, թէ՝ լաւ Ջրաւրհնիք բռնէք, որ Բ խան կայ, տէղս բերեմ, մինն Նախջիվանայ, մինն Բարդուս։ Դարցեալ, մինչի Բճ մարդ շապիք ի՞ն հաքել. լաւ հրա-

---

1) Ձեռագրում՝ կասի։

շալի[1]), ամայ առօտայ բռնեց ձուն գալն մինչի յետի ժամն։ Շատ զգեստ զայ էլաւ։ Եւ Զաքարեայ գրեցի։ Յին քապաքի Ռ երեսունն զգեստավորեցին։

§ 83 Թվին ռճիզ մարտի ժեռւմն ըսկսաւ սաստիկ ձուն գալն ու ցուրտ անել մինչի մարտի իառւմն. վասն մեղայ մեղոց։ 95r

§ 84 Թվին ռճիզ մարտ ամսոյ Շահ-Սլէյման թագաւորն Ըսպհան դուս եկաւ, արեկ Ղազբին, քանզի սայ քանի թագաւորեալ էր, Ըսպհանայ դուս չեր եկեալ։ Եկաւ Ղազբին, ամառս կացաւ, թէ գնայ[2]) Սուլթանիայ իւր զօրքին համար առնելոյ. ibid.

* Սուլթանիայ գալն խափանվեցաւ, մնաց Ղազբին, մինչի թվին ռճիզ սեպտեմբերի ամսոյն Ղազբինայ զօրքն դուս էլաւ, թէհրանայ վրա գնաց Աշրաֆն, թվին ռճիե յուլիսի ամսոյն եկաւ Ըսպհան։

§ 85 Թվին ռճիզ ապրիլի ժբ, շամշ ը, մէհէկի ժբռւմն Աքուլիս ես Զաքարեայ պատիկ արարի։ Էի և առաւ. ալիւրն ձ դիան, գինին կ դիան, միսն գճ դիան, բրինձն ճծ դիան։ ibid.

Թվին ռճիզ յունիսի իզռւմն օրն դշաբթի, այսօր Ադրբէջանայ վեզիր Միրզայ Իբրահիմէն մին դարուղայ, անունն Բէհզատ-բէկ, ժ ձիաւորաւ եկաւ Աքուլիս։ Օրն գռ դիան խարջ ունէր։ Թէ առաջ, թէ յետ, թէ Աքուլիս, թէ Դաշտռւմն բ ամիս կացաւ, թէ Աքուլայց, թէ Դաշտէն ձ թուման տարաւ, թէ նաղտ, թէ ջնս, թէ ղուլուղ, թէ ահտազ. այս է։

§ 86 Թվին ռճիզ յուլիսի թռւմն, օրն եշաբթի, որ Ղազվինու Շահ-Սլէման թագաւորէն չափար եկաւ Գանջայ, այժմուս շահն Ղազվին էր։ Դարցեալ, Ադրբէջա- 96r

---

1) Զեռագրում՝ հրաւաքի։

2) Զեռագրում առաջ գրված է յեղել՝ եկաւ, հետո հեղինակն այլ թանաքով այս բառը ջնջել է և վրան ուղղել՝ կացաւ. թէ գնայ։

նայ վեզիր Միրզայ Իբրահիմն Գանջայ էր։ Այս չափաը, անուն Սարուխան-բէկս, կու գայ Գանջայ, վէզիրն վեր ունի չափարով, շահի յօքմով, այսօր որ յուլիսի թումն գայ Երևանայ յեյլաղն, որ այ Ղրխ-բուլաղն։ Սէֆիղուլի խանն տեղս կու լինի. ասկարով եկել ին էյլախ։ Այս Սարուխան-բէկս ու վէզիր Միրզայ Իբրահիմս շահի յօքմով խանն բռնէն, ամէն ապրանքն մհրէն, խանն բուխավէն, ասկարով բերէն Երևանայ բէրթն, դուցալ անէն, շահին արդ անէն, բռաղամ գայ, այս Սարուխան-բէկս Երևան խանի ջայնշին նստի. վէզիրն խանի ամէն ապրանք, դավտար մհրէն, մինչի մին ամիս խանն պահէն, յետ ամսոյն բուխավէն, մին ի թվանդչի դնեն յետն, զրկէն շահն։ Շահն երես չի տարաւ, հրաման արաւ, թէ՝ տարէք, դրէք Ղազվինու ը օրէն դէնն ֆլան բերթում։ Խանին ը մեծ տղայ ել շահի ղուլուղոամ էր լաւ առաջ, մեծի անուն Նազարալի-բէկ, պզտիկ տղի անուն Մէհրալի-բէկ։ Դարցեալ, քանց խանի բռնելն առաջ՝ շահն Նազարալի-բէկի մին ձեռն կտրել կու տայ, զրկի Երևան խանին։ Դարցեալ, խանն ու իւր տղայ Մեհրալի-բէկն դնի բէրթումն, օրն եւ դիան խորակ տայ։ Դարցեալ, վեզիրն մինչի հոքտեմբերի ը ապրանք գրեց ու հարամն ապայ հոքտեմբերի ը զրկեց շահն, շահն երես չի թողեց, երեսէն քշեց։ Դարցեալ, այս վէզիրս խանի ‖ ապրանքն գրեց, դճ ուղտ բարցեաւ, աղարկեց 96v
շահն, թէ ոսկի, թէ արծաթ, թէ պղինձ, թէ խալի, թէ չադր, թէ ձի, թէ ուղտ, թէ լաւ, թէ վատ, թէ նազտ, թէ վէջ, ու թումանի ապրանք դավտար արաւ, բարցաւ, մին ճ ձիաւոր դրաւ յետն, բռնված խանի նազիր Իսախանբէկն դնի յետն, փետրվարի ժումն Երևան դուս ղարկեց։ Այս վէզիրս մնաց Երևան, մինչի թվին ռճիգ ապրիլի խումն Երևանայ դուս էլաւ, գնաց Գանջայ իւր բանն։ Դէռ ևս խան չէր եկած։

* Թվին ռճիգ հոքտեմբերի ժեռումն շահն

Ղազվին Երևանայ խանութիւն կու տայ մեծ Ռուսաստամ խանի տղայ Սէֆիղուլի-բէկն. այսօր այս Սէֆիղուլի-բէկի տղայ Ռուսաստամ-բէկն մտաւ Երևանայ բէրթն, նստաւ հօրն Ջայնիշին, մինչև հայրն գայ։

Դարցեալ, թվին ռճիդ[1]) նոյմբերի ն, օրն գշաբաթ, այսօր մեծ Ռուսաստամ խանի տղայ Սէֆիղուլի խանն մտաւ Երևան փառօք, շահի հրամանաւ խան եկաւ։ Առաջի Ջայնիշին Սարուխան-բէկն գնաց Ըսպհան իւր բանն։

§ 87 Թվին ռճիգ օգոստոսի ժբու�Երևանայ գ ձիաւոր եկաւ, թէ Սիամոնի եխպայր Զաքարէն ու Սիամոնի որդի Գրիգորն գայ Երևան, որ Սիամոնին գավիչի այ դուս եկել։ Դարցեալ, Զաքարէս, Գրիգորս, եկած թուրքըն օգոստոսի իուmն Աքուլայց դուս ելաք, օգոստոսի իեուmն եկինք Երևան. մնացի, մինչի հոքտեմբերի ժեուmն Երևանայ դուս եկի, հոքտեմբերի ի եկի Աքուլիս։ Այպա շատ փորցանք, ցաւ քաշեցի. ի թուման դուս էլաւ։ 95r

§ 88 * Թվին ռճէուmն Երևան որ Նաջաֆղուլի խանն Աքուլեցի Քրդունց Ադամիրի որդի Շմաւոն Երևան զառաք դրեց, մինչի սայ Երևան հայ զառաֆբաշի չէր նստած։ Այս Շմաւոնս զառաբութիւն արաւ, մինչի թւին ռճժբուmն Նաջաֆղուլի խանն Երևանայ մաղուլ էլաւ, գնաց Շամախի. Երևան տվին մեծ Ամիրղունա խանի տղայ Աբասղուլի խանն։ Այս Շմաւոնս գնաց Շամախի՝ Նաջաֆղուլի խանին յետ հաաք տէսնուլի։ Այսամամի Աբասղուլի խանն Երևանայ զառաֆխանէն տվեց անապատցի խոջայ Սարգիս ու Երևանայ ձորայգեղցի խոջայ Սարգիս։ 53r

---

[1]) Զեռագրում՝ ռնդ։

Այս Բ Սարգիս խանիցն մին ռ եճ թուման ինջարայ արին, զառաքխանէն վեր կալան մինչի մէկ տարի։ Թվին ռճծգուին Շմաւոն Շամախու եկաւ, թաքրար Աբասղուլի խանն զառաքխանէն ամանի տվեց Շմաւոն, մինչի Թվին ռճծե հոքտեմբերի ամսոյն Աբասղուլի խանն մեռաւ։ Երևան տվին լագզի Ալխաս Միրզին, որ անվանեցաւ Սէֆիղուլի խան։ Այս Շմաւոնս զառաքխանէն էլ ամանի բանացրուց, որ մինչի Թվին ռճծրուին Շահ-Սէյման այս Շմաւոնս ուղեց, տարաւ Ըսպհան։ Սէֆիղուլի խանն զառաքխանէն տվեց ճահկեցի հայ խոջայ Ազաբէկն։ Այս Շմաւոնս Ըսպհան աջալով մեռաւ։ Այս Ազաբէկս մնաց զառաբի, մինչի Թվին ռճիգ ապրիլի ամսոյն մեռաւ։

** 1123 զառավխանեն տվին ձորայգեղցի խոջայ Սարգիսն մինչի Թվին 1128ուին որ Զալ-խան եկաւ Երևան, մարդ ղրկեց, Առզռումայ Աքուլեցի Մասէին բերաւ Երևան, զառաբի դրեց։ Սարգիսն դուս ընկաւ։

§ 89 Թվին ՌՃԻԴ տէր է, արամ ԻԲ, յունվարի գ, օրն 95v
գշաբթի, ես Զաքարեայ այսօր Ջրաւրհնիք[1]) արարի։
Զուրն եկեղեցումն աւրհնեցին, քանզի սաստիկ ցուրտ
էր, ու Բ թիզ ավել ձուն կէր. կարացան ոչ դուրս
գնալ։ Այսպէս ձունն մնաց մինչի մարտի ԺԵումն, ա-
պայ գ, է օրի միջումն այլվի ձնի նշան չմնաց։ Ապայ
այսմ յաւել որթն հողի գլխէն վերն ամէն ցուրտ տա-
բաւ, թէ Աքուլիս, թէ Դաշտն, թէ Օրդուվարայ գետն,
թէ Տրունաց գետն, ամէն տարաւ։

Թվին ռՃԻԴ փետրվարի ԺԳումն Աքուլիս ես Զա-
քարեայ բուն բարէկենդան արարի։ Սաստիկ ձմեռն
էր. վասն մեղաց մերոց էր։

Թվին ռՃԻԴ փետրվարի ԻԲումն ես Զաքարեայ
այսօր Աքուլաց դուս ելայ, փետրվարի ԻԷումն եկի
Երևան, Սիամոնի տղոցն յետ բան կեր, տեսայ, մարտի
ԻԲումն այլվի Երևանայ դուս ելայ, մարտի ԻԳումն եկի
Աքուլիս։ Սիամոնի տղայ Գրիգորն Երևան էր, բերի
Աքուլիս։ Այս Բ ամիս այ, որ գնացել էր իւր ախպէր,
քույրն տեսնելոյ։

Թվին ռՃԻԴ մէհէկի գ, շամշ ԺԵ, ապրիլի գումն
Աքուլիս ես Զաքարէս այսօր զատիկ արարի Աստուծով։

§ 90 Թվին ռՃԻԴ մայիսի ԺումՆ որ Փրղստանայ եՃ 96v
տուն քուրդ[2]) գոնմիշ ելաւ, եկաւ Երևան, թէ՝ մեք
շահի սէվան էք։ Երևան խան չի կէր. Սարուխան-բէկ
Ջայնիշին էր նստել. թողեց ոչ Երասդն անց կենայ,
թէ՝ կացէք, ես շահին արզ անեմ. երբ որ հրաման

---

1) Զեռագրում՝ ջրաւրհիմ։
2) Զեռագրում՝ հրդ։

տայ, ապայ գաք։ Այս Սարուխան-բէկս շահին արզ արեց, շահն ասաւ, թէ՝ պետք չէ։ Մինչի շահէն չափարի գալն, այն եկած քրդերն իւրենց կամով գնացին այլվի իւրենց երկիրն։

§ 91 Թվին ուցիդ հոքտեմբերի ժդու�մն որ Ցղնու պարունն, որ էր վրացի Փարսադան-բէկն, այսօր շահիցն եկաւ։ Ցղնու մին է, ը մարդ գնացել ին շահն Փարսադանին ձեռացն գանգատ։ Շահն բուրմիշ կանէ, թէ՝ ցղնեցիքն գուդէն վիզն դնեն, տանեն Ցղնայ, դիվանն էնտէղ անեն։ Ջերայ շահին ծուռ ին արզ արել, շահն ռ թուման ջարիմայ գձեց ցղնցուց վիզն։ Այսօր եկաւ, Երասդն անց կացաւ։ Մեք, Աքուլաց վարդապետ, դօվլաթաւորք, մին ծ մարդ գնացինք Դաշտի տակն, բարով տվինք, վերոյ ը հոգին ոմն գնդած, ոմն բուխավանծ՝ գնաց Ցղնայ։ Այսպէս պահեց մինչի զ ամիս, ջարիմէն առաւ, ապայ թողեց։ Ահա այս է յամ է, այս Փարսադանս տնով, ախպէրով որ Ցղնայ ուտում այ, շահի յօքմով, սիթամով[1]։ 90r

§ 92 Թվին ուցիդ դեքտեմբերի խումն Աքուլիս տղայոց ծաղիկ երևացաւ. շատ տղայ մեռաւ։ Մինչի յուլիսի վերջն մնաց։ Տուն չի մնաց, որ ընկաւ ոչ։ 97v

§ 93 Լ Թվին ուցիդումն Աքուլիս էր Ադրբէջանայ վեզիր Միրզայ Իբրահիմի զաֆտումն։ Այսմ յամի էր Աքուլաց մէլիքն Մէլիք-Օվին։ Այսմ յամի խաս գեղորէիցն մէլիքներն գնացին Երևան, Միրզա Իբրահիմն տէսան, մին քանի թուման փէշքաշ արարին, որ այս տարի դարուղայ չաղարկի։ Ղարուլ եկաւ։ Ջերայ վէզիրն Երևան Սէֆիղուլի խանի ապրանքն գրում էր, գրեց, ապրիլի ի վեզիրն գնաց այլվի Գանջայ։ 95v

§ 94 Թվին ուցիդ այս տարոջ զ ամսէն ե խասի դարու- 97r

---

1) Ձեռագրում՝ սիթ... 90-րդ թերթի ներքևի անկյունի ժաշված լինելու հետևանքով բառի շարունակությունը չկա։ Տպագիրը (յերես 55) հատվածն ավարտում է ասնի յօքմով բառերով ու վերջակետով։

գութիւն տվեց աքուլեցի Մուսաբէկի տղայ Սարուխան-բէկն։ Շահն Ղազվին էր։ Աքուլաց մէլիքն էր Օվին։

* Որ Միրզայ Իբրահիմը կտրեց 1129ուն այս խասէրն. Մուսայբէկէն կտրեցին, տվին Խոստրով աղէն։

§ 95 Թվին ՌՃԻԵ յունվարի գ, ուրբաթ է, արամ իբ, օրն, ibid.
եղաբաթ, ես Զաքարէս այսօր ՀրաւԷրնէք Աքուլիս
արարի։ Աքուլաց Վէրի թաղի ժողովուրդն Հուր եկե-
ղեցումն աւրհնեցին. գ եկեղեցին ժողովեցան, Շամբի
կհամն Հուր աւրհնեցին նալրով։ Սաստիկ ցուրտ էր։

§ 96 Թվին ռՃԻԵ յունվարի Ե որ Յակոբ կաթուղիկոսն, ibid.
մտաւ Երևան, հրաշալի ՀրաւԷրնէք արաւ, յունվարի Ը
Յակոբ կաթուղիկոսն Օնոփրիոս վարդապետն էջմիած-
նումն բռնեց, բարձակն վեր արեց, բուխաւեց, մին
քանի օր պահեց, ողարկեց Սէվանու անապատն։ Մին
քանի օր մնաց, Օնոփրոսն մեռաւ։ Յետով կաթուղի-
կոսն կուգայ Գողթան տունն նվիրակ։ Ցղնու պարոնն,
որ էր վրացի Փարսադան-բէկն, յետ կաթուղիկոսին
հակառակ ընկաւ, թէ՝ դու Օնոփրիոսն նախանձու ըս-
պանեցիր։ Ապայ Փարսադան-բէկն Երևանայ խանին
արդ կանէ, խանիցն մարդ գայ, կաթուղիկոսն տանէ
Երևան։ Ը ամիս մնաց, ասա, անդ կաշառք տալ է,
զՃ թուման դուրս էլաւ. պատճառն Օնոփրիոսն։ Դար-
ցեալ, խանն մարդ դրեց կաթուղիկոսին յետ, թէ գ...[1])
Ցղնայ, Փարսադանին յետ բարիշէ։ Կաթուղիկոսն
եկաւ Ցղնայ, բարիշեց... Մայիսի ԻԷ եկաւ Աքուլիս,
նվիրակն ժողովեց, շնչագլուխ առ... արբաբ տեղն ոմն
մին թուման, ոմն այլ ավել։ Աքուլաց գ եկեղե... մին
ՃԻ թուման տարաւ։ Թվին ռՃԻԶ յունիսի մէկ Յերու-
ան... անիցն փախաւ, գնաց Վ...[2])։

[1]) Համանուրեն գնայ։ Այս հատվածի բաղմակետերը ցույց են տալիս ձեռագրի թերին, որ առաջացել է 97-րդ թերթի անկյունի սաստիկ փշանալուց։

[2]) Տպագրի ուերում գուցե թերթի այս մասը փշացած չեռվորի հետևանքով նա (տերես 64) կարդացել է Վրացուն։

§ 97 Թվին ռճիե փետրվարի գ ես Զաքարէս բուն բա- ibid.
ըէկենդան Աքուլիս արարի։ Սաստիկ ցուրտ էր։ Գինու
լիդրն բճ դիան էր, ամայ գինու լիդրն ը հողայ էր։
Թվին ռճիե յարացի իե, շամշ ե, մարտի իգումն
Աքուլիս ես Զաքարիայ որ այսօր զատիկ արարի, միան,
իւղն խիստ ղթ էր մինչի մայիսի ի, ապայ բօլացաւ։
Դարցեալ գինին լիդրն բճ դիան, միան գճ դիան։

§ 98 Թվին ռճիե մայիսի բումն սաստիկ ձուն եկաւ։ Ոչ 96v
թէ միայն Աքուլիս, այլ ամէն երկիր եկաւ։ Ապայ
ամէն պտուղ թէ ցորեն յետ ընկաւ... [պ]ատճառն ձու-
նըն էլաւ, որ Աքուլիս վարդավառին ծիրան չէր հասել։

§ 99 Թվին ռճիե օգոստոսի ժդումն ես Զաքարեայ այսօր 88r
յին Զուղայ էի[1]։ Այսօր Թիֆլիզու Շահնուզ խանն
շատ ասկարով, շատ ղուլ ու ղարավաշով, շատ գինա-
թով այսօր եկաւ, Երասդն անց կացաւ, որ գնայ Ըս-
պըհան։ Պատճառն այս էր, որ Շահ-Սլէման թագա-
ւորն իւր զօրչի-բաշի Մուստաֆայզուլի-ըէկին ըռա-
զամ կուտայ ու մէհմանդար կանէ, թէ՝ գնայ Թիֆ-
լիս, խանն վեր առ, եկ։ Այսօր եկին. ռ ձիաւոր էր
մեծ ու փոքր։ Ա ուղտ քաջավով ղուլ ու ղարավաշ էր
տանում շահին։ Ամէն երկիր ազամաթ էր տանում
յօքմով։ Գնաց մինչի Խօշկառու, անդ մեռաւ. ամեն
զատն տարան Ըսպհան[2]։

§ 100 1125 հոքտեմբերի ժումն որ ղըրզցի հոսմ մետրա- 23r
պօլիտ Գերմանիոս եպիսկոպոս, մին հռում վարդա-
պետ, անունն Անաստաս, գ, դ վրացի տղայ, այսոնք
Վրաստանայ եկին Աքուլիս ժողով անելու։ Սոքայ Ղրզ
վանք ունին նորոգելու։ Այս պատճառ եկել ան Վրաս-
տուն։ Շահնուազատ խանն գնում էր Ըսպհան, սայ եկ
յետն եկաւ Նախջուան։ Յակոբ կաթուղիկոսն Նախջի-

---

1) Զեռագրում՝ Էին։

2) Զեռագրում՝ Ըսպհ... (88-րդ թերթի անկյունը մաշված է)։

վան կու լինի։ Շահնուվազն խանն կաթուղիկոսին կասի, թէ՝ պիտի մին գիր տաս այս հօռոմիս, որ Հայաստան ժողովք անէ։ Լաւ ազաթ անէն, կաթուղիկոսն աւրհնութեան գիր կու տայ, որ լաւ ընդունեն։ Եկաւ Աքուլիս, գ եկեղեցին մանՀ եկաւ, գ թումանտվին, լաւ ազաթ արարին։ Ինքն էլ լաւ մարդ, լաւ հավան կացաւ մեր հայոց պատվիրանին, սահմանքին։ Ագուլաց գնաց ղէպ Ղափանն, որ գնայ Մօսկովն։

§ 101 — 1112ումն որ Աքուլաց խճայձորու մահլի սուրբ 25r
Ովանէս անվան եկեղեցին ըսկիսան արարին վեր առնելու։ Այս մահլիս կես գերեզմանատունն այս եկեղեցուս պարիսպիս մէջն էր, ապայ շիտակ պարիսպ չունէր։ Ապայ որ սահմանեցին, թէ եկեղեցին շինէն, պարիսպն քաշէն, ապայ բերին, գերեզմանատունն էլ վարթարավ արարին. ումն նշանաւոր մեռել կէր, զայն թողին, ապայ անտէրն, աննշան մեռելն քարն վեր կալան, ումն դրին եկեղեցու պատն, ումն ձգեցին եկեղեցու դռներն։ Ապայ այսուչեան սահմանեցին, թէ ինչ մեռել որ լինի, տանեն եկեղեցոյ յանդէպ յարաւայի կողմն տափարակ տեղ մի. անվանեցին տէղի անունն Բէկ-օղլի։ Այս Բէկ-օղլի առաջի դրած մեռելն երեցփոխ Անդոնի կնիկն է թաղած։ Այս հանգիստիս հիմն այս է, որ 1112ումն։ Դարցեալ, 1113 եկեղեցին ձեռք տվին շինելոյ, 1114ումն ավարտեցաւ, աւրհնեցին, պարիսպն քաշեցին, թէ խուց, թէ սեղանատուն շինեցին, ապա պրծաւ։ 1125 նոյմբերի ծումն ես Աղամիրի որդի Զաքարէս մին լաւ, մեծ չինարի տնգայ ես բերի, այս եկեղեցուս պարիսպի մէջն տնգեցի վասն յիշատակի[1]), քանզի մեր նախնի պապերն ատ էն թաղեալ Աստուած ողորմի «Աստուած ողորմի» ասողաց, մին «հայր մեր» ասողաց։

---

[1]) Ձեռագրում՝ յիշատի։

§ 102 *1125 նոյմբերի ժդումն Աքուլիս ես Զաքարէս Աքու-* 23r
լաց դուս եկի, նոյմբերի ժբումն եկի Թարվեզ։

§ 103 *1125ումն Աքուլիս գիր եկաւ, թէ Ժռնգստան, ի* 26v
քաղաքն Վենետիկու) օլքումն թուջի հրամանաւն զճ
փաստաւ Լօնդրինայ չուխայ կրակով երել ան։ Այս
չուխիս բճլ փաստաւն աքուլեցի Շահշուվարենց Փա-
նոսին այ, մարաղին այլոց, թէ ջուլեցու, թէ ջհուդի։
Այս պատճառէս երեցին. այս չուխէքս Ամարդամ ա-
ռել ան, թէ տաննեն Վենետիկի օլքոմն, խարջն տան,
անց կացանեն ծոմն, գնան Հօպրավանատիկի վերայ
տաննեն Ուռումէլի, թէ Խորմացտանն, թէ բերէն Դզել-
բաշի երկիր, ծախեն։ Յենց որ Վենետիկու չուխայ
գործողն, ծախողն, գնան թուջին երես կանգնեն, թէ՝
այս չուխէս գնայ Խորմաց երկիրն, մեր չուխէն կո-
տուր կու ընկնի։ Դարցեալ, մին էլ մահանայ արին,
թէ՝ այս չուխի տէրն գայ, փող դնի բանքլուումն, մու-
չուլգայ տան, թէ՝ մեք այս չուխէս Ուռումէլի բանաք
ոչ, ծախինք ոչ, մեք ձեր փողն յետ տալու լինիք։
Ոմն կասի, թէ՝ սուտ այ, էլ փողն յետ չեն տալ, ոմն
կասի՝ ձեզ վախեցնում էն։ Մինչև աստ, անդ հարց ու
փորց անէն, չուխի կարավանն գնայ . . .[2] *խակիլէն,*
բառնայ Բ նավի, Է, Ը օրի ծովի երեսի ման գայ,
ըռուզգար չի լինիլ, թէ անց կենայ։ Յետով թուջին
ամբը գայ այն տէղին ծովի ջնդրիալին վերայ, թէ՝
այտ Բ նավ- ‖ *ումտ որ զճ փաստաւ չուխայ, դուս* 27r
տուր ամէն խակիլումն, կրակ տուր, այրէ։ Ջնդրիալն
գնայ, ծովի միջումն Բ նավն յետ դարցնի, բերէ, չու-
խէն ամէն բանայ, ածի կրակի մէջ, այրէ։ Ասել ան՝
կէսն ձեզ, կէսն տվէք մեզ կամ ամէն տվէք, Սան-
Մարկու լինի, այրել մէք, դարուլ չարին։ Այսպէս
գուլմ ու սիթամով այրեցին։

---

1) *Ձեռագրում՝* Վենիկու։

2) » *մեկ բառի տեղ է թողած, այնպես էլ դատարկ մնացել է։*

* Այս Փանոսըս դահը անէ, ցաւ բերէ իւր վերայ, որ ձեռաց գնայը մինչի կէս սհաթ, ապայ խելքն վրայ գայը։ Այսպէս մնաց, մինչի 1132 ապրիլի Ի մին գիշեր ձեռաց գնաց, մեռաւ։ Պատճառն զուսա արաւ[1]։

§ 104 Թվին ուցիե որթն կէսվայկէս այլվի ցուրտ տարաւ, 97r
որ անցած տարոյս ցուրտ տարած որթն, որ չէպ էր գձել, այն չէպն շատն՝ ել ցուրտ տարավ։

---

1) Ձեռագրում «1132.... արաւ» հատվածը հեղինակը գրել է լուսանցքում՝ ուղղահայաց տողերով։ Տպագիրը վերջացնում է ձեռաց գնաց, մեռաւ բառերով։ Շարունակությունը Ձեռագրում պյսպես է. ատ֊ն զս աւ։

§ 105 Թվին ՌՃԻԶ տրէի գ, ապամ ԻԲ, յունվարի գ, օրն 23v
շաբաթ, ես Զաքարեայ այսօր Ջրաւրհնիք Թարվեզ ա-
րարի։ Ամայ է սրհաթ կէր չուրի լոյսն, որ սկսան
ժամ ասելն։ Առաւօտեան ժամն, պատարագն, ջուրաւրհ-
նեքն ամէն արարին, ժամն արձակեցաւ, դեռ մին
սհաթ կեր չուրի լոյսն։ Այս պատճառէս կանուխ ա-
րարին, որ թուրք չի գայ, եկեղեցին լցվին։ Ամայ ախր
կու գան, ճար չկայ։

§ 106 1126 փետրվարի ԻԵուն Թարվեզ ես Զաքարեայ ibid.
բուն բարեկենդան արարի։ Լև տարի, լև հավայ, ա-
ռատ, բարեկի։ Այս ձմեռս սհալ ցուրտ արաւ։

1126 մարտի ԺԵուն, օրն եշաբաթ, ես Զաքարէս
այսօր Թարվեզու դուս եկի, մարտի ԺԸուն եկի Ա-
քուլիս։

1126 ապրիլի ԺԵուն, մէհեկի ԺԵ, շամս իզուն ես
Զաքարեայ զատիկ Աքուլիս արարի. էժանութիւն. ա-
լիւրն Ի դիան, ըրինձն ճԻ դիան, գինին բճ դիան,
անձրևային, բարի։

1126 մայիսի Իուն Աքուլիս հավի կոտորուն ըն- 24r
գաւ։ Ոչ թէ միայն Աքուլիս, Ըսպհանայ մինչի Երե-
ւան այս մէջս, այսպէս հաճի կոտորեցին, թէ՝ հաւի
փորուն օձ այ հասլ ելած. ով որ հավի միս կամ ձուն
որ ուտի, իր օր կու մեռանի։ Այսպէս դղրթուն ընկաւ։
Շատ տէղ դեռինն փոս արարին, հավերն սաղ լցին
մէջն, հողով ծածկեցին։ Շատ մարդ հաճի մորթեր,
ձգեր դուս։ Այսպէս մնաց մինչի դ, ե ամիս, այլվի
վարթարաւ ելաւ, փոշումանութիւն, սուտ ելաւ։

§ 107 1126 յունիսի գուն անձրև եկաւ Աքուլիս։ Այլ 24v
անձրև չեկաւ, մինչի օգոստոսի ԻԷուն անձրև եկաւ։

Այսպէս երաշտ անցաւ ոչ թէ միայն Աքուլիս, այլ Ըսպհանայ մինչի Առզռում։ Այս երաշտ անցաւ վասն մեղացն։

§ 108 1126 յուլիսի ըու�Աքուլիս վարդապետ թէ գլխաւոր մարդիկ կանկնեցին, թէ մեռելի յետ կնիկ չի գնայ հանգիստ։ Զերայ մինչի հիմայ մեռելին յետ կնիկ կու գնէր հանգիստ. մինչի մեռելն թաղէն, «Փառքի բարձուիս» ասէն, ապա կանայքն յետ դառնան. անհաժութիւն եր։ Բերին, այսպէս սահմանեցին, թէ՝ կանայքն ոմն եկեղեցուիս յետ դառնան, ոմն մինչի գետն գնան, յետ դառնան։ Տեղնու գօրայ այսպէս սահմանեցին։ 24r

1126 յուլիսի իբուիս Աքուլիս ես Զաքարեայ այսօր վարդավառ արարի Սատուծով։

§ 109 1126 հոքտեմբերի իեուիս ես Զաքարեայ այսօր Աքուլայց դուս եկի, հոքտեմբերի իթուիս եկի Թարվեզ։ 24v

§ 110 1126 դէքտեմբերի ժբուիս Թարվեզ ես Զաքարէս գնացի Մարաղայ, խանին յետ բան ունէի, տէսայ, մին քանի օր կացայ, 1127 յունվարի ժաուիս այլվի եկի Թարվեզ։ Ամայ Մարաղայ մին ցուրտ, մին դիամաթ ձուն եկաւ, որ ե օրի մարդ մարդի տուն չի կարաց գնալ. գ օրի ձուն էր դալիս, քամի, բօրան սաստիկ։ ibid.

§ 111 Թվին ուցիգուիս Թարվեզ մին վարդապետ քարոզում ասաց, թէ՝ մեծն Հռոմայ գրքում տեսայ, Ֆրանգաց էլ լսեցի, թէ Քրիստոսի գալուն մինչի այժմոյս ժբ միլոն մարդ մարտիրոսացել այ վասն Քրիստոսի։ 23v

§ 112 1126ուիս Աքուլիս էր աքուլեցի Մուսարէկի տղայ Իսախան-ըէկի զաֆտուիս։ Ոչ թէ միայն Աքուլիս, այլ ե խաս գեղն, որ է Մեղրի, Աքուլիս, Շօռութ, Լէհրամ, Ազտապատ, այս ե գեղս շահն ավել այ Իսախան-ըէկի զաֆտն։ Իսախան-ըէկն ինքն Ըսպհան այ, ամայ գեղրանքի դիվան, թէ մալիջհաթն կիտելն 24v

լուր տղայ Մուսայլէկն ա անում։ Այսամ ամի Աքուլայ մէլիքն է Մէլիք-Օվին։

§ 113 Գ 1126ումն Երևան Սէֆիդուլի խանի նոքարն, որ է 25y
պաջաբ, բայաթ, խանին երես կանգնեցին, թէ՝ այս Բ
ամ է, որ դու եկել աս Երևան, մեզ դոնլուղ չես տվել,
տուր, կամ թէ այս բէդխաթ բաներս վեր կալ։ Այս
պատճառէս աղմուկ ընկաւ մէջն, շատ կռիւ, մինչև գ,
դ արիւն էլաւ։ Խանն թողին ոչ բերթին դուս կամ դի-
վան անէ։ Խանն շահին արզ արեց. նոքարն արզ արեց։
Այս պաջաբէս մին աղայ, անունն Ցաթալիրէկ, գլուխ
քաշեց, մինչի դ, եճ ձիաւոր ժողովեց, Իրանց էլի խօս-
քով, զուլմ ու սիթամ չարաւ։ Ասացին. մեք այս խանս
ուզում չենք։ Մինչ որ շահէցն դուլ եկաւ, անունն Ջա-
նիրէկ, եկաւ Երևան, Բ կողմանէն մանսար արաւ, Բ
կողմանէն շատ կաշառք տարաւ, գնաց շահին արզ անէ.
ամբր շահին այ։ Դէռ Ըսպհանայ շահին մարդ չէր եկել,
խանն մարդ դրկեց, Նախջիվանայ խան Մահամադ-
Ըռազայ խանն մին ճ ձիաւորաւ եկաւ Երևան, գ սուլ-
թան էլ բերաւ։ Այս ասկարս ամէն ժողովին, մին օր
դաֆիլ բէրթին դուս գայ, կանչէ՝ ով որ խանի կողմն
է, ձի նստի։ Քանզի էլն Բ կողմն էր ճղված, ոմն՝ Ցա-
թալիրէկի, ոմն՝ խանի։ Այսպէս դուս եկաւ, գնաց,
Վեթի գետի վրայ կռիւ տվին, ամայ արիւն չէլաւ։
Տվին Ցաթալիրէկն բռնեցին, ‖ դոշունն դաղլմիշ էլաւ, 26r
Ցաթալիրէկն մին ծ մարդով դրին բերթի զնդանումն։
Ցաթալու թարի աղէքն փախաւ ոմն Գանջու վերայ,
ոմն Զօրսու վերայ, գնացին Ըսպհան շահին գանգատ։
Խան եկ թաքրար շահին արզ [1]) արեց։ Տեսնուս, ինչ-
պէս կնի։ Այս եղև 1127 ապրիլի ԺՈՒՄն Երևան։ Դար-
ցեալ, թէ Նախջիվանայ խանն, թէ սուլթաններն [2])
մինչի Բ ամիս Երևան կացին, շահիցն խաբար չեկաւ։

---

[1]) Զեռագրում՝ ազ։
[2]) » սուլթաններն։

Սոքայ եկ ամէն գնացին իւրենց տեղն։ Յիմիկ Սէֆիզուլի խանն բերթին դուս գալիս, դիվան անում,[1]) ուտում, խմում իւր թաբինովն։ Ով որ փախած է, մնաց, ով որ գնդանում է, մնաց, չուրի խարար գայ։

* Դարցեալ, վերոյ գրած գանգատաւորքն գնացին Ըսպհան, թէ շահին գանգատ։ Շահին դիվան չունէր, դիվան չանէր. ոչ ով դավլին հասան ոչ։ Գ, դ ամիս մնացին, աջիզ էլան, բաց թողին, եկին Շարիւր, մին ի օր նստան, ով որ խանի թաբի էր, բրոնեցին։ Խան որ տէսաւ այսպէս, խան էլ ծաթալի էկն գնդանին հանեց, խալաթ տվեց, մարդ մէջ գձեց, թէ բարիշէն։ Աղալարն բարիշեց ոչ. ամէն կիտվեցան Երևան, խանն կոխեցին բէրթն, ոչ թողին դուս գայ, ոչ դիվան անէ։ Խորակն տվին, մնաց իւր սարումն[2])։ Խանին մեծ տղայ ունէր. աղէքն գնայ դիվան-բէկի դրին իւրէն միջումն սոտով[3])։ Այսպէս մնաց։ Տղի անունն Աբասղուլի[4])։

§ 114 Այս եր Երևանայ ջումիաթի, խանի կռիւն։ 27r
Մնաց մինչ որ 1128 յունվարի իգումն այսօր Զալ-խանն չափարով սալթ եկաւ, մտաւ Երևան, շահի յօքմով խան նստաւ։ Յին Սէֆիզուլի խանն, որ էր Ըռաստամ խանի տղէն, սայ մազուլ եկաւ։ Շահ-Սէլէման այսպէս էր ըռաղամ տված, թէ Զալ-խան խան լինի, գնայ Երևան, ուղրաշի դաջար աղայ Յումաթբէկն իւր գ տղայովն բռնէ,

---

1) Ձեռագրում՝ դիվանում։
3) Թերևս սարայումն։
3) Տպագիրը (յերես 69) ունի սոտոդ։
4) Ձեռագրում՝ Աբասդ... (թերթը մաշված է)։

գնդէ, ղրկէ Ըսպհան. նայ է այս աղմուկս գձել այ Երևան։ Այսօր Զալ-խան եկաւ, Յիմաթբէկն, գ տղէն բռնեց, գնդեց։ Սէֆիղուլի խանն մազուլ էլաւ, իւր խաղինով, իւր ապրանքով, որ մինչի է, ըճ ուզտ բարցաւ, մարտի մէկուն Երևանայ դուս եկաւ, որ գնայ Ըսպհան։ Շահն այսպէս էր հրաման տվել։ Ամայ դիր շատ անէծ տվող ունէր Սէֆիղուլի խանին։ Մարտի ԻԲուն, օրն շաբաթ, այսօր Զալ-խանի հարան, խանի տղէն, որ է Աբասղուլի խանի թոռ, անունն Մահամատղուլի-բէկ, այսօր մտաւ Երևան։ Դարցեալ, յունիսի ԻԲ այս Յիմաթբէկս գ տղոցովը գնդած[1]) Երևանայ դուս էլաւ, տարան Ըսպհան։ Դարցեալ, այս Սէֆիղուլի խանս գնայ չուրի Ղումու Բ օր առաջ, անդ մեռաւ, բերին Ղում, թաղեցին մայիսի ԻԵուն։

---

[1]) Զեռագրում՝ գնդաց։

1127 յունվարի գ, տրէ գ, արամ իբումն, օրն կիրակի, ես Զաքարեա այսօր Ջուրաւրհնիք Մարաղայ արարի։ Դարցեալ, Մարաղու Յուսէնղուլի խանն հայերն կանչի, թէ՝ իմ մօտիկ գեղորից կարդացողն ամէն ժողովեցէք, Ջուրաւրհնէք արարէք։ Հայերն կասին. մեր մէջն վարդապետ չկայ, լաւ կարդացող չկայ, լաւ փուսադ չունիք, մինչեւի այժմոյս եւած չէ, թէ գիտենք։ Խանն կասի՝ չէ, ինչ որ կայ, բարի այ։ Մին ծ երից եկաւ, հայի մահլումն ջուր աւրհնեցին։ Դիր աղաք ժողովուրդ այ։ Ոչ խաչ, ոչ լաւ խաչ-ալամ. այս ջուրաւրհնիքս այսպէս արարին։ 27v

§ 115 1127 փետրվարի դումն Աքուլիս վերի թաղի եկեղեցու ավաք երեցն, որ էր Տէր-Ազարի որդի Տէր-Ալէքսան, այսօր առ Աստուած փոխեցաւ, եղաւ եկեղեցոյ դրսի յարաւայկողմն, թաղեցին օրն գշաբթի։ Սորայ հայր Տէր-Ազարիայ այլվի աստ էն թաղած. հայր, որդի միայտեղ։ Սայ էր կ ամաց։ Սորայ իւրմէն մարմնաւոր յիշատակ չունէր, ապայ հոգևոր շատ ունի։ Սայ ծ ամ է, որ այրի էր։ Սայ գնաց Երուսաղէմ, եկաւ, կինն առ Աստուած էր փոխել. այս է։ ibid.

§ 116 1127 փետրվարի ծ, քաղոց ժա, ուղդան իէումն թարվեզ ես Զաքարեայ բուն բարեկենդան արարի։ ibid.

§ 117 1127 մարտի լա, յարաց ն, շամս ժաումն թարվեզ ես Զաքարեայ այսօր զատիկ արարի. Աստուծոյ ռ զոհութիւն։ 28v

1127 ապրիլի եումն թարվեզ ես Զաքարես այսօր դուս էլայ, Մարանդու վիրայ ապրիլի ժբումն եկի Երևան։

1127 մայիսի ժաումն Երևան որ աքուլեցի Փիրու-

մի որդի Մարկոսն առ Աստուած փոխեցաւ, սայ Զորայգեղու եկեղեցոյ պարիսպի մէջն, յարևելեան կողմն թաղեցին։ Սայ էր ծե ամաց։ Սայ գ օրի յիվանդ կացաւ։ Աստուած ողորմի։

1127 մայիսի իսումն Երևան ես Զաքարես այսօր դուս եկի, մայիսի իդումն եկի Աքուլիս։

1127 յուլիսի էումն Աքուլիս ես Զաքարեայ այսօր վարդավառ արարի։

1127 օգոստոսի մէկումն այսօր մին ազատապատցի բազրկան եկաւ Աքուլիս, շատ խաչ, շատ անօթ բէրաւ ծախու էջմիածնայ աթոռակալ Մուքել վարդապետի աւրհնութեան թուղթով, գրած, թէ՝ Երևանցի զառաբի Զաքարէն էջմիածնայ համար պարտք էր արած։ Զաքարէն մեռաւ, բազրկանին խանին արդ արին, խանն յօքմ արաւ, թէ տան, էջմիածնու[1]) փող չկէր, պարտք չընկաւ[2]), ճարեր- || նիս կտրաւ, անայ այս 29r
չափ խաչ երծաթէ ու անօթ փողի տեղ տվինք այտ մարդիդ։ Ամէն մարդ անհոգ առնու թէ իւրենց եկեղեցոյ, թէ վանքի։ Մեք մեր յօժար կամօք տվաք պարտուց տէղ։

* 1127 նոյմբերի ծումն Աքուլիս որ մին թուրքավար մանսար շինեցին, տվին Մէլիք-Օվին, որ գնայ Ըսպհան, Աքուլացն անվան ու Դաշտին յօքում հանի, քալանթար լինի։ Ֆանդի առաջմէ ուրիշ քալանթար Աքուլացն ու Դաշտին դախլ չէն անիլ։ Այսմ յամի ուզում էն, որ մուղարար անէն, որ ով որ Աքուլացն ու Դաշտին մէլիք լինի, քալանթար էլ նայ լինի։ Այս Մէլիք-Օվին գնաց Ըսպհան, համ ե խասի մալիջհաթն Մուսարէկն տվեց Օվին, թէ՝ տար Ըսպհան,

---

1) Ձեռագրում՝ էջմիածնու։
2) » չնկաւ։

տուր իմ հայր Իսախան-բէկն, համ քո բանըա[1]) չինէ։[2])

§ 118. — 1125 օգոստոսի ԺԵՌԻՆ Շահնուազատ խանն, որ էր աղգաւ վրացի, առաջ Շահաբաս սայ տարաւ Ըսպահան, քուրդացրուց, Թիվլիսու խանութիւն կուտայ սորայ։ Յայսմ յամի Շահ-Սլէման թագաւորն ղուչու-բաշու տղայ Մուստաֆայղուլի բէկն ըռաղամով ղրկեց, թէ գնայ Թիվլիս, Շահնուազատ խանի մէհմանդար-բաշի։ Այսօր շատ զօրօք, որ մինչի ռ ձիոյ գաբի տային, եկին Յին Ջուղայ, որ գնում էն Ըսպահան։ Սորայ ալաֆ ուլուֆէն ամէն քաղաքէ, դէղոբէից կու տային զուլմ ու սիթամով։ Սայ հասնէ Խոշկառու անվան ժանձիլն, անդ կու մեռանի. ումն ասաց, թէ աջալով, ումն ասաց, թէ դէղատու մեռաւ. ըստուքն Աստուած գիտէ։ Սայ տարան Ղում քաղաք, անդ թաղեցին։ Զօրքն ամէն գնաց Ըսպահան։ Շահն մարդ ղըրկեց, իւր տղայ Գօրգին Միրզայ տանի։ Խանն որ Թիվլիսու դուս էլաւ, իւր միջնակ տղէն, որ այ Գօրգին Միրզայ, դրեց իւր տեղայպահ։ Շահն մարդ ղըրկեց, այս Գօրգին Միրզեն տարաւ Ըսպահան, թուրքացանի, անունն փոխի, դնի Շահբանդայ խան, հօրն տէղն տայ սայ։ Սայ էր ռ ամայ։ Դարցեալ, Մուստաֆայղուլի բէկն դնի Շահբանդայ խանին յետ մեհմանդար, Արդաւելու վերայ գայ, գնայ, 1127 յունվարի ԺԱՌԻՆ մտանէ Թիվլիս։ Շահնուազատ խան էր հ ամայ։ Այս Մուստաֆայղուլիս յետ դառնայ, թէ գնայ Ըսպահան, սայ գայ Գանջայ, անդ մեռանի. այս է։ 28r

§ 119 * — 1111ումն Աքուլիս Սնասեց կհավի յին անունն Գ կհաւ կասին. այս կհաւիս Բ կհավն քօռացել այ, ջուրն ցամաքել. ահայ 40v

---

1) Ձեռագրում՝ բանis:

2) Հաջորդում են J, K հավելագրություններն ուրիշ ձեռագրագրով։

աքուլացի այր ոմն, անունն Խօջինց Թումման, այս Թումանոս այս կհավլիս մին կհաքն հանեց, մին ժատն ջուր դուս եկաւ, ձգեց իւր այքին, որ է Թվին ռճժա։ Այս Թումանս իւր այքին կհավոքն ծախեց սուրբ Թումայի առաջնորդ Պետրոս վարդապետն, դինն կ Թումման, Թվին ռճիէ։ այս է։

§ 120 — Թվին ռկառ։ Աքուլիս որ Աքուլաց 41r
մելիք Մելքումն որ ինքնայգլուխ մին ախպիւր հանեց, տարաւ իւր տունն, մին լուլայ ջուր Մէյդանի Թաղումն դուս ձգեց, որ Մելիք-Ազավելի դռան, մին լուլայ ջուր իւրենց դռան դուս ձգեց, այս է՝ վասն խեյրաթի։ Այս Մելքումս այլվի այսմ Թվիս Խաչձորու սուրբ Ովանէս եկեղեցին[1]) մարամաթի շինեց։ Որ այժմ ասի Մելիքինց կհաւ։

— Թվին ռկեռ։ Աքուլիս այր ոմն վաճառական, անունն Նուրի, մին ախպիւր հանեց, որ այժմ ասի Նուրունց կհաւ, որ է Վերի Թաղումն։

— Այսմ Թվիս մեր վանքի ավել անուն Պուլա պարոնտէրն ըսպանեցին վասն նախանձու առաջնորդութեան։

---

1) Ձեռագրում՝ եկեցին։

§ 121 1128 տրէի գ, յունվարի գ, արամ Իքու�Աքու- 29v
լիս ես Զաքարեայ այսօր Ջրաւրհնիք արարի։ Ամէն
ժողովուրդ իւրենց եկեղեցումն Ջուր աւրհնեցին. օրն
Բշաբթի. Աստուծոյ գոհութիւն։

§ 122 1128 փետրվար ամսոյ ըսկիսպ էլաւ երեխուց կար- 31r
մրուկ[1]) դուս գալ մինչի յուլիսի առաջի օրն, ապա
վարթարալ էլաւ։ Ամայ շատ երէխայ մեռաւ։ Տվօղին
փառք։

§ 123 1128 փետրվարի ծգումն Աքուլիս ես Զաքարէս այ- 29v
սօր Աքուլայց դուս էլայ, փետրվարի ծէումն եկի Երև-
ան, որ Աբասղուլի խանի փեսայ Զալ-բէկն նոր
եկել էր Երևան, խանութիւն անէ։ Փետրվարի խումն,
օրն եշաբթի, ես Զաքարէս գնացի դիվանի, Զալ-բէ-
կի խանութիւն մումբարաք արեցի։ Որ էլաւ անունն
Զալ-խան։ Սորայ ասլն վրացի այ, շահի դուլ այ։

1128 յարացի մէկ, մարտի քումն Երևան ես Զա-
քարէս բուն բարէկենդան արարի. առատ և բարի։
Աստուծոյ գոհութիւն։

1128 մարտի խաումն, օրն ուրբաթ, Զալ-խան բէր-
թէն դուս եկաւ, գնաց, բերթի տակի կարմունջն անց
կացաւ, գնաց, թէ գնայ վերոյ իքին գաչտ աղալ-
ռոզն։ Իքումն նստած՝ մին Բ մարդ եկին մին դաչար
աղայ ձեռն յետուն կապած, թէ՝ մին իքում զօռով մին
կնիկ կոխել այ, զաֆտել։ Կնիկն ել բերած։ Խանն մի
սահաթի միջում դիվան արաւ. նոյն տեղն գլուխն
տվեց։ Առաջի արիւնն այս էր։ Ամէնս արսեցան։ Ա-
նունն Մուրադի-բէկ էր։

---

1) Ձեռագրում՝ կամբուկ։

1128 ապրիլի Ի, ուէհեկի Ի, ադամ մէկ, Ինն իա 30r
Երևան ես Զաքարէս այսօր զատիկ արարի. լև և առատ Աստուծով։

§ 124 1128 մայիսի Իեուն Թողաթ խիստ ժանդու էլաւ, 32v
շատ ապրանք, շատ տուն ու դուքան, քարվանսարէ այրեց, ապայ մարդ չայրեց, քանզի ցերէկ էր։

§ 125 1128 յունիսի դուն Երևան, օրն դշաբաթ, ե սնա- 30r
թուն յանկարծակի քամի վեր կացաւ, դղրթում, որոտուն, այնպէս շարժ եղև, որ ական թոթափելու ամէն փլաւ. որ Նորայդավթայ մինչի Գոգչէն, Ղէնարէն մինչի Էջմիածին ամէն վեր եկաւ։ Երևանայ Բ եկեղեցին, Երևանայ անապատն, Զորայդեղու եկեղեցին, Բեղարթու վանքն, Ամենայփրկիչն ամէն վեր եկաւ։ Բեղարթու Ըստէփանոս վարդապետն Երևանայ անապատուն մնաց հողի տակի։ Երևանայ բերթն, խանի տներն, թէ համամ, թէ մաշիթ, թէ մինարէ, ամէն վեր եկաւ։ Մինչի Ը, Թ օրի հողի տակի մեռել ին հանուն։ Տուն կեր մին Ե, Ը, Թ ջան մեռաւ։ Այս երկրում Էոգճ ջան մեռաւ։ Զալ-խան շահին արդ արեց. այսպէս երկրիս սիթամ եղաւ։ Խանն մարդ ղրկեց, Գանջու ըճ մարդ եկաւ, Նախջիվանայ Մահմադ-Ղուզայ խան եկաւ իւր ասկարովն, ամէն սուլթաններն եկաւ, բերթի չորս կողմն ասկար նստաւ, թէ չուրի
|| Շահ-Սլէման թագաւորէն մարդ գայ։ Դարցեալ յու- 30v
լիսի մէկուն չափար գայ Թարվեզ Ադրբէջանայ վէզիր Միրզայ Իբրահիմի վերայ, թէ՝ դու գնայ, Երևան նստէ, թագաւորական դրամով շինէ։ Ահայ յուլիսի ժբուն Միրզայ Իբրահիմ մտաւ Երևան։ Յուլիսի իգուն Երևանայ չափար եկաւ շահի յօքմով, Աքուլաց ու Դաշտէն իգ մարդ տարաւ Երևան, որ բերթի վերայ բան անէն։ Ոչ թէ միայն Աքուլաց, ամէն երկրի տարան։ Մինչի ԼԳ թուման Աքուլաց ու Դաշտէն խարջ գնաց։ Այսպէս այս խան ու բէկլար կացին, մինչի Ձուն եկաւ։ Ապա շահէն դաստուր եկաւ, ամէն մարդ

գնաց իւր տէրն։ Ապայ շինուԹիւն կիսատ մնաց. փոքր փոքր շինեում էն։

* Դարցեալ, շարժն առաջի գալն օր ու գիշեր ժ, ժբ յետ շարժէր։ Այս փոքր փոքր գալով մնաց, մինչև էլաւ շաբաԹն և ամիսն մին յետ կու գէր, մինչի Բ տարուն, ապայ կտրեց։

§ 126 *1128 յունիսի իեռուն, օրն գշաբԹի, ես Զաքարէս այսօր Երևանայ դուս եկի, յունիսի իթուն եկի Աքուլիս, օրն կիրակի։* 31r

§ 127 *1128 սեպտեմբերի իգուն Աքուլիս այսօր մին վրացի եկաւ ժե ձիաւորաւ, անունն Ըռստամբէկ, քրիստոնայ։ Սայ եկաւ, գնաց մեր Աքուլայց ապայ Մուսայբէկինց տունն։ Զերայ այս Ըռստամբէկիս քվեր ապչիկն Ընպհան շահի հարամուն կնի. այս գ ամ է, որ Շահ-Սլէման թագաւորն այն ապչիկն կու տայ Մուսաբէկն կին։ Այս Մուսայբէկս կին առաւ, եկաւ Աքուլիս իւր հայրենի տունն։ Երբ որ Ըռստամբէկս լսեց, թէ իւր քվեր[1]) ապչիկն շահն տվել այ Մուսաբէկն, ե խաս գեղն տվել Մուսաբէկն, այսպէս մեծացել ա[2]), եկաւ, տէսաւ, մինչի նոյմբերի Բ կացաւ, այլվի գնաց Վրացտուն։ Ըռստամբէկն Մուսաբէկի տան էր. մարդիկն Աքուլիս դունաղ պահեցին։ Շատ խարջ գնաց։* 32v

1128 հոքտեմբերի մին Օրդուվարի դաղին մաղուլ էլաւ, տէղն շխալիսլամ նստաւ։ Քանզի օրդուվարցի Միրզայ Ուսուֆի տղայ, անունն Միրզայ Աբուլ Յուսէն, սայ Ընպհան սադրուն անէ, շխալիսլամուԹիւն վերայ կառնու, գայ Օրդուվար նստի։ Խիստ անողորմ, անիրաւ մարդ էր։ Շատ եկեղեցոյ զարար տվեց։ Աքուլայց ԹէՀ վանքի, ԹէՀ եկեղեցոյ ծ Թուման առաւ, մահանայ ԹէՀ՝ նոր էք շինել, յօքմ ունիմ։ Շատ անիրաւ 33r

1) Զեռագրում՝ քվեր։
2) » մեծացեալ։

բաներ արաւ[1]։ Յետով զազին էլ գնաց, զազութիւն առաւ, եկաւ, Օրդուվար նստաւ։

* Յետով այս շխալիսլամս ընկաւ գինախմիլ, լաւանդութիւն անիլ։ Իւրան համար ուտելով, խմէլով, ման գայ։

1128ումն Էջմիածնայ Միքայէլ աթոռակալ վարդապետն եկաւ Գողթան տունն նվիրակ։ Այս գ ամ է, որ Էջմիածնայ նվիրակ չէր եկած։ Քանզի Յակոբ կաթուղիկոսն այս բ ամ է, որ Էջմիածնայ Սէֆիդուլի խանի ձեռացն փախաւ, գնաց Վրացտուն, Վրացտան վերայ գնաց Խորմացտուն։ Այս աթոռակալ Միքայէլ վարդապետն դէքտեմբերի ծեռումն եկաւ Աքուլիս, մին քանի օր կացաւ, նվիրակն առաւ, գնաց Էջմիածին. այս է։

§ 128 ب — Պատճառ այս է. փառակեցի հայ ումն, Զիմշիտ անուն, թուրքանայ։ Իւրմէց զաւակ չելաւ. շատ ապրանք ունէր. ինքը մեռաւ, մնաց իւր ծառային։ Անցաւ ժամանակ։ Ախպէր ունէր, անունն Առաքել։ Այս Առաքելս այլվի թուրքացաւ, դավի արաւ ախպօր ծառայիցն, բան չի շինեց։ Առաքելն մեռաւ, սորայ մնաց բ տղայ։ Սոքայ էլ թուրքացան, այլվի Զիմշիտբէկին ծառային յետ դավի արին, այլվի բան չի շինեց։ Մինչի ի տարու դավի արին, քանի յետ շահի դուլբերին, շատ խաներ դիվան արին, ամէն ապրանքն փուչացաւ։ Այսու յետև Առաքելի տղերքն, որ է Շահդուլի, Ալահդուլի, ընկան հայերի հետ միրասդավի։ Շատ շատ հայերի դավի արին, թէ փառակցոյ, շուռթեցոյ, ըռմեցոյ, աքուլեցոյ։ Անցաւ ժամանակ, այս Շահդուլիս շահէն դուլ բերի, գայ Երևան. խան էր Զալ-խան։ Զալ-խանն մին աղի օհտայ անէ, անունն Մեհրալի-բէկ, այս շահի դուլս, Զալ-խանի նօքարն մին ՝ ձիաւորաւ ‖ 1128 օգոստոսի ժբումն 31r 31v

1) Զեռագրում՝ բանեբաւ։

գայ Աքուլիս։ Աքուլաց հաքիմն էր աքուլեցի Մուսաբէկի թոռ Մուսաբէկն։ Սայ տուն բանալ տայ, վեր գան, թէ՝ Շահղուլին շահէն, խանէն յօքմ այ բերել, թէ աքուլեցի Ղարեց օյմաղն, որ է ծ, ծբ տուն, ամէն իմ զօվում այ։ Այս ոյմաղիս մեծաւորն Մելիք-Մանվելն կնի, Պետրոս։ Սոքայ տան չեն ելած. Մանվելն Թարվեզ կնի ուրիշ բանի համար, Ոսկան, Պետրոս Երևան կնին այս դավուս համար։ Վերոյ Մէհրալիբէկն Բ օր Աքուլիս կացաւ։ Երևանայ Զալ-խանէն Ոսկան, Պետրոսն յօքում հանէն, ղրկէն Մէհրալիբէկին վերայ, թէ դոցայ յետ բան չունիս, եկ։ Մէհրալիբէկս զարուլ չանէ, թէ՝ սուտ այ։ Մարդ ղրկի, Ղարինց դռներն կոտրատի, թէ՝ Մանվելն տան այ։ Այս Մանվելիս մին տղայ կնի Ի ամաց, մին քանի ամիս էր, յիվանդ էր։ Թուրքն իրիգունն որ դռներ կոտրատի, տղէն լոյսաբացին-մեռաւ։ Ղարինց Ջումիաթն մեռնէն բառնան, թէ տանէն Երևան։ Գնան Նախջիվան, Նախջիվանայ Մահմադ-Ըռզայ խանի հայր Ալիղուլի՝ խանն թողնու ոչ, գնան։ Մեռելն տանին, սուրբ կարապետումն թաղէն, շատ կռիվ անէն, վարթարաք անէն, գնան Երևան։ Մին 6 թուման ավել այս դավուս դուս էլաւ Ղարինց օյմաղէն վասն հաւատոյ։

§ 129 1128ումն աքուլեցի Մասէին Առզումայ եկաւ. Զալ- 34v
խանի գրոշն եկաւ, Երևան զառաբի նստաւ։

§ 130 1128 այսմ ամի Աքուլաց դիր շատ տղայհասակ 30r
մարդ մեռաւ։ Թէ Ըստամբոլ, թէ Իզմիր մինչի Ի մարդ մեռաւ, զերայ ժահ էր այն հրկիրն։ Աքուլաց դիր զուլմ ելաւ։

§ 131 1128ումն Աքուլաց հաքիմն էր աքուլացի Մուսա- 32v
բէկի թոռ Մուսաբէկն։ Աքուլաց մէլիք էր Մէլիք-Ովանէսն, որ է Օվի։

§ 132 1129 տրէ գ, արամ ԻԲ, յունվար գ, օրն գշաբաթ, 33v
ես Զաքարեայ այսօր Աքուլիս Ջրաւրհնէք արարի։ Դ
մահլէն ամէն ժողովեցին Վերի Թաղի եկեղեցին, զգեստավորեցին, մեր վանքի առաջնորդ Պետրոս վարդապետն զգեստավորեց. մինչի ծ, կ շապիք յաքնող կէր։ Նաղրով, զոնով գնացին Շաբի կհաւն, ջուր աւրհնեցին. լաւ, արև օր։ Այսմ ամի Աքուլաց հաքիմն էր աքուլեցի Մուսաբէկենց Մուսաբէկն։ Սայ ուղարկեց, Օրդուվարայ շխալիսլամն, դ, ե մեծ մարդ կանչեց, ինքն, թէ այլ քուրդեր նստան, չուրի ջուրն աւրհնեց, խաղաղութեամբ, սիրով ամէն վեր կացին, իւրենց[1]) տեղն գնացին։ Թէ Օրդուվարայ քուրդերին, թէ Աքուլաց քուրդերին խարջ չառին հայերէն։ Միայն մին աման էմիշ, գ քալայ շաքար տարան. այս էր խարջն։

§ 133 1129 յունվարի ԻԵումն Աքուլիս Վերի Թաղի սուրբ 34r
Քրիստափոր եկեղեցումն[2]) այսօր գանձանակ սահմանեցինք, որ ամէն շաբաթ իրիգուն գանձանակ բռնէն, եկեղեցուն համար շորագին լինի։ Առաջմէ կայր ոչ, նոր ըսկսբն արարաք։ Դութի շինեցի, Գրանէի փակով, մհրեցինք, որ թաբաղ բռնեն, ինչ որ գայ, ածէն դութինն։ Ես Զաքարէս, դ, ե տարի այ, ասելով՝ այսօր ըսկիսբն ընկաւ Աստուծով։

§ 134 1129 քաղոցի ԻԳ, փետրվարի ԻԲ, օրն կիրակի, ես 33v
Զաքարեայ բուն բարէկենդան արարի Աքուլիս. լի և առատ, ապա դիր սաստիկ ցուրտ և ձիւն կայր, որ Բ թիզ ավել ձուն կայր գետնի։ Ահայ գ ամիս այ, որ

---

1) Ձեռագրում՝ իւրեց։
2) » եկղեցումն։

ձուն այ եկել։ Այսմ ամի անչափ ձուն եկաւ վասն մեղաց մերոց։

§ 135 1129 մարտի Էուն, օրն կիրակի, որ Էջմիածնայ 34r
աթոռակալ Միքայել վարդապետն Նախավկայի վանքումն այսօր առ Աստուած հանգեաւ։ Մարմինն անդ դիր հանգստեան եդին եկեղեցոյ պարսպին դուս, յարևելեան կողմն կոնդին թաղեցին։ Սայ էր կէ ամայ։ Սայ էր ի գէղջէն Շամբու։ Սայ ինքն կենդանի վոխան դ ամով առաջ իւր տէղն, որ էր Նախավկայն, տված էր իւր ախպէր որդոյ Պէտրոս վարդապետին։ Սորայ վանքն, աթոռն էր Նախավկայն, ապայ Էջմիածնայ սնայգլուխն սայ ընդրեցին Էջմիածնայ աթոռակալ, քանզի առաջմէ քանի անգամ աթոռակալութիւն էր արարեալ։ Այս պատճառէս եկեալ էր Գոխտան տունն նվիրակ, ժողովեց, գնաց Նախավկայն, մինչի ի օրի յիվանդացաւ, անդ հանգեաւ։ Շատ աշխատաւոր, լև մարդ էր։

§ 136 1129 ապրիլի ժա, ուէհէկի ժբ, շամշ իրուն Աքուլիս ես Զաքարեայ այսօր զատիկ արարի։ Ապայ աղքատ զատիկ էր, ամէն ինչ սուղ էր։ Ոչխարի մեան լիդրն գճ դիան, պանիրն գճն դիան. այս կերպիւ էր։ Զկրայ գ ամիս այ, որ ձմեռն այ։ Ինն իգ էր զատիկ։ ibid.

§ 137 1129 մայիսի գուն այսօր մեր Շմաւոնի Երևանայ 34v
կնգանէ եկած տղայ Ապամիրն մօրէն թահր արած եկաւ Աքուլիս. այս է։

Այլվի սեպտեմբերի իուն եկաւ Երևան։

1129 մայիսի ժբուն Ինն բ օրական, եկաւոր կենդանակերպուն,[1]) Աքուլիս ը սնաթուն մին այնպէս անձրև եկաւ, գետն սէլաւ եկաւ, այլ ոչ ճանապարհ, թէ առու, թէ անգութք, թէ ժարլղան, ամէն տարաւ։ Բալքի թէ Աքուլայց բճ թուման զարար տվեց։ Մին

---

1) Զեռագրում՝ Ինն Բ օրական. եկաւոր կենդանակերպումն հեղինակը գրել է լուսանցքում՝ ուղղահայաց տողով։

տղայ էլ տարաւ դափանցի, ժ, ժբ տարեկան։ Ես Զաքարէս մէն թումման զարար քաշեցի, քանզի Ներքի այգուն մին ժ թթի պարաւ, ճանապարհ, առու տարաւ։ Ամայ Տրունայց, քանց Աքուլայց շատ զարար էլաւ։ Կամք Աստուծոյ եղիցի։

1129 մայիսի Իումն ես Զաքարէս այսօր համբարձում Աքուլիս արարի։

1129 մայիսի ԻԷումն, օրն Եշաբաթ, այսօր արուլեցի Մուսաբէկի թոռ Մուսաբէկն մեր Աքուլայց բազարումն յարաւայի կողմն մին քարվանսարայ յիմն ձգեց, դուգան, բաղալ շինէ։ Տէղն առաւ գ, դ մարդուանէ, գինն ԼԲ թումման։ Սարքար թումմանեց Առաքելն էգիր, որ շինէ։

§ 138 ↳ 1129 յունիսի ժումն Աքուլիս, որ աքուլեցի խօջայ Ղօզաղն առ Աստուած փոխեցաւ, շատ ապրանքի, ըռզակի տէր էր։ Սայ սարքարութիւն արաւ, որ Վերի թաղի եկեղեցին շինեց։ Շատ աշխատանք արաւ։ Աստուած հոգոյն ողորմի։ 35r

1129 յունիսի ժումն որ Մուսաբէկն այսօր Աքուլայց դուս էլաւ, գնայ Երևան։ Զերայ աքուլեցիք ծածուկ մանսար վէքիլ ին արարեր աքուլեցի Խօջումենց Մանվելն, որ գնայ Ըսպհան գանգատ։ Ահայ ժդ ամիս այ, որ գնացել այ Ըսպհան, յօքում հանել Երևանայ Զալ-խանին օհտու։ Այս ժե օր այ, որ Մանվելն եկել այ Երևան։ Այս Մուսաբէկս որ լսեց, սայ էլ գնայ Երևան, Ավգուլաբէկն, Մէլիք-Օվին յեռն տարաւ, զերայ հսաբ էն ուզում մելիքէն։ Ահա այս գ տարի կէս այ, որ Մուսաբէկն Աքուլայց հաքիմն է. ոչ թէ միայն Աքուլայց. Մեղրի, Լէհրամ, Ազտապատ[1]), Շորութ սորայ զաֆտումն այ։ Դարցեալ, յուլիսի ժգումն Զալ-խանի նազիր, որ է Ըռազայդուլի-քէկ, Ի ձիաւորաւ այսօր եկաւ Աքուլիս, գնացին փէշվազ անթիւ

---

1) Զեռագրում՝ Ազպատաս։

մարդ։ Մէլիք-Օվին, Մանվելն այսօր եկին Աքուլիս նազիրին յետ, որ Մուսաբէկին առած ահտազն գրեն, մէլիքի հաբն տէսնուն։ Ապայ Մուսաբէկն մնացել այ Երևան։ Այսօր Աքուլիս մին չալխանմիշ էլաւ։ Դարցեալ, օգոստոսի իբ-ումն խանի նազիրն եկաւ Երևան։ Օգոստոսի իէ-ումն գանգատաւորքն եկին ճի մարդ։ Թէ Աքուլաց, թէ Դաշտէն, թէ Շորութու, թէ Ազատապատու, թէ Մեղրու ճի մարդ էկաւ։ Մեղրու գ, ե մարդ էր, ամայ միուս գեղերիցն շատ էր, ամէն ըէլու մարդ էր։ ‖ Այս Ջումիաթա եկին Երևան։ Շատ, 35
անթիւ խօսք, դիվան էլաւ։ Խանն Մուսաբէկիցն շատ փող կերաւ, բալքի գճ թուման ալել կերաւ։ Խանն ընկաւ Մուսաբէկի կողմն, թէ՝ բարիշեցէք։ Գանգատաւորքն քիչ քիչ գնացին, մնաց մին ի մարդ, խաս գեղի մարդն։ Առաջ Զալ-խանի կաշառք ին ասել, թէ՝ Մուսաբէկն, թողզ թագաւորի մալիշհաթն, թէ ահտազ, թէ սիթամի, այս գ խասէն գռ թուման առել այ։ Պլտի խանն հաղիղաթն անի, մեր գռ թուման առնի, ձեզ տայ, մեք ճծ թուման տանք խանն։ Յետով Ըսպհանայ խաբար եկաւ, թէ Մուսաբէկի հերն, որ էր Իսախան-բէկն, մեռաւ։ Զերայ խասերն այս Իսախան-բէկն, մեռավ։ Զերայ խասերն այս Իսախան-բէկս էր իշարայ արել, այս չանիբէս խասերն սոցանէ կարեցաւ։ Յետով Զալ-խան մին քանի մարդ բռնեց, բերին բճծ թուման Մուսաբէկիցն առին, տվին խաս գեղի մարդն, գիր առին, բարիշեցին, գնացին։ Ամայ գ ամիս Երևան կացին, ամէն գնացին։

1129 օգոստոսի մէկումն ես Զաքարէս Աքուլաց դուս էլայ, օգոստոսի զումն եկի Երևան։ Մեր Փասպարն յետս բերի. առաջին դուս գալն է։ Դարցեալ իմ Երևան գալու պատճառն այս էր, որ Երևան մին զառաբի, Հաջի-Թաղի անուն ումն, գնայ Զալ-խանին արզայ կուտայ, թէ՝ Սիամոնիցն ծբ թուման կուզեմ։ Ես չանիբէս Սիամոնի կնիկն մին հայ մարդի վարդ-

տայ, գրկի Աքուլիս, թէ՝ ամ Զաքարէ, հասնել թրխ-
տիս գալ պիտիս։ Ես Զաքարէս ահայ այսօր եկի Երևան։

§ 139 Թվին ռճիթ օգոստոսի բուն Ըստամբոլ Աստուա- 36v
ծածին եկեղեցումն Յակոբ կաթուղիկոսն առ Աստուած
փոխեց։ Տարան Բէկ-օղլի հանգիստնումն թաղեցին։
Օգոստոսի իէումն գիրն եկաւ Երևան։ Յակոբ կաթու-
ղիկոսն էր հգ ամաց։ Սայ կաթուղիկոսութիւն արաւ
իե տարի։

§ 140 1129 օգոստոսի էումն այսօր Հաջի-Ալի խան մտաւ 36r
Թարվեզ, որ՝ այս քանի ամ է, որ Թարվեզ չայնշին
նստէր։ Ահայ այս Հաջ-Ալի խանս Շահ-Սլէման թա-
գաւորի յօքմով խան եկաւ, որ է մեծ սիփասալար
խան։ Այս խանս այնպէս յօքմ ունի, որ ամէն բէկ
ու խան իւր նոքարի սանն տեսնու, որ գարուն սայ
ամէն խանի սանն տեսնու. այս է։

1129 օգոստոսի ժեումն ես Զաքարէս աստուածա-
ծին էջմիածնումն [1]) արարի, որ անչափ ուխտաւոր էր
եկել. շատ թամաշայ էր։ Ես Զաքարէս Երևան էի, գնա-
ցի էջմիածին, այլվի կիրակի իրիգուն եկի Երևան։

1129 օգոստոսի [2]) ժթումն Երևան այսօր շատ փէշ-
վազ արաւ, Զալ-խան ինքն էլ գնաց, որ մինչի բո-
մարդ Հաջ ին գնում։ Սոցայ գլխաւոր էր Ադրբէջանայ
վէզիր Միրզայ Իբրահիմի ախպէր Միրզայ Սադխ։
Սայ էր շահին մուստոֆայ մամլիք։ Միուս գլխաւորն
էր Մաշադու քալանթարն, որ այս քալանթարս շահի
բարիբար խազինայ ունի, մուլք, որ կասին, թէ օրն
իե թուման գալուր ունի. այսպէս մարդ է։

* Դարցեալ, օգոստոսի իգումն Երևանայ
դուս էլաւ, գնաց։

1130 մայիսի իեումն վերոյ հաջիլարն
եկին Երևան։ Միրզայ Սադխն Քաբումն

---

1) Ձեռագրում՝ էջմիածումն։
2) » օգոսի։

մեռած էր, քալանթարն գնացած էր Բաղ-
դադու վերայ, բաղին եկին Երևան։

§ 141 Թվին 1129 դեքտեմբերի ժեռումն Աքուլայց սուրբ 36v
վանքի առաջնորդ Պետրոս վարդապետն այսօր Էջ-
միածնայ դուռս էլաւ Հայաստան վարդապետաց, դով-
լաթավորաց, խանի գրով, մանսարով, որ գնայ Երու-
սաղէմ, թէ Ըստամբոլ Եղիազար վարդապետն բերեն
Էջմիածին, կաթուղիկոս դնեն։ Այսպէս սահմանք տե-
սին[1])։ Դարցեալ, Պետրոս վարդապետ գնաց Երուսա-
ղէմ, Եղիազարին յետ լոյսն տեսան, եկին Ըզմիր,
Բուրսայ, Ըստամբոլ[2]), ապայ ծովով եկին Տարապղոն,
եկին || Առզռում։ Օգոստոսի լուսն թվին ռճլա հրաշալի
այսօր եկին Էջմիածին, աթոռ նստաւ։

* Ամայ կաթուղիկոսութիւն յանձ չառաւ.
անունն նորայ, նայ կու յիշէն։ Այսպէս
մնաց, ռճլբ Պետրոս վարդապետն աթոռակալ 37r
դրեց. Բ ամիս արաւ, այլ դուս ընկաւ, Վի-
րարի[3]) Դաւիթ վարդապետն եկաւ աթոռա-
կալ։ Ապայ Պետրոս վարդապետն ռճլբուսն
դեքտեմբերի խուսն Աքուլիս իւր վանքն
եկաւ։

§ 142 Լ 1129ուսն թվին օսմանցու Սուլթան Մահամադ թա- 36v
գաւորն հրաման կու տայ Առզռումայ Իբրահիմ փա-
շին, թէ՝ քո գոլբակոմն գնայ Վրաստանայ երկիրն Դա-
գիան, Շահնուազատ խանի տղայ Շահնազար խանին
վերայ կռիվ։ Պատճառն այս կընի, թէ Ասլան փաշէն,
որ էր Ախլցխու փաշէն, յետ Շահնազար խանին յետ
մին այ դառած։ Այս պատճառէս Առզռումայ Իբրահիմ
փաշէն գայ Ախլցխայ, Ասլան փաշի գլուխն կտրի,
ինքն գնայ Դագիանու երկիրն Շահնազար խանի վե-

---

1) Ձեռագրում՝ տեին։
2) » Ըստմբոլ։
3) » վիրեի։ Տպագիրը (յերես 81) նույնպես կար-
գում է Վիրարի։

բայ կռիւ. մին Բ, գռ[1]) մարդ փաշէցն կոտորվի, փաշէն
յետ դառնայ, սեպտեմբերի խումն գայ Աղգռում, զերայ
ձմեռն վերայ հասաւ։ Դռ վրացու գերի բերաւ ասկարն։

§ 143 Թվին 1129ումն որ Աքուլայ էլն կանկնեցին, յօքմն 32r
բերին Շահ-Սլէման թագաւորէ, բերին Երևանայ
Զալ-խանին օհտու, դիվան արին, շատ աղմուկ էլաւ,
Ե խասն Մուսաբէկէն կտրեցին։ Մուսաբէկի հայրն
Ի տարի ժօտ էր, որ Ըսպհան էր, այսմ յամի նայ
Ըսպհան մեռաւ, անուն էր Իսախան-բէկ։ Շահ-Սլէ-
ման թագաւորն Ե խասն կու տայ խանդուժ-բաշի
Խոստրով աղէն։ Խոստրով աղէն կտա իւր մուսահիբ,
շահի դուլ այլվի Խոստրով աղէն, իւր անվանակիցն։

Ն* Թվին 1130ումն այս Խոստրով աղէն կու
գայ, Աքուլիս կու նստի, մարդիկն ղրկի
Մեղրի, Շուռութ, Լեհրամ, Ազտապատ, իւր
համար աղայութիւն կանի։ Դարցեալ, Ա-
քուլայ Ջումիաթն Մելիք-Օվին բռնէլ կու-
տան աղին, շատ սխասաթ անէն։ Այսպէս
կանէն. վիղն գունդա կուտան, նստացա-
նէն էշ, նաղրով, զռնով Աքուլիս, Դաշտն
ման ածէն։ Դաշտէն Մէլիք-Սլէմանն այլվի
այսպէս ման ածէն, թէ՝ ամէն դուք արիք,
որ Մուսաբէկն այսպէս սիթամ արաւ մեզ։
Այս պատճառէս այսպէս սխասաթ բերին
Մէլիք-Օվու գլուխն։ Մին ճլ թուման ա-
ռին, թողգ դիվանում խարջածն։ Օվուն
բալքի բճ թուման դուս էլաւ, ինքն էլ
մելիքթենի դուս ընկաւ։ Ամայ Սլէմանն
կոբցրին. Ասուած գիտէ, թէ ինչ էլաւ։
Աքուլայ մէլիք Էխանեց Ափրահամն է[2]),
Խոջումէնց Ոսկանն։

---

1) Ձեռագրում՝ բոգ։

2) » Ափրահամն է բառերից հետո գրած Ե այսպէս էլաւ ու հետո գրչով ջնջած։

(4)

§ 144 Թվին 1130 յունվարի գ՝ արամ իբ, տրէ ամսոյն 35v
է, օրն եշաբաթ, ես Զաքարեայ այսօր Չրաւրննիք
Երևան արարի։ Չրաւրննիքն ամեն մարդ իւրենց եկե-
ղեցումն արարին, գերայ դուս չի գնացին։

§ 145 1130 փետրվարի ժգումն Երևան ես Զաքարիայ 37r
բուն բարեկենդան արարի։ Այսմ ամի սղութիւն էր
Երևան։ Հացի ի խտիլն խ դիան է, անուշն խ դիան
էր, ամայ ձ դիան ալեվ նստէր, ամայ են եվ կայը ոչ։
Գարին՝ կ դիան, բրինձն՝ ճի դիան։ Ամայ ձմեռ չե-
լաւ։ Այսմ աւուր որպէս գարուն է։ Այսօր Ֆինն էր
գ օրական։ Ցորենու սօմարն զճ դիան էր, յետով ռ
դիան էլաւ։[1])

1130 ապրիլ գ, շամս ժդ, մէհէկի դ, Ֆինն իգ, այ-
սօր զատիկ ես Զաքարեայ Երևան արարի։ Խիստ սղու-
թիւն էր այսմ տարի։

1130 մայիսի ժբումն Երևան ես Զաքարէս համբար-
ձում արարի։ Դիր հացի սով էր, որ ժբ խտիլ ցորէնն
ճ դիան կէր ոչ։

1130 մայիսի ժեումն Ըսպհանայ այսօր Շահ-Սլէ-
ման թագաւորէ մին կապայ, մին մանդիլ խալաթ
եկաւ Երևան Զալ-խանին համար։ Շատ, անչափ փէշ-
վազ գնացին։ Շահ-ժուրդի խալաթն խանն հաքաւ,
քարանով, շատ ձիաւորաւ մտաւ բերթն։

1130 օգոստոսի իումն այսօր Երևանայ ես Զաքա-
րէս, մեր տղայ Քասպար, երկուս ել նաչաղ, Չերմոտ,
դուս եկի, օգոստոսի իգումն եկի Աքուլիս։

---

1) Ձեռագրում՝ էլ։ Տպագիրը (յերես 82) վերջացնում է ռ դիան բառերով։

§ 146 Թւին ռՃԼ հոքտեմբերի ժառւմն, օրն գշաբթի որ 35v.
Աքուլիս նոր ձուն եկաւ, շատ զարար տվեց։ Քանի
իքի խաղողն մնաց ձնի տակի. Բ օր ձունն մնաց, այլ-
վի վեր կացաւ. ապայ սառեց ոչ։

§ 147 1130ռւմն Երևան սով ընկաւ, որ ցորենի սօմարն 30v.
դարցաւ ռՃԵ դիան։ Գարին քանց ցորենն թանկ էր,
որ սօմարն ժԲ լիդր Թարվեղի այ, որ է լիդրն ժԵ
խատիլ։ Բրինձն մինչի ԲԵ դիան դարցաւ։ Շատ մարդ,
աղքատներն պաս չի պահեցին, մածունով, պանիրով
անց կացուցին։ Շատ աղքատ, թէ թուրք, թէ հայ,
խոտով, կանանչով ապրեցան։ Հացն թուրքով, ժասա-
վուլով կուտին մարդի։ Ոչ թէ միայն Երևան էր այս-
պէս, ապայ Ղափլանթու մինչի Թողաթ այսպէս սղու-
թիւն էր։ Ամայ Երևանայ նման ոչ էր սղութիւն։
Ապայ հացի անուն էր հաց. վայ մեզ, որ հոդ եր-
աթար էր։ Փառք Աստուծոյ։

[Յերրորդ բաժին. ԱՎԱՐՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՎ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ]

§ 148 Թվին ռղզ մարտի եռւմն Աքուլիս, որ ես Աքուլեցի 37v
Բուրդունց Ադամիրի որդի Զաքարէս, որ ես Զաքա-
րէս էլի ծէ ամաց, նախ և առաջի իմ ճանապարհ գնա-
լըն այս է, որ մին բէռն խամ ապրիշմով, իմ հօր,
մօր, իմ եխպայր Շմաւոնի, սոցայ կամով ինձ դրին
իմ հօր եխպօր որդի պարոն Նիկողոսին յեռ, գնացի
Իզմիր։ Պարոն Նիկողոսն[1]) էլ մին բէռն ապրիշում
ունէր։ Դարցեալ, Նիկողոսն իւր ապրիշումն ծախէց ոչ,
գնաց ի Ֆռանգստան, ի քաղաքն Լիոռնայ։ Դարցեալ,
ես Զաքարեայ իմ մին բեռն ապրիշումն, մեր Աքու-
լայց շատ բազրկան կեր Իզմիր, ծախեցին, թէ խարջ,
թէ գմրուկ, թէ ժոլ բորջի, ամէն տվին, ճնաց խալիս
ըճեռ մառչիլ սիվիլայ։ Զերայ ապրիշումի լիդրն, որ
գ հողայ է, լիդրն տվի ԼԲ մառչիլ. քնար ապրիշում
էր, լաւ բազարի հանդիրեցայ։ Դարձեալ, այս փոդս
ըճ մառչիլ տվի մեր աքուլեցի աղբոյաղչի Վարդան,
որ բերաւ Աքուլիս, տվեց իմ հայր Ադամիրին և իմ
եխպայր Շմաւոնն։ Դարցեալ, ես Զաքարեայ ի մառ-
չիլ փոդ վեր կալայ, գնացի Բուրսա, գ ամիս կացայ,
գնացի Ըստամբոլ, ինձ համար ալիշ-վերիշ արարի։
Դարցեալ, իմ եխպայր Շմաւոն ժեռ ուղարկած փոդն
վեր առնու, գնայ Ըսպահան, ապրանք առնու, ծախէ։
Դարցեալ, այս Շմաւոնս գ ֆիթիլի, մի քանի դանակ,
դվթ, դալամ, նախշուն մին քանի զատ աղարկեց Ը-
ստամբոլ, ինձ Զաքարիս հասաւ։ Ծախեցի, ձ մառչիլ
հանեց, որ էլաւ իմ հօր փոդէն ինձ հասաւ մին ճձ
մառչիլ։ Այս էլաւ ինձ Զաքարի հայրենի փոդէն մա-

---

1) Ձեռագրում՝ Նիկոսն։

յայ։ ‖ Թվին ռղբ ապրիլի ժբ-ումն ես Զաքարեայ Ըս- 38r
տամբօլու գուս եկի, յունիսի գ-ումն եկի Աքուլիս։ Թէ
նապա, թէ վէջ, ՝բ թուման վոդ բերի. դ թուման իմ
հայր Աղամիրն վեր առեց, խարջի արաւ, գերայ Շմա-
ւոն տան չէր։ Մնաց ինձ Զաքարիս մայայ ՝բ թու-
ման։ Ես Զաքարէս Երանեց Աստուածապոմն ինձ ժբ
թուման մայայ տվեց, գրեց աքուլեցի Մարքարի որ-
դի Արզանուն յետ, թէ՝ Արզանին կարդացել չէ, դու
սրայ յետ գնայ, սրայ ալիշ-վերիշն գրես։ Այս Ար-
զանիս Աստուածապովիս ընկեր էր. գ-ն թուման մա-
յայ Արզանուն յետ էր։ Ես Զաքարէս Արզանուն յետ
գնացի Ըսպահան, խրիդ արարիք Ըստամբօլ, ծախե-
ցինք, եկինք Երևան, յետ դառանք գնացինք Թվիս,
փողն զառավխանումն [1]) կտրեցինք, եկի Աքուլիս։ Ես
Զաքարէս շատ փորցանք, ջավայ, չարչարանք քաշեցի,
այս Արզանուս յետ թվին ռ-ն սեպտեմբերի ԷՈ-ումն եկի
Աքուլիս, ինձ Զաքարիս շախ ու մայայ հատաւ ծգ
թուման։ Այս Աստուածապովս ասաց, թէ՝ Արզանուն
յետ գնայ ու եկ, քեզ չոկ մայայ տամ։ Ել տվեց ոչ.
պատճառն իմ եխպայր Շմաւոն էլաւ։ Պատճառն այս
է, որ Շմաւոն Ըսպահան նախ և առաջի մեր ապրիշու-
մի փողն խրիդ կանէ, մին յետ Թարվեզ կու ծախէ,
մին խրիդ կանէ, գայ Ըստամբօլ։ Այս Շմաւոնս եկաւ
Ըստամբօլ, ես Զաքարէս բանս տէսել ի, դուս գա-
լիս եկի Աքուլիս։ Այս Շմաւոնս աքուլեցի Թուգա-
նեց Ղուլին Շմաւոնիս մայայ կու տայ, այս մա-
յէս տանի Ըսպահան, կէսն կու տայ մեծ Դալու Ա-
լիղուլի խանին, որ եկաւ Թարվեզ, խան նստաւ,
կէսն կու տայ մեծ Լալայբէկի տղայ ‖ ուղբաշի Ալահ- 38v
վերդի-բէկին։ Այս Շմաւոնս Ըսպահանայ որ կու գայ
Թարվեզ, թէ Ալիղուլի խանէնանէ փոդն ուզէ, այս
խանս այս Շմաւոնս կու տանի, գինի խմեցնել կու

---

1) Զեռագրում՝ զառախանումն։

տայ։ Յենց որ գինովանէին, խանն կասէ, թէ՝ ա՛յ Շմաւոն, ասի, թուրքացիր, քո փողն տամ։ Շատ խօսքեր կասին, այս պատճառէս այս խանն ինքն իւր թուրն վեր ունի, գնայ այս Շմաւոնիս վերայ, թէ վիզն տայ, այս Շմաւոնս ձեռաց կու գնայ, դուս կու քաշէն. էլաւ Բին միջումն աղմուկ։ Յետով խանն մազուլ կանէն. այս Շմաւոնիս փողն կորաւ։ Այս պատճառէս առաջի յիշած Աստուածապոմն եկ ինձ Զաքարիս մայա չէ տալ, թէ՝ տանի, ախպօրն նման կու տայ խանի, բէկի, կու կորէ. այս էր Դարցեալ, այս Շմաւոնս խափանօք մարդ աղարկէ Աքուլիս, թէ՝ ա՛յ Զաքարեայ, ինձ համար ՝ Թուման փող աղարկէ, որ խիստ էժան չուխայ եմ առել, տամ քեզ։ Ես Զաքարէս ՝ Թուման աղարկիմ, գիտեմ, թէ ըղորթ այ։ Սայ խօվ պարտք ունէր, կու տայ իւր պարտքն, չուրի մին տարի մօտ, այլվի իմ ՝ Թումանս տվեց, շախ չի տվեց։ Դարցեալ, այս Շմաւոնս տէսաւ, որ խանն փող չի տվեց, գնաց Երևան, թէ Էալա բէկի տղինանէ փողն առնէ։ Քանզի Քէ-Խօսրով խանն կապանօք տանէն շահն, այս Քէ-Խօսրով խանիս զալուղ կու մնայ Երևանայ օլքին վերայ։ Շահ-Աբաս թագաւորն Էալա բէկի մեծ տղայ Մահամզուլին խանութիւն տայ, աղարկի Երեւան, խան նստի։ Էալա բէկի || փոքր տղայ ուզրաշի 39r
Ալահվերդի բէկի ըռաղամ տայ, թէ՝ գնայ Երևան, Քէ-Խօսրով խանի զալուղն ժողովէ, բէր, շահի ապրանք է։ Այս Շմաւոնս փողն տվել էր այս Ալահվերդի բէկս։ Սայ եղև այս Շմաւոնիս պատճառ, որ մնաց Երևան։ Այս Շմաւոնս շատ պարտքի ներքև մտաւ, որ Երևան Նաջաֆզուլի խանին, Արասզուլի խանին, Սէֆիզուլի խանին գարաք ժարաղ կնի, համ ըռահտարութիւն կանի, համ զառաբի կնի, շատ հսաբի ներքև կու լինի, որ համբաւն ամենայն երկիր կու սիռի։ Այս ժամանակիս Շահ-Սէյլէման թագաւորն յօքմ գրէ Երևան Սէֆիզուլի խանին վերայ, թէ՝ այդ զառաբի

Սիամոնդ աղաբկէ, գայ Ըսպհան։ Պատճառն Աստուած գիտէ ու թագաւորն։ Թվին ռճժթ յոնիսի ծգումն այս Սիամոնս եկաւ Աքուլիս մին ի ձիաւորաւ, ժ օր կացաւ, ես Զաքարիայ քուլիայ զարար քաշեցի։ Այս Սիամոնս գնաց Ըսպհան, Է, գ ամիս կենդանի մնաց, դեքտեմբերի Էումն Ըսպհան մեռաւ, տարան, Զուղայու հանդիսանեռումն յարևելեան կողմն թաղէն։ Յետով մարդ եկաւ, թէ՝ ա՛յ Զաքարեայ, հալրաթէ եկ, թէ չի, շահիցն ղուլ այ գալիս, քեզ բերեն, որ Սիամոնի պարտքն, առուտուրն տէս։ Թվին ռճի յունվարի իառումն Աքուլաց ես Զաքարեայ դուս էլայ, գնացի Ըսպհան։ Ես Զաքարէս շատ փորցանք, շատ դարդ, շատ չարչարանք քաշեցի, Աստուծով պրծայ, օգոստոսի քումն եկի Աքուլիս, գնացի Երևան։ Հալայ մինչի գ տարի այս ախպօր Շմաւունիս համար շատ շատ չարչարանք քաշեցի. միայն իմ բօղազիս, շորիս տէր ի։ Այս եղև վասն մեղաց իմոց։ Բալքի Աստուած տայ, որդիքն դօվլաթաւոր լինին[1]), մեզ մին բերան ողորմի տան, որ ես հոքայավանի ձեռք չի տվի։ Միայն Աստուած գիտէ. Աստուած ողորմած է։

* Այս Շմաւոնս որ Ըսպհան մեռաւ, սաղրի գրով, հայի գրով վասիաթ կանէ, գրէ, թէ՝ իմ վեքիլ իմ ախպէր Զաքարէն իմ առուտուրն անէ, իմ ինչ որ բհամ գայ, իմ վէքիլ Զաքարէն գ յիսայ անէ. մին յիսէն ինքն վեր ունի, մին յիսէն այլվի ինքն վեր ունի, տայ իմ հոգոյս, մին յիսէն տայ իմ գ տղէն, մին աղչիկ ու իմ կնիկն, մինչի իմ որդիքն բալուղ ընի, հաբ տայ իմ տղերքն։ Դարցեալ, ես Զաքարէս որ գնացի Ըսպհան, Սիամոն գ ամիս էր, որ մեռած էր։ Ամէն զատն Զուղու դարուղէն, քալան- 39v

1) Ձեռագրում՝ լինի։

թարն գրած ին, մհրած։ Ամայ նաղտ փող չկէր, գ, գճ թուման պարտք ունէր, Աբասղուլի խանին, թէ դիվանի տալու էր։ Ամայ առնելացու շատ ունէր թէ Ըսպհան, թէ Երևան, թէ Աքուլիս։ Երևանայ հսաբն Սիամոն գնալու ժուկն քեռու տղայ Ղուգազն վէքիլ կանէ. Երևանայ առուտուրն Ղուգազին յետ կնի։ Հալայ շատ չարչարանք[1]) քաշեցի. տղերքն մեծացան։ Ես Զաքարէս քանի կասիմ՝ եկէք ձեր հօր հսաբն տեսէք, թէ իմ Զաքարիս վերայ մնայ, տամ, թէ ձեր վերայ մնայ, տվէք։ Նոքայ էլ գիտէն՝ փող չկայ, հսաբ չեն տեսնում։ Ձերայ փողն քանց ինքն առաջ մեռաւ։ Տալիքն դիվանի էր տալու, առնելիքն՝ հայի, թուրքի, ամէն՝ անպուն տէղ։ Բալքի բճ թուման ավել փողի շախ տվի։ Այսպէս կիսամահ մնացի, ոչ հսաբս կտրում էն, ոչ կարում եմ պարտականի ձեռաց ազատիլ, մինչև թվին ռճիբ մեր ախպօր Շմաւոնի որդոցն յետ բաժանեցաք, թէ բալքի ազատվինք, այլվի չազատեցին։ Այսպէս չարչարանքում մնացի մինչի թվին ռճլ։ Տէր Աստուած զմեզ ազատի այս պարտքերուս, այս չարչարանքիս։ Տէր Աստուած մեզ կարողութիւն տայ[2])։

---

1) Ձեռագրում՝ չարչարան։

2) Հաջորդում են 40r եջում L, M ու 40v եջում N, O, P, Q, R հավելագրութիւններն ուրիշ ձեռագրով։

§ 149 Պատճառ գր[ոյս] ... [Փուր]դունց տան կամ 98v
ավլադէն մեռ... այս էն, որ ես Փուրդունց Ադամիրի
որդի Զաքարիայ, որ իմ ականատե[ս] եղայ իմ ժա-
մանակաւ, լի բերանով ասի Աստուած ողորմի հայր
մե[ր]...

Յամի ՌՂԲ յունվարի գումն, օրն չորեքշաբթի, որ Փուրդունց Երանչանի կողակից Բանաւշայ այսօր առ Աստուած փոխեցաւ։ Սայ էր Ղ ամաց։

Յամի ՌՃԳ յունվարի ժգումն, որ Երանչանի որդի Ամիր Սարկավաքն Գանչայ մեռած էր, սորայ մեծ որդի Նիկողոսն Գանչու այսօր բերաւ Ագուլիս, թաղեց։ Սայ էր ԽԷ ամաց։

Յամի ՌՃԴ մայիսի ԵՌՄն, օրն շաբաթ, որ Ամիր Սարկավաքի որդի Տէր-Մելքումն այսօր առ Աստուած փոխեցաւ։ Աստուած հոգոյն ողորմի։ Սայ էր ԼԷ ամաց։

Յամի ՌՃԶ յունվարի ԼՌՄն, օրն եշաբաթ, որ Երանչանի որդի մղդսի Ադամիրն այսօր առ Աստուած փոխեցաւ։ Աստուած հոգոյն ողորմի։ Սայ էր ԽԵ ամաց։

Յամի ՌՃԵ նոյմբերի ԷՌՄն, որ Ադամիրի դուստր Խանումն այսօր, օրն շաբաթ, առ Աստուած փոխեցաւ։ Աստուած հոգոյն ողորմի։ Սա էր ԼԳ ամաց։

Յամի ՌՃԹ յունվարի ԺԲ, օրն եշաբթի, Մուրադի դուստր Գուլաղեն, որ էր Սիմոնի կողակից, այսօր առ Աստուած փոխեցաւ։ Աստուած հոգոյն ողորմի։ Սայ էր ԼԲ ա[մաց]...[1]։

---

[1]) Ձեռագրի 98-րդ թերթի անկյունների փչանալու պատճառով թերի։

[Յա]մի ռեծ դեքտեմբերի խուսն, որ Սիմոնի դուստ[ր] [Շ]ուշանն այսօր ...[1]) փոխեցաւ։ Սայ Ղռույունց տան հարսն [էր] ...[2])։

Թվին ռեեռուսն Սիմոնի ա... [երան] ...[3])։

---

1) 2) Ձեռագրի 98-րդ թերթի անկյունների փչանալու պատճառով թերի։

3) Այս հատվածը հեղինակը գրել է լուսանցքում՝ յերկու ուղղահայաց տողի վրա։ Թերթի մաշված լինելու և փչանալու հետևանքով անընթեռնելի ու թերի։

§ 150 Յամի ռդ որ Փուրդունց Աղամիրի որդի Շմաւոն 97ա
Ագուլիս Մարխանեց Մուրադի դուստրն Գուլաղէն առաւ իւր կին, սորատանէ էլած զաւակն այս է.

Թվին ռդզ յունվարի մէկ ծնաւ մին աղչիկ, անունն Շուշան։

Թվին ռճբ յուլիսի ե, որ ծնաւ ա տղայ, անունն Խանազատ։

Թվին ռճգ ծնաւ ա տղայ, անունն Երանչան։

Թվին ռճզ մարտի ժե ծնաւ ջուխտ տղայ, մէկն մեռաւ, մէկն ապրեց, անունն Գրիգոր։ Այս է Գուլաղին Սիմոնին էլածն։

Թվին ռճժ դեքտեմբերի ժգումն, որ վերոյ Շմաւոնն Երևան վերատին կարքվեցաւ, քանզի այրի էր։ Այս Սիմոնս առաւ երևանցի խոջայ Ավէտիսի որդոյ Արղնբէկի կինն, անուն էր Գուլում, որ է Մաթոսի դուստր։

Այս Գուլումս ծնաւ Սիմոնիցն ա աղչիկ, անունն եղաւ Սալվինազ, մարտի իումն, Թվին ռճծբումն էր։

Թվին ռճծգ յուլիսի իումն ծնաւ ա տղայ, անունն եղաւ Աղամիր, որ Սիմոնի հօր անուն է։

Թվին ռճծը օգոստոսի ժգումն ծնաւ ա տղայ, անունն եղաւ Ահարոն։ Այս գ զաւակս Երևան էլաւ։

* Թվին ռճիգ հոքտեմբերի ժէումն Երևան այս Սիամոնի կին Գուլումս գնաց աքուլեցի Փրվարդեց Մկրտչի որդի [Զ]աքարին, առաւ իւր կին։

** 1133 դեքտեմբերի ժզումն. . . [1])
Շմաւոնի կին Գուլումս որ գնաց
Զաքարին, սայ . . . [2]) Երևան առ
Աստուած փոխեց։ Սայ էր ա-
մաց ծգ։
1119 դեքտեմբերի էումն Ըսպը-
հան . . . [3])։

---

1) 2) Ձեռագրի 97-րդ թերթի անկյան փչանալու հետևանքով թերի։

3) Այս տողը հեղինակը գրել է լուսանցքում՝ ուղղահայաց տողի վրա։ Լուսանցքի ծայրի մաշվելու հետևանքով թերի։

§ 151 [Թ]վին ութ յունվարի Իբում[ն] ... Ագուլիս ես դավտաը գրողս, որ եմ Ագուլեցի Քուրդունց Ադամիրի որդի Զաքարիայ, որ այսօր ըստ օրինացն հարսանիք արարի, առայ ագուլեցի Հերապետի դուստր Բէգումն։ Սա էր ԺԷ ամաց։ Ես Զաքարիայ էի ԻԳ ամաց։ Իմ հայրն գնացել էր Երուսաղէմ, գ ամիս էր, որ Երուսաղէմայ եկել [էր][1])։ Ես Զաքարիայ, Բէգումս, մեզնէ ծնած զաւակն այս է.

98r

Թվին ութ յուլիսի մէկ ծնաւ աղչիկ մին, անունն Մայրան։

* Թվին ութ փետրվարի մէկումն Ագուլիս այս միայմօր դուստր Մարիամ, օրն չորեքշաբթի, առ Աստուած փոխեց։ Ես Զաքարիայ գնացել ի Ըսպհան։ Սայ էր ԺԳ ամաց։

Թվին ութիբ օգոստոսի թումն Աքուլիս այսօր ես Զաքարիայ վերստին ի մեղաց կարգվեցայ, առի Դիշի-գէղուգ Ովանէսի ազապ աղչիկն, անունն Յուրի։ Սայ էր ԻԱ ամաց։

Թվին ութիգ հոքտեմբերի լաումն, օրն շաբաթ, որ ծնաւ մեզնէ մէկ տղայ, հրեշտակայպետաց տօնին կնքվեցաւ, անուն եդա[ւ] Միքայել։

Թվին ութիե մայիսի ԻԳ, օրն գշաբաթ, ծնաւ մէկ աղչի[կ], անունն եդաւ Սալդուլ, որ է ես Զաքարէս իմ մօր անո[ւնն]։

---

1) Ձեռագրում որ Յերուսաղէմայ յեկել էր հեղինակը գրել է լուսանցքում՝ ուղղահայաց տողով։

...[1]) գումն ինձ Զաքարիս մէն[2]) ...
[փը]ետել[3]) օրն Բշաբթի։

** ... ապրիլի թումն ինձ Զաքարիս .... տղայ էլաւ անունն .... [վ]անէս[4]) . . . . . .[5]) եւաւ անուն [եղ] ...[6])։ Այս Նոհ տղէս օգոստոսի մէկ 1139 մեռաւ, օրն ուրբաթ[7])։

1140 մայիս Ե ինձ Զաքարիս աղջիկ եւաւ, անունն Վառվառէ[8])։

---

1) 2) 3) Թերթի փչանալու հետեւանքով թերի է։

4) Ձեռագրում ապրելի թումն... (վ)անէս հատվածը հեղինակը գրել է յերեք կարճ ուղղահայաց տողով։ Թերթի փչանալու հետեւանքով թերի է։

5) 6) Գրված է լուսանցքում յերկու կարճ ուղղահայաց տողով։ Թերի է նույն պատճառով։

7) Ձեռագրում Այս Նոհ տղէս... օրն ուրբաթ հատվածը հեղինակը գրել է տողերի արանքում գլխիվայր գրությամբ։

8) Ձեռագրում այս վերջին հատվածը հեղինակը գրել է տողերի արանքում վեց փոքրիկ ուղղահայաց տողով։

ՀԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԶԱՔԱՐԻԱ ԱԳՈՒԼԵՑՈՒ «ՈՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ» ՏԵՍՐԻ ՎՐԱ ՀԵՏԱԳԱՑՈՒՄ
ՈՒՐԻՇՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ԱՐՎԱԾ

ՀԱՎԵԼԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

α. *Ժամանակագրություն | Զաքարիայ Աղամիրեան | Ագուլեցւոց | ակսեալ ի ՌՂԶ թուականէ Հայոց | ցՌՃԺԳ թիւն։ [Կարմիր թանաքով ավելացրած] ռճլգ։* — Ir

β. *Օրագրական | ժամանակագրութիւն | Զաքարիայ Աղամիրեան | | Ագուլեցւոյ | գրեալ | յԱդուլիս և յայլ և այլ քաղաքս | Եւրոպիոյ և Ասիոյ | ակսեալ ի ՌՂԶ թուականէ Հայոց | ցՌՃԺԳ թիւն։ [Կարմիր թանաքով ավելացրած] ռճլգ։* — IIr

A. *[Տպագրերի նմանությամբ, յերեսի առաջին տողի գլխին.] Օրագրութիւն Զաքարիայ Ագուլեցվոյ թվ. ՌՃ [մյուս տառերը թերթի մաշվելու հետևանքով չեն յերևվում]։* — 2r

B. *Ամբ տաւարը [կամ տավարած] ով թելին մայիսի առումն։* — 3r

D. *...տավարած ...[այս բազմակետը գրչինն է] ով թելին ... [բազմակետը՝ գրչինն է] մահտե... տաւրի որդի Գրիգոր [մի քանի տառ յերևվում է, բայց չի կարդացվում]..... իմ [կամ եմ] Ամէն։* — ibid.

C. *[B-ի ու Д-ի արանքում մի այլ ձեռագրով գրված է.] Այսն է թ. փետրին 1818ուն։ Ես [կամ ամենս]։* — ibid.

E. **ամիսդ** *ի ամսեանն նոյեմբերի* **իա** *ես Գաշտեցի հանգուցեալ [գրությունը վերջանում է]։* — 13v

F. **ամկ** *յուլիսի* **իբ** *հատ տեսնք Ովանէսին յէտ Մկրտումին Ջանիփտան* **եց** *մեաց տալու, որ* **բ** *ամսէն առաչ գրվի, որ լնի մահիսի* **բ**մն։ *Էլ ովիմ սեքտէմբերի* **ժեին զ** *ոսկի բաճախլու Ովանէսին ձեռոք։* — 16r

G. [*Ուրիշ ձեռագրով*] **ռմժե** *թվն ծննունդն է Ա.ծատուրին։* ibid.
ռմժը *թվն ծնունդն է Յարութիւնին։ Ա.ծ վեռջն բարի արասցէ։*
ռմիդ *թվին ծնունդն է Մարիամին։*
ռմիը *թվին ի յետ ոբ Կարապետին գալուն ծնունդն է Կարապետին, մեծի շարժին, որ ամենայն, որ ամենայն երգիր այագին շարժեցաւ, որ է Ջրօրհնեաց բարեկենթան ուրփաթ գիշերին Թարվեզու ավերութեամբն։*

H. *Սիրականն տալու է* . . . . **բռեձ** 19v
Քեշիշից Սարքիս . . . **բռեձ**
Մկարաց Մինաս . . . . **գռ**
Տր Գէվորք . . . . **բռեձ, բձ**
Ժամհարին . . . . **զձ**
Ովայտիկ բանչ . . . . **առզձ**
Վարհավէյցի Հարայպէտ . . . . **առեձ**
Մկրտիչ մելքից . . . . **առդձ**
Սիմոն Նիկաղոսաց . . . . **առեձծ**
Մելիք Զաքոն . . . **գռաձ**
Օհանջան . . . **դռեձծ**
ին . . . . **դռ**

I. *Յակոբինանի ուզելիքս այս է, որ նէրքո գրած էմ.* ibid
... խ[?]ին Ջանիվտան մնաց տալու . . . . **բ[y]բռեc**
... ուջի գյին . . . . . **զձիբ**
... ու[?]թին տվիմ Մէղբրի ըռահտարին . . **գձ**
...[Ջ]անիփտան մնաց տալու . . . . **առբձիե**
...անին մուզդն էլ մնաց
... ինէրին մուզդն մնաց

J. *Յի Քսի ծառայ որ Աբրահամ կաթողիկոս ամ Հայոց։* 29r

K. *Յուսի քիրիստոսի ծառա Ագուլէցի | Խաչատուր Յովհաննէսեան* ibid.
Քալանթարեանց | 1860 այտի։

L. *Թվ* **ռբձծգ** *սէպտէմբերի խումն, որ տանից գնացի էս Մէրանդուլէս։* 40r
Նախճվանու էռէխտարին տվիմ . . **էձ**
Էրէվանու էռախտար Նայմալու . . **առ.դձ**

M. *Թվ* **դբձիբ** *ուն որ Համձեն մոտ՝ իմ ինչ որ ուզելիք ունէիմ,* ibid.
Դաշտեցի Գրիգորին, Աքուլէցի Օփէլին կամ Ոփէլի որթի Հակոբին սոցունց կշտին հաբ արիմք, ինձ մնաց տալու, ինչ որ նէրքէվ գրած կայ.

Առաջ տվէլ էմ Փաթուլին, որ սանադով տալէքն էր, սանադն
էլ ունիմ պահած . . . **այբ**
ա *ձի էմ տվէլ* . . . **ալեռ**
Մահտէսի Իշխանին $\overline{տվ}$ **բ** *տարվան շահուշն* [?] **ալդ**
Զարգար Էստէփանին տվէլ էմ . . . **ալ**
Շիլայէի Մահտէսի Մուքէլին տվէլ եմ
գ *չարէք թէլ, գին է* . . . **բ ալբռեձ** [*ալեռեձ*]?
ժբ *լիդիր գարի* . . . **բռդձ**
ձ փայայ, գին է . . . **բռեձ** [*եռեձ*?]
ձ փառտու . . . **եձ**
Քէշիշիցն առէլ էր փող . . . **զռ**
Ինձ տվէլ է **ե** *լիդիր ցորէն* . . . **բռեձ** [*եռեձ*?]
մալի էրէս էր էլէլ . . . **առեձ**
Ջանն ճնաց տալու . . . **բ ալէռ**

N. *Գալուստին տվ* . . . **առեձ** 40v
Ովանէսին մոտ . . . **առբձ**

O. *ամի* $\overline{1240}$ **ռմխ** ibid.

P. **ռմծ։** *էս տր Ածատուրս Մէլիք Զաքարին տվիմ եդէղէցուն* [*ա*]-*քուն Ջանիփտան* . . . **ի** *ըռիլ*

Q. *Թվին* **ռմծը** $\overline{սբ}$ *Մինասին բաղճին Ջանիփտան տվի Նիկաղոսաց Մկրտչին, Ափըրհամին* . . . **ժբ** *ըռիալ։* ibid.

R. *Գալուստին* . . . *տվ* . . . **առեձ** ibid.
Ովանէսին . . . *մոտ* . . **առբձ** ibid.

S. *Ջանն էլավ, Ջանն էլավ* 39 *թն* [*Թոմանն*] 41r

T. **ա** *նաբեկ,* **ա** *ավէտարան,* **ա** *ժաշտոց,* **ա** *ժամագրք,* **ա** *սաղմոս,* **ա** *շարայկան,* **ա** *տոնայցուց,* **ա** *ճշմարտութեան գիրք,* **ա** *էրուսաղէմայ պատմայգիրք,* **ա** *գոչում ընծայութեան,* **ա** *մէկնիչ,* **ա** *դավտաբ,* **ա** *տէտրք,* **ա** *առաքալ պատմայգիրք,* **ա** *բուն մաշտոց,* **ա** *յսուս որթի,* **ա** *է իմաստասիրաց,* **ա** *ողայթաի,* **բ** *դալամքաշ,* **ա** *դուփուլ,* **ա** *դաստայ էլ ժանդրը գիրք։* 45r

U. *Թվին* **ռմկա** *ժայիսի* **ժէ**ի $\overline{սբ}$ *Գրիգորին յէտ հսաբ տէսիք, ճնաց տալու* **գյ**, *սիվայի Մինասին* **բյբն** [*ը Թոմանքն*]։ 49r
Մահտէսի Մանուկին տվիմ **դ** *բաճախլու։*

V. *Հակոբին տվիմ* **իբ** *ուզլուգ, էլ* **գռեձ։** 51r
Հակոբքն ինձ տվէց **դե** *ըռիալ։*
Էլ Դավութին՝ **գ** *ուզլուգ, Հարիթքն տվէց ինձ* **բ** *ուզլուգ,* **ա** *ըն*

[մէկըն կամ մինը] ՄԵաց. Նանան բէբաւ Ը ուզլուգ։ Էս հաբիս ՄԵաց տալո ԱՌԷՃ։
Այս վերոյգրիլ հաբբս տէսաք, Ակոբն լէտ, մայիցըն ՄԵաց տալու Ա ըռիալ։
Գէվորքին տվիմ ԲՃԾ[ըՃԾը?]։

W. Ի թվն հայոց ՌՃԾԲ և ապրէլի ԺԵ։
Պատճառ գրոյս այս է որ։ 52r

X. Յամի յահոց 1242 փետրվարի 12 ամ ամուսնութիւնըն է ածատուրին։ 56r

Y. Յամի յահոց ՌԲՃԽԲ փետրվարի ԺԲ, որն շափաթ, ամուսնութիւնըն է ածատուրին։ Ած մունբարաք անի։ Գրվէցավ թվն յահոց 1242։ 57r

Z. Թվն ՌՄԾԷ էս տր Ածատուրս տվիմ Հարայպէտին ԴՅ։ Էլ ձէռաց տալու է Զ բաճախլու ոսկի։ 73v
Էլ ձեռաց տվիմ ԱՅ։
Էլ տվիմ . . . ԲՅ։
Էլ [տ?]էրէվ գինի ԱՅ։ Էլ ԷՌԵՃ, էլ ԲՅ։

a. Մարտիրոսին տվիմ ԴՅ[?] անպատճառ։ ibid.
Իմ անոր Ըստէփանին տվիմ ԱՅ ԲՌԴՃ։
Կարայպէտին տվիմ . . . ԱՅ։
Մկրտիչին տվիմ վրացուց Ժ ըռիալ։
Թաթոսին տվիմ . . . ԵՌ, էլ ԲՌԵՃ։
Ադկեցի [Լիշկեցի?] Հարութունին տվիմ ԷՌԵՃ։
Գրգարաց Մինասին տվիմ ԱՅ ԵՌԳՃ։
Յարութունին տվիմ Խանգարից ԱՅ ԵՌԷՃ։

b. Մէլիքն տվիմ Զ ոզլուգ։ ibid.

c. Փէտրվարի գին Գրիքորին ջանիփտան է։ ibid.

d. Տանից Մինասին տվիմ ԱՅ ձեռաց։ 74r

e. Գիր գաղանաց բէբանն կապէլոյ։ 78r
Սբ Մուքիէլ հրէշտակն, Սբ Ըռափայէլ հրէշտակըն, դուք կապէցէք զբէբանըն գաղանաց, որ ոչ մէրձէնայ ընդ անասնոց։ Գ յէտ ասայ, թէլըն կապէ։

I. ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Ադուլաց վանք 84, 114:
Ադուլիս 5, 7, 21, 29, 33—35, 38—44, 46—48, 50, 56, 57, 60—86, 88—90, 94, 95, 98, 100, 102—105, 107, 109, 164, 165: Տես Աքուլիս:
Ադիլբէջան, Ադլբէջան 24, 66, 68, 78, 80, 89, 111: Տես Ադրբէջան:
Ադրանայ, Ատրանայ, Ադրանիայ 73, 105, 106:
Ադրբէջան 118, 121, 121—2, 126, 143, 151; Տես Ադիլբէջան:
Ազատ 7:
Ազատպատ 112, 134, 149, 150, 153:
Ամդահայ-Գատարի 25
Ալաման 53:
Ալանգազի սար 21:
Ալաշահր 11:
Ալբուզ 9:
Ալբուզու բէյ 9:
Ալեկանթայ, Ալիկանթա քաղաք 16, 55:
Ալի-ճակռակ 8:
Ալի-Օսմանայ երկիր 66:
Ալղոյի դեղ 25:
Ախալցխա 152:
Ախշահր օվասի, Աղշահր օվասի 9, 21, 37:
Ակուռի 109:
Աղ-Բուն 23:
Աղ-Գոդան 8:
Աղ-Ժոխուշ 24:
Աղջաղալա 7, 40:
Աղսախ-զադի 103:
Աղա-Քամալ 23:
Ամասեայ, Ամասիայ 18, 20:
Ամենայփրկիչ (վանք) 143:
Ամբասֆօրթ քաղաք 15:
Ամուիք քաղաք 14:
Ամսրդամ 12—18, 53, 54, 131:
Ամսրդամու ծով 15:
Ամրգն գէղ 13:
Այարջի 20:
Այնա-բազար 18:
Անապատ գիւղ 84:
Անգուստ քաղաք 13:
Աշ-դալա 8, 29:
Աշրաֆ 121:
Աջի-սու 10, 51:
Առզրում 8, 21, 29, 33, 35, 37, 40, 41, 44—46, 48, 49, 51, 56, 58, 61, 67, 105, 124, 134, 146, 152, 153:
Առզրումայ վանք 40:
Առնիմ քաղաք 15:
Աստուածածին եկեղեցի 150:
Ասրաբադ 77:
Աբաբատան 73:
Աբասանկ 22:
Արդավել 140:
Արտաշէր, Արտաշէր 23:
Աքուլաց գետ 115:
Աքուլաց վանք 118, 152:
Աքուլիս 110—112, 114—119 121, 123, 125, 126, 128—

131, 133—135, 138—151, 153—155, 159—163: *Տես Ա-գուլիս:*
Ափիան Ղարայհիսար 61:
Բաբայ-դաղի 105:
Բազրկանլու 10:
Բալամուտ 18:
Բալ-Մահմուդ 10:
Բակուէնդրան 9:
Բաղդադ 152:
Բայնդրլու 19, 37:
Բայսարն դարաւն 13:
Բաշ-ապարան 21:
Բաշ ուլում 8:
Բաշքալամայ 18:
Բապաւզն քաղաք 14:
Բարգուշ գէղ 14:
Բարդա 120:
Բինիսա 96:
Բիսիսան, բէրթ 13:
Բէկ-օղլի (Ագուլիսում) 150:
Բէկ-օղլի (Գոյսում) 151:
Բուլամաչ 8, 21:
Բուլզան քաղաք 12:
Բուրսա, Բուրսայ, 18, 19, 20, 30, 45, 76, 152, 159:
Բուն 23:
Բաստու վանք:
Բօլավդին 10;
Բօլիայ 20, 76:
Բոզօխ 9:
Գազ 23:
Գազ 65:
Գաղայ նահատակ (ուխտատեղի) 85:
Գաղայ-բիզ 20.
Գանձասար 108:
Գանջայ 112, 114, 121, 122, 126, 135, 140, 143, 164:
Գառադայ 19:
Գառնու գեղ, գէղ 7, 24:
Գելիայ 19, 20, 45:
Գիլանայ ծով 76:
Գիվրու սար 22:
Գոխթան տուն, Գողթան տուն 110, 114, 128, 145, 148.
Գոմաձոր, Գոմայձոր 8, 29, 51
Գումբաղի Ղրխ-այաղ 23:
Գումբէթ 21;
Գունայու աղպիւր 10:
Գունէ 61:
Գրիդ, Գրիտ 32, 88.
Գոգչայ 143:
Գոգչի-դարասի 23:
Գոլ (Սուլու սարայի մոտ) 9:
Գոլ (Ղարահիսարի մոտ) 10:
Գովգան 25, 26:
Դազրման-դարասի 19:
Դաղիանու երկիր 152:
Դալու-դարվազի գետ 19.
Դալու-քիրազ 20:
Դալստան 68:
Դանդ 22:
Դաշտ 73, 77, 78, 89, 94, 110, 119, 121, 125, 126, 139, 143, 150, 153:
Դավաջի-խանի 9:
Դարախչիլար 19, 45:
Դաւա-Բօլու 8:
Դղմար 94:
Դէհիքուտ ժեյլաղ 104:
Դէռ 7:
Դիարբաքր 49:
Դիվիթլար 22:
Դիրաբլու-քել 19, 20:
Դուզլաղի քէլ 10:
Դունբվերթ քաղաք 13:
Դվին 23:
Դրզութ 11:
Դօշ-դայա 21:
Եղվարթ 21, 109:
Երասաղ, Երասղ 7, 8, 21, 24,

75, 125, 126, 129:
Երևան 21, 24, 29, 33, 37, 38, 40, 41, 43, 49, 50, 56—58, 60—62, 64—71, 76, 77, 79—87, 93—95, 99, 100, 102, 103, 105, 107—114, 117—120, 122—126, 128, 133, 135—139, 142—146, 148—155, 160—163, 166, 167:
Երևանայ անապատ 143:
Երևան բէրդ, Երևանայ բերդ, բէրթ 7, 95, 119, 122, 123, 143:
Երեք կհավ 140:
Երկու երես (=Յերեվանի Պողոս Պետրոս եկեղեցի) 121:
Երուսաղեմ 40, 66, 68, 79, 138, 152, 168:
Զաղափայ 9:
Զանգուն (Պարսկաստանում) 22
Զանթայ (քաղաք) 14:
Զանթու ադա 11:
Զառավխանա 8.
Զունուզ 111, 112:
Էբրմարք գեղ 13:
Էթիմն, դասաքայ 13:
Էջիք 7:
Էջմիածին 7, 45, 66, 77, 79, 82, 84, 86, 101, 108, 118, 128, 139, 143, 145, 148, 151, 152; *Տես Յէջմիածին։*
Էզմիա 20:
Էզմիր 5, 9, 152:
Ընդլէթեռ 16:
Ընկլիզու զարա 16:
Շաէրբէն քաղաք 13:
Շաուշ քաղաք 13:
Ռասաթ 25:
Ռասուվան գեղ 24:
Ռեմբարկ քաղաք 14:
Ռէշտ քաղաք 76:
Ռստամայրաղ, Ռստամաբատ 24, 24—25, 26:
Սպէտեբերթ 12:
Սպրուկ քաղաք 13:
Սպահան, Սպհան 21—23, 34, 47, 49, 68, 70, 71, 75, 76, 80, 82, 83, 85—87, 89, 95, 98, 99—105, 109, 111, 112, 120, 121, 123, 124, 129, 133—137, 139, 140, 144, 149, 150, 153, 154, 159, 160, 162, 163, 167, 168:
Ստամբոլ 18, 20, 30, 31, 33, 35—37, 49, 66, 83, 86, 88, 102, 105, 110, 146, 151, 152, 159, 160:
Թախտաքար 9:
Թախտալու 18:
Թափալու-քոյի 10:
Թարվեզ 22, 24—26, 33, 34, 38—40, 43, 44, 46, 47, 50, 57, 62, 69, 74, 75, 86, 87, 89, 90, 94, 100, 104, 114, 118, 131, 133, 134, 138, 143, 146, 151, 160:
Թէսալ, քաղաք, 15, 16, 54:
Թիլի Բռուն 7:
Թիվլիս, Թիֆլիս, Թլվիս, Թվլիս 37, 38, 72, 129, 140, 160:
Թիքմի քէլ 8:
Թոզանլու 21:
Թոզաթ 9, 11, 18, 29, 33, 35, 37, 45—49, 51, 56, 58, 61, 76, 143, 155:
Թուրխաղ 18, 35:
Թուրքման 22:
Թոփաջ 10:
Թոսիայ 19:
Թորքաչիլար 19:
Թոփրայ-զալա (=Արտաշատ) 23:

Ժաղլու-բօղազ 11:
Ժաղլու-դաշ, Ժաղիլու դաշ 9, 59:
Ժանա-դաղ, Ժանար-դաղ 17:
Ժանդուի գէա 9:
Ժաքաբաղ 8, 21:
Ժարում-դամ 10:
Ժէգի-շանը (Բուրսայի) 20
Ժէնգի-շանը (Ուռումէլու) 88:
Ժէյգի-գունիա 16:
Ժուլանդօշա գեղ 14:
Ժօղուն-Փէլուղ 9:
Ժօղուրդ-քոյի 19
Ինգիլզի ցամաք 16:
Իզմիր, քաղաք 11, 17, 18, 30, 44, 45, 51, 55, 56, 48, 59, 61, 62, 72, 73, 146, 159:
Իլիջա 8:
Իմամզադա 74:
Իմրայիսօր 9:
Ինայ 11:
Ինբոյի 19:
Իսպանիայ 16, 55:
Իսպանօլի 16, 17, 53:
Լանցպերկ քաղաք 13:
Լաւիս քաղաք 12:
Լեհ (Լեհաստան) 105, 106:
Լեհրամ, Լէհրամ 7, 112, 134, 149, 153:
Լէյգայ քաղաք 53:
Լէյկդայ քաղաք 15:
Լիլաւ 21, 43:
Լիկօրնա Լիսոնայ, Լեկորնա 12, 15—18, 54, 55, 159:
Լիմբօրք, քաղաք 14, 53:
Լճուզայ քաղաք 12
Լուսաւորչի անապատ 108, 109:
Լօնդրին 131:
Լօնթրայ գէղ 15:
Լոռի (?) 8:
Մալիֆայ-քանդի 23:
Մանդա 7.
Մանիան 25:
Մարաբա գեղ 21:
Միսրայ 22:
Մձայձոր 92, 141:
Մձայձորու մահլա 130:
Մոշկառու, Մօշկառու 129, 140:
Մոստրով-շայ 26:
Մուրմագատ, գեղ 25, 26:
Մորմացառուն, Մորմաց երկիր 71, 76, 131, 145; Տես Օսմանցու երկիր:
Մոր Վիրաբ, Մօր վիրաբ 80, 81, 102, 105, 109:
Մռատենց փողրակ 90:
Կալիս, քաղաք 16, 55:
Կաղզվան 7:
Կամենից 32, 105:
Կամրի, բէրթ 14:
Կարաւզհաւզ քաղաք 14:
Կարճվանայ սար 69:
Կինիկիսաէն, բէրթ 14:
Կինիկահօֆ, գեղ 13:
Կիալինդն, գէղ 13:
Կուլինայ քաղաք 14:
Կուրծք 16:
Կրմրակ կարմունջ 8:
Հաղրա-մէջիթ 21:
Հալաբ 17:
Համամլու 20:
Համամլուի բօղազ 19:
Հայաստան 63, 130, 152:
Հաջ 105, 151:
Հաջի-աղա 22, 33, 104:
Հաջիլար 21:
Հաջի-Համզա 19, 33:
Հաջի-Մուրադի բերդ 21:
Հաջի-քոյի 19:
Հառում քաղաք 53:
Հառլօ, քաղաք 15:
Հասան-դալա 8, 21:

Հափ բէրդ 13:
Հեգստան 53, 72, 95:
Հուլուքայ 105:
Հջիբ 22:
Հռում 134:
Ձորագեղ (Ցերեվանի) 113:
Ձորայգեղջու եկեղեցի 139, 143:
Ղաբախլալ 10:
Ղադի-քօրփի 9
Ղազրու-գարա 12:
Ղազբին, Ղազվին 68, 71, 111, 121–123, 127:
Ղառղա-բազար 7, 23:
Ղասում 23:
Ղարաբաղ (գյուղ) 7, 23:
Ղարաբաղի ջուր 23:
Ղարայբայիր 9:
Ղարայ-բուլաղ (Սուլթանիա) 22, 47; Տես Սուլթանիայ:
Ղարայ-բուռուն 11, 17:
Ղարայ-բուռունլար 25:
Ղարաղաղ 94:
Ղարա-դուբաղ 10:
Ղարայ-ծաղուբի գետ 20:
Ղարա-հիսար 10:
Ղարաղզ 9:
Ղարաջօրան 19:
Ղարասու (Սև ջուր, Արաքսի վտակ) 7:
Ղարասու (Թոդաթ-Իզմիր ճանապարհին) 9:
Ղարասու (Ուզուն-սու) 10:
Ղարաքիլիսա 8:
Ղարթալ 20:
Ղարս 21, 33, 37:
Ղարսու բերթ 21:
Ղարսու գետ 7, 21:
Ղափան 75, 94, 118, 130:
Ղափլանթու 22, 155:
Ղեռնար 23:
Ղզել բանդ 8:
Ղզլբաշի երկիր 72, 131:
Ղէնար 143:
Ղոյ-բաշի 18:
Ղուրդ-բէկ 8:
Ղուլիար 9:
Ղում, քաղաք 22, 137, 140:
Ղուշաղ 10
Ղուռու-գօլչուկ 18:
Ղուրդ-բաշ 10:
Ղրբզդ 129
Ղրխ-բուլաղ 109, 122:
Ղօլայ-հիսար 21:
Ղօկռու 23:
Ղոռայփասին 22, 47:
Մալամուկ 12:
Մալիկայ քաղաք 16, 55:
Մաղարա 10:
Մաղրուբ 16:
Մամաղան 26:
Մայբայշիլար 20:
Մանասկայ 18:
Մանդահոր 18:
Մաշաղ 99, 151:
Մաջառ (Հունգարիա) 105:
Մարաղայ, քաղաք 24–26, 134, 138:
Մարանդ 138:
Մարդանդ Լիսոնը, Մարքանդ Լիսոը (նույն անուն) 11, 51:
Մարդիվան 76:
Մարզվան-օվասի 19:
Մարթաքրու 8:
Մելիքենց կհաս 141:
Մեծ Իրու 21:
Մեղրի, Մէղրի 21, 90, 112, 134, 149, 150, 153:
Մէյդանի թաղ 141:
Մեսարայ 12:
Մէջիթլու 8:
Մխանայ 22:
Միդիբօրկ քաղաք 13:

Միթէբօլթ, գասաբայ 13:
Միսինայ 17, 18, 55:
Միսինու բօղազ 17:
Միտիլի 18:
Մձբին 109:
Մութուն-Բուռուն, Մունթը-Բուռուն, Մունթու-Բուռուն 11, 17, 18, 51:
Մուժումբար 22:
Մոկս 97:
Մուղան 63:
Մուղնի 77, 83, 84:
Մուղնու վանք 108:
Մուճուռ 10:
Մունթը-Քրիա 17:
Մուղայխառ 23:
Մուրդասին 21:
Մսըր 73:
Մտոլու 19:
Մցղուն 63:
Մօղանայ, Մօղանիայ 18, 30:
Մօսկով, Մուսկով, Մսկով 53, 106, 130:
Մօրն քաղաք 15:
Յալիձոր 75:
Յանդուզ քաղաք 15:
Յէջմիածին 61; Տես Էջմիածին:
Յիայ 22:
Յին Ջուղա 129, 140; Տես Ջուղա:
Յին քաղաք (=Հին Երևան թաղ) 121:
Յօլանդիայ 12:
Նաթանձ 23:
Նախավկայ, վանք 65, 84, 101, 110, 148:
Նախչվան, Նախչիվան, Նախջուան, Նախջիվան 7, 23, 43, 57, 62, 70, 110, 114, 118, 120, 129, 129-130, 135, 143, 146:
Ներդին քաղաք 15:
Նեբքի այգի 149:
Նեբքի թաղ 63, 65, 92, 119:
Նէքպայ 22:
Նիգրկ գէղ 13:
Նիկսար 76:
Նիֆ 11, 30:
Նորայդավլիթ 143:
Նորայշինիկու գեղ 23:
Նուբունց կհաւ 141:
Շաբի կհաւ 147:
Շամբի կհաւ 128:
Շահ-ժուրդի 154:
Շահնայ-չիմանի 9:
Շահու-քարվանսարայ 22:
Շահրիար 7:
Շամախի 62, 63, 70, 74, 89, 123, 124:
Շամբու գեղ 148:
Շարուր, Շարիւր 7, 23, 64, 136:
Շիբլու քարվանսարայ 22:
Շնըհեր 76:
Շողլինց բաղչա 115:
Շուռութ, Շուռութ 90, 112, 134, 149, 150, 153:
Ոհանայ վանք 108:
Ուղնլու 10:
Ուղուն-սու (Ղարասու) 10:
Ուլուբաղ 18:
Ուշական 108:
Ուռումէլի, Ուռումէլու 88, 105, 131:
Ուսկու 26:
Ուսկուդար 20:
Ուրդուվար 70, 84, 94; Տես Օրդուվար:
Ուրժի 24:
Զաթալ Ջուր 9:
Զալդուքլար 10:
Զաղա-գոլի 19:
Զամբոլու 20:
Զանգալու բել 18, 35:

Զարդաղ 10:
Զաբխի գէղ 9:
Զարքազլար 19:
Զիման-բել 20:
Զդնաղլ 10.
Զուխայ ադա 17, 18:
Զոլուշ-քոյի Զօլուշ-քոյի 8, 19:
Զոբան-քօրպի 8:
Զոպլար 10:
Զօղան-դարա 8, 21:
Զօռում-խանի 10:
Զօլուշօղլի մազար 9, 21:
Զօրս, Զորս 114, 135:
Պատվոռ գետ 12:
Պզտիկ Իրու 21, 34:
Պուռտուկայ 16:
Պուրտր Լունկ 17:
Պուրտու Ցրար 17:
Պոլիայ 19:
Զալալ-օղլի 8:
Զաֆարաբաղ 22:
Զգայիր 16
Զնիզ 8:
Զուղա (Հին) 23, 24; Տես Յին Զուղա:
Զուղա (Նոր) 95, 100, 103, 162:
Զուղու (Նոր Զուղայի) անապատ 47:
Զուստից (նավ) 54, 55:
Սաբունչի 19:
Սադարադ, Սադարաք 7, 23:
Սակզավայ 22:
Սահանդ 24:
Սահանդ-դաղի 24:
Սահրի ատավածածին (ուխտատեղի) 109:
Սաղզ, ադա 17, 18:
Սաղմոսավանք 108:
Սանթու Բօղաղ 16:
Սան-Մարկ 131:
Սանջախ-բուռուն 11, 17:
Սառ 22:
Սավայ 22:
Սարդարու 24, 26:
Սարթ 11:
Սարմաշուղ-դայա 19:
Սարուլար 9:
Սարուջայ 35:
Սարուջայ բել 45:
Սարչամ 22:
Սև Ծով 102:
Սէէֆել գէղ 13:
Սէվանու անապատ 128:
Սիմբիկ գէղ 13:
Սինսին 23:
Սլէյման-քոյի 10:
Սնասաց կհաւ, Սնասեց կհաւ, կհավ 115, 116, 140:
Սուլթանիայ, քաղաք (Ղարա-Բուլաղ) 22, 121; Տես Ղարա-բուլաղ:
Սուլու-սարա 9:
Սուսըղրի 18:
Սուրբ Գէորգ (Մուղնու) 83, 84:
Սուրբ Թումայ, վանք 63, 77, 78, 82, 84, 141:
Սուրբ Կարապետ (վանք) 79, 146:
Սուրբ Հռիփսիմէ եկեղեցի 45;
Սուրբ Նշան (վանք) 95:
Սուրբ Ովանէս եկեղեցի (Ագուլիսի) 63, 65, 130, 141:
Սուրբ Ովանէս (Կարճվանայ) 69:
Սուրբ Սարգսի վանք 108:
Սուրբ Քրիստափոր եկեղեցի 95, 147:
Սուրմանիայ 10:
Սպանօլի 16:
Սօղութլար 7:
Սօմայ 25, 26:
Սօնդայ քաղաք 13:

Սօքման 8:
Սօֆիայ 32:
Վանանդու ջաղաց 114:
Վասմին 22:
Վեթի գետ, Վեթու գետ 23, 135:
Վենատիկի բօղազի դարա 12
Վենետիկի, Վենէտիկ, Վենայտիկ, Վէնետիկ, քաղաք 11, 12, 15, 51, 52, 53, 88, 131:
Վենէտիկցու հող 12:
Վերի գետ 116:
Վերի եկեղեցի 80:
Վերի թաղ 85, 90, 95, 96, 119, 128, 138, 141, 147, 149:
Վէտի 7:
Վերաբ (Խոր) 77, 81, 109, 152;
Վրաստան, Վրաստուն, Վրացուն 128, 129, 144, 145, 152;
Տաթև, Տաթէվ, վանք 75, 76, 87;
Տաթևու անապատ 39, 87:
Տարաբուլուս 51:
Տարապղոն 152:
Տարավիզ 12:
Տենքլինայ դէղ 13:
Տիսիլդօվ քաղաք 14:
Տոպրայվենատիկի դարա 12:
Տուխուրդան 25, 26:
Տրենթա, քաղաք 12:
Տրէջան, Տրիջան 106:
Տրունայ գետ 125:
Տրունայ ջաղաց 114:
Տրունայ սուրբ խաչ 109:
Տրունխ 149:
Տօպրավանատիկ 131:
Ցղնա 126, 128:
Փանասու գետ 10:
Փուրթուկալու սար 54:
Փօնդար-Բաշի 11:
Քաբ 151:
Քարիզ 25
Քաշան 23, 34, 104:
Քասի-քօրփու 10:
Քաստանայյար 20:
Քաֆար-քեվի 19:
Քեղարթ, վանք 143:
Քէրսու գետ 7
Քուրդաստան, Քրդստան 78, 96, 97, 125:
Քօս ախպիւրներ 35:
Քօս բուլաղ 23:
Քօրօղլու քերթ 21:
Քօփրուզի դարա 12:
Օրբօրկ, դաստրայ 14:
Օդան 9:
Օղումբախ գեղ 14:
Օղբակլար 9:
Օթլու-քէլ 8, 20:
Օլուխլու-Փունդար 20:
Օսմանջուգ, Օսմանջուկ 19, 20:
Օսմանցու երկիր 66, 110; Տես Խորմացուն:
Օրդուվար 144, 145, 147; Տես Ուրդուվար:
Օրդուվարայ գետ 125:
Օրթայ ուլում 8:
Ֆէլամիկի երկիր 14:
Ֆէլայմէնգ 53:
Ֆռանդսխս 53:
Ֆռանդսխի երկիր 16:
Ֆռանդֆօրթ քաղաք 14
Ֆռնգստան 72, 95, 108, 131, 159:
Ֆօնսօլայ 12:

II. ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Աբասդուլի (Սէֆիդուլի խանի տղան) 136:

Աբասդուլի խան (Ամիրգունա խանի տղան) 62, 64, 68, 70, 71, 80, 87, 95, 99, 100, 123, 124, 137, 142, 161, 163:

Աբասդուլի բէկ 104:

Աղուլեցիք 73:

Աղամ (նախահայր) 98:

Աղաբէ 78:

Ալլահդուլի (Առաքելի տղա) 145:

Ալլահվերդի բէկ (մեծ Լալաբէկի տղա) 38, 49, 80, 160, 161:

Ալէքսան 5, 55, 59, 76, 90, 93, 112, 119:

Ալէքսան վարդապետ Բասուցի 95:

Ալիդուլի բէկ 90:

Ալիդուլի խան 70, 146:

Ալխաս-Միրզա (=Սէֆի դուլի խան լաղգի) 68, 99, 124: *Տես Սէֆիդուլի խան:*

Ահարոն (Սիմոնի տղա) 100, 166:

Աղաբէկ, խոջայ 124:

Աղամիր, ապել անունն Քուրդ (Զաքարիայի տատի հայրը) 91—93:

Աղամիր, մղդսի Աղամիր, Քուրդունց (Զաքարիայի հայրը) 5, 11, 24, 29, 40, 71, 80, 90, 92, 93, 108, 113, 115, 116, 123, 130, 159, 160, 164, 166, 168:

Աղամիր, Աղամջան, Աղամ (Սիմոնի տղան) 67, 107, 116, 117, 148, 166:

Աղայ-խան 24:

Աղայ-վելի 71:

Աղանենք 68:

Ամիրգունա խան, մեծ 62, 123:

Ամիր, Սարկավաք, Ամիր Սարկավաք 92, 164: *Տես Սարկավաք:*

Ամիրխան 91, 92:

Անանասա վարդապետ 129:

Անտոն Երեցփոխ 130:

Առաքել (Ջիմշիտի եղբայր) 145:

Առաքել Թումանեց 149:

Ալան փաշա 152:

Աստուածապով (Քուրդունց փեսա) 100:

Աստուածապով Երանեց 160, 161:

Ավալխոջինք 68:

Ավաք, Խոջայ 85:

Ավդուլա, Ավդուլայբէկ 86, 111, 112, 149:

Ավէսխա, խոջայ 166:

Ավի 119: *Տես Օվի:*

Արզանի 34, 35, 37, 38, 160:

Արզնբեկ, Մոծակենց 58, 166:

Արխատակէս վարդապետ, Տաթևացի 39, 75, 76, 87:

Ափրահամ Էխանեց 153:

Բաղալիջ, Բաղալիջ շահնազար (մելիք Շահնազար 66, 70, 89: *Տես Մելիք Շահնազար:*

Բանաւշա, Բանաւշայ, Բանաւշահ (Զաքարիայի տատը) 91—93, 164:
Բանաւշահ (Զաքարիայի աղջիկը) 94:
Բահրամ բէկ 94, 111, 118:
Բէկում, Բէգում (Զաքարիայի կինը) 93, 117, 168:
Բէհբուդ խօջայ 37:
Բէհզատ-բէկ 121:
Գաբրիէլ վարդապետ Կարփեցի 108:
Գափրիէլ [Գափր]ելէլ (Զաքարիայի տղան) 94, 169:
Գասպար, Չգասպար (վանական) 72:
Գաֆար, աղչիկ 67:
Գերմանիոս եպիսկոպոս 129:
Գուլաղա 93, 164, 166:
Գուլնազար, խօջայ 96:
Գուլում 67, 93 116, 117, 166, 167:
Գրիգոր (Սիմոնի տղան) 76, 77, 93, 116, 117, 123, 125, 166:
Գրիգոր Դաւաչի (վանական) 72:
Գրիգոր Տաթևացի 42:
Գրիգոր Լուսաւորիչ 83:
Գոզալ 92:
Գօրդին Միրզայ (Շահբանդաց խան) 140:
Դալու Ալիզուլի-խան 38, 160:
Դամուր-Ղայաբէկ 69:
Դաշտեցիք 77:
Դաւիթ աբեղա, վարդապետ (ժուղնեցի) 84, 108:
Դաւիթ վարդապետ (Խոր Վիրապի) 81, 152:
Դիշի-գէդուդ Ովանէս, Դիշի գէդուտ Ովանէս 93, 168:
Դուզալի 75:
Եաղուբ 100:
Եղիազար վարդապետ 79, 152:
Երանենք 160:
Երանչան (Զաքարիայի պապը) 92, 164:
Երանչան (Սիմոնի տղան) 166:
Զալ-բէկ, Զալ-խան 70, 71, 87, 124, 136, 137, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 151, 153, 154:
Զարիֆ (Հռիփսիմէ) 5, 92:
Զաքարա Երևանցի, գառաբէ 139:
Զաքարա, խօջայ, Շոռթեցի 98, 100:
Զաքար Փրվարդեց 166, 167:
Զաքարեա, Զաքարեայ, Զաքարէ, Զաքարիայ Ագուլեցի, Աքուլեցի Քուրդունց («Որագրութեան» հեղինակը) 5, 6, 11, 24, 26, 29—31, 33—59, 61—69, 71, 72, 74—77, 80, 81, 83—88, 90—94, 96, 98-104, 107—110, 113—121, 123, 125, 128—131, 133, 134, 138, 139, 142—144, 147—151, 154, 159—164, 168, 169:
Իխանենք 153:
Իյնալի աղայ 112:
Ղազայղուլի-բէկ 149:
Ղուլյունք 71, 165:
Ղասամ-բէկ (Ղասամխանի թոռ) 123:
Ղասամ-բէկ (վրացի) 144:
Ղասամ խան (Ղասամբադի) 25:
Ղասամ խան (Թիֆլիսի) 37:
Ղասամ խան (Սէֆիզուլի խանի հայրը) 123, 136:

Ըստէփանոս վարդապետ լէյլեցի (լեհացի) 85:
Ըստէփանոս վարդապետ Քեղարթու 143:
Թաթէոս առաքեալ 95:
Թայիր Չալաբի Բուրսցի 35:
Թարխան (Ցուսէյնխան բէկ) 70:
Թուղանենք 160:
Թումանենք 149:
Թուման Խօջինց 141:
Ժահիայ ուզբաշի 75:
Ժարդուլի 78:
Իբրահիմ փաշա 152:
Իսախան բէկ, (Մուսաբէկի տըղան) 86, 112, 134, 140, 150, 153:
Իսախան բէկ (Սէֆիղուլի խանի նազիր) 122:
Իսախան քանդաուլու 86:
Իսմայիլ աղայ 49:
Լաթիֆ աղայ 41:
Լալայբէկ 38, 41, 43, 80, 160, 161:
Լալազար 68:
Լուսաւորիչ (Գրիգոր) 80, 81, 108:
Խանագատ 93, 166:
Խանագայ 67:
Խանում (Զաքարիայի մեծ տատը) 92:
Խանում (Զաքարիայի քույրը) 5, 92, 164:
Խաչատուր եպիսկոպոս, վարդապետ 63, 64:
Խունդվելի ուստայ 97:
Խոսարով (մելիք Ադավելի դուստրը) 92:
Խոսարով աղա, Խոսրով աղա (խանդուզ-բաշի) 127, 153:
Խոսարով աղա (շահի դուլ) 153:
Խօջինք 141:
Խօջումենք 149, 153:
Կիրակոս Մասէհինց 43, 62:
Կոստանդ, դալալ 73:
Հակոբ կաթուղիկոս Ջուղայեցի 45, 86: *Տես Յակոբ կաթուղիկոս:*
Հաջի-Ալի խան, սիփսալար 151:
Հաջի-Թաղի, գառաբի 150:
Հերապետ, Տրունեցունց 93, 168:
Հիմաթ բէկ 41:
Հոփսիմէ (Զարիֆ) 92:
Ղազախ խան 70:
Ղարենք 146:
Ղարեց օյմաղ 146:
Ղարենց Ջումիաթ 146:
Ղարինք 146:
Ղլիջ-աղա 86:
Ղոդազ, Ղուդազ, Ղօդազ, քեռու տղա 82, 102, 107, 109, 110, 163:
Ղուլի Թուղանեց 160:
Ղօդազ, խօջայ 149:
Մաթոս 166:
Մալխան, խօջայ 96:
Մահամադ-բոգայ խան, Մահմադ բոգայ խան 135, 142, 146:
Մահմադխան 74, 86:
Մահամադդուլի բէկ 137:
Մահամադդուլի խան, Մահամադուլի 41, 43, 161:
Մահամադ փաշայ 88, 105:
Մահմուդ աղայ 110:
Մայրան (Զաքարիայի աղջիկը) 168:
Մանվել, Խօջումենց (մելիք Մանվել) 146, 149, 150:
Մանսուր-խան 77:
Մասղուդ բէկ 105:
Մասէ Աքուլեցի, գառաբի 124, 146:

Մասէհինք, Մասէյինք 43, 62։
Մարիամ 93, 168. *տես Մայրան։*
Մարկոս Ավալխօջինց. մղոսի 68։
Մարկոս, Փիլուսի որդի 139։
Մարգար Հռոյունց 71։
Մարգար Աքուլեցի (Արզանու հայրը) 160։
Մարգար մղոսի 76։
Մելիք Աղավեր, Մէլիք Աղավիլ 92, 141։
Մելիք Մանվել, Մէլիք Մանվել 68, 78, 146։
Մելիք Մելքում 141։
Մելիք Օվի, Մէլիք Օվի, Մէլիք Ովանէս 126, 135, 139, 146, 149, 150, 153։ *Տես Ովանէս ու Օվի։*
Մելիքինք 141։
Մելիք Շահնազար, Մէլիք Շահնազար (Բաղալիջ) 70, 80, 85, 89։ *Տես Բաղալիջ։*
Մելքում մղոսի (Դաշտեցի) 77։
Մեհրալի բէկ, Մէհրալի բէկ (շահի դուլ) 145, 146։
Մեսրոպ վարդապետ (Մաշտոց) 108։
Մէլիք Սլէման 153։
Մէհրալի բէկ (Սէֆիդուլի խանի տղան) 122։
Միրզայ Աբուլ-Յուսէն 144։
Միրզայ Իբրահիմ 24, 63, 66, 68, 69, 78, 80, 86, 89, 90, 94, 111, 112, 118, 121, 122, 126, 127, 143, 151։
Միրզա Զինալաբդին 100։
Միրզայ Ուսուֆ 144։
Միրզայ Սադիք 151։
Միքայել (Զաքարիայի տղան) 94, 168։
Միքայել վարդապետ, Միքել վարդապետ, Մուքել վարդապետ,
Շամքեցի, աթոռակալ 78, 84, 85, 86, 101, 110, 120, 139, 145, 148։
Մկրտիչ Փրվարդեց 166։
Մոծակինք 58։
Մուսաբէկ, Մուսայբէկ, Աղուլեցի (պապը, Իսախանի հայրը) 74. 86, 111, 112, 134, 146, 149։
Մուսաբէկ, Մուսայբէկ (թոռը, Իսախանի տղան) 112, 127, 135, 139, 144, 146, 147, 149, 150, 153։
Մուսաբէկենք, Մուսաբէկինք 86, 144, 147։
Մուստաֆայդուլի, Մուստաֆայդուլի բէկ 129, 140։
Մուստաֆայ փաշա 106։
Մովսէս վարդապետ Խոտանեցի 87։
Մովսէս վարդապետ (մահտեսի) 68։
Մուրատ, Սրբխանի որդի, Սրբխանեց 93, 164, 166։
Մուրատի-բէկ 142։
Սրբխան 91, 93։
Սրբխանեց. տես Մուրատ Սրբխանեց, Սէթ Սրբխանեց։
Յակոբջան (Ոհան-բաբայի հայրը) 82։
Յակոբջան ուստայ, խառատ 98, 100, 103։
Յակոբ կաթուղիկոս (Զուղայեցի) 57, 66, 108. 110, 111, 118, 120, 128, 129, 145. 151։ *Տես Հակոբ կաթուղիկոս։*
Յիմաթ-բէկ, Յումաթբէկ, դաշտար 136, 137։
Յուսէնխան բէկ, դաշտար 70։
Յուսէնդուլի խան 24, 138։
Յուրի (Զաքարիայի կինը) 168։

Նագարալի-բէկ 122:
Նաջաֆզուլի խան 56, 60, 62, 63, 70, 80, 81, 95, 123, 151:
Ներսէս վարդապետ (Խոր Վիրապուս Թադված) 81:
Նիկողոս, պարոն 5, 55, 67, 68, 159, 164:
Նոհ (Նոյ, Զաքարիայի տղան) 169:
Նուրի, վաճառական 141:
Նուրունք 141:
Շախամիր 91, 93:
Շխ-Մուսին (Ոհան չի վարդապետ Զուղեցի) 103:
Շահաբաս, Շահաբաս թագաւոր (II), փոքր Շահաբաս 41, 49, 59, 68, 109, 140, 161:
Շաբան 76:
Շահբանդայ խան (Գորգին Միրզա) 140:
Շահղուլի (Առաքելի տղան) 145, 146:
Շահնազար (Զաքարիայի աներ-ձագը) 102, 103:
Շահնազար խան (Գաղիանու) 152:
Շահնազար մելիք, տես Բաղալիջ Շահնազար ու Մելիք Շահ-նազար:
Շահնուազաս, խան, Շահնուզ խան, Շահնուզազ խան (Թիֆ-լիսու, վրացի) 129, 130, 140, 152:
Շահշուվարենք 131:
Շահվերդի, չՇահվերդի (վաճա-ռական) 72:
Շահ-Սէֆի (II. նույն և Շահ-Սուլէյման) 68, 71, 75, 95:
Շահ-Սիլէյման, Շահ - Սլէման, Շահ-Սիլէյման, Շահ.Սէլէման,
Շահ-Սէյլէման 68, 75, 77, 82, 85, 95, 104, 105, 112, 121, 124, 129, 136, 140, 143, 144, 151, 153, 154, 161: *Տես Շահ-Սէֆի:*
Շխալի խան, էհտիմալ դօլաթ 104:
Շմաւոն (Զաքարիայի յեղբայրը) 5, 71, 80-83, 92—94, 98—103, 105, 107, 109, 110, 115—117, 123, 124, 148, 159—161, 167: *Տես Սիմոն:*
Շուշան 93, 165, 166:
Ոհան-բաբա 82:
Ոհան չի վարդապետ Զուղեցի (Շխ-Մուսին) 103:
Ոհանու տօն 74:
Ուղուրլուբէկ, դարուգա 43:
Ոհանէս (Տէր-Մելքումի տղան) 93:
Ոհան վարդապետ (Ադուլիսի) 79:
Ոհանէս վարդապետ Կարփեցի 108:
Ովանէս, [Ով]անէս (Զաքարիայի տղան) 94, 169:
Ովանէս Դիշի-գէտուդ. տես Դիշի-գէտուդ Ովանէս:
Ովանէս (Օվի) 119: *Տես Մելիք-Օվի:*
Ովանէս, Զուղեցի ուստայ 97:
Ովանէս վարդապետ (Շաբանի տղան) 76:
Ովանէս վարդապետ Մուղնեցի 83, 84:
Ոսկան (Մելիք Օվու հայրը) 119:
Ոսկան (Ղարինց) 146:
Ոսկան Խոջումէնց, մելիք 153:
Ոսկան վարդապետ Երևանցի (տպագրիչը) 108:
Պետրոս (Ղարինց) 146:
Պետրոս կաթուղիկոս Գանձասարու 108:
Պետրոս չալաբի (Առզումի գումբուկչի) 29:

Պետրոս վարդապետ, Ագուլաց առաջնորդ 63, 64, 75, 77, 80, 82, 84, 98, 110, 118, 141, 147, 152:
Պետրոս վարդապետ (Շամբեցի) 148:
Պողոս խոջայ 78:
Պուլա պարոնտէր 141:
Պօղոս վարդապետ Երևանցի 108:
Զանիբէկ (շահի դուլ) 135:
Զանի խան 104:
Զիմշիտ, բէկ, Փառակեցի 145:
Սահակ (Զաքարիայի տղան) 94:
Սալվինազ 67, 107, 116, 117, 166:
Սավդուլ (Զաքարիայի մայրը) 5, 92:
Սավդուլ (Զաքարիայի աղջիկը) 94, 168:
Սարգիս խոջայ Անապատցի 98, 123:
Սարգիս խոջայ Զորագեղցի 113, 123, 124:
Սարկաւաք 76, 90, 92, 93, 112 164. տես Ամիր:
Սարուխան-բէկ, չափար, Ջայնի-շին 122, 123, 125, 126:
Սարուխան-բէկ Աքուլեցի (Մուսա-բէկի տղա) 127:
Սէթ, Մսրխանեց 90, 92:
Սէիդ Ահմադ փաշա, Ջալալի 47:
Սէֆիզուլի խան (Ալխաս Միրզայ լաղզի) 68—71, 77, 80, 82, 87, 95, 99, 105, 107, 109, 110, 112, 118, 119, 120, 122, 124, 126, 161: Տես Ալխաս Միրզա:
Սէֆիխուլի խան, Սէֆիզուլի բէկ (Ըռաստամ խանի տղան) 123, 135, 137, 145:
Սիմոն, Սիամոն, խոջայ (Զաքարայի յեղբայրը) 38, 41, 47—49, 56, 58, 60, 61, 63—65, 67, 69—71, 75, 82, 86, 87, 94, 98, 100, 104, 107, 115—119, 123, 125, 150, 162, 163, 165, 166 Տես Շմաւոն:
Սիմոն վարդապետ Զուղայեցի, Անարծաթ 49:
Սլէման (Մելիք Սլէման) 153:
Սուլթան Իբրահիմու 31:
Սուլթան Մահամադ (IV) 31, 32, 66, 73, 88, 105, 106, 152:
Սուլթան Մուրադ (IV) 95:
Սուլթան Սլէյման, Սլէման (Սուլթան Մահամեդ IV-ի յեղբայրն ու հաջորդը) 32:
Սհակ վարդապետ, տեղակալ 110:
Սուրբ Գէորգ 5, 83, 108:
Սուրբ Թումա առաքել 63:
Սուրբ Կարապետ 108:
Սուրբ Յակոբ 36, 59, 109:
(Սուրբ) Հոհան 108:
Սուրբ Սարգիս 102, 108:
Վառվառէ (Զաքարիայի աղջիկը) 169:
Վարդան, այբոյաղչի 159:
Վարդան վարդապետ (Խոր Վիրապում թաղված) 81:
Վելի աղա 100:
Վենէտիկցի 12:
Տէր Ազարիա 68, 138:
Տէր Ալէքսան 68, 138:
Տէր Գրիգոր Աղլանեանց 68:
Տէր Մարքար 78:
Տէր Մելքոն, Տէր Մելքում (Զաքարիայի հորեղբորորդին և ուսուցիչը) 5, 39, 93, 164:
Տէր Մրքայէլ 75:
Տէր Սիմոն Խորմցի 109:

Տրունեցուհք 93:
Փանոս, Շահշուվարենց 131, 132:
Փարիխան 5, 92:
Փարսաղան Բէկ, վրացի 126, 128:
Փիլիպոս կաթուղիկոս 45:
Փիրուզ 138-9:
Փրվարդեց. տես Զաքար Փրվարդեց ու Մկրտիչ Փրվարդեց:
Քասապար (Զաքարիայի տղան) 150, 154:
Քայքայուզ-բէկ 110:
Քալբալիդուլի սուլթան, էյնի 49:
Քէ-Խոսրով խան 161:
Քիչիբէյ (Քրդունց փեսա) 62:
Քիրչիբէկ (վերի թաղի) 96:
Քուրդ (մեծ Աղամիր, Զաքարիայի տատի հայրը) 93: Տես Աղամիր:
Քուրդունք, Քրդունք 29, 71, 80, 90, 93, 112, 113, 115, 116, 119, 123, 159, 164, 166, 168:
Քրիստոս 15:
Օնոփրիոս վարդապետ Երևանցի. չի Օնոփրիոս 118, 120, 128:
Օվի 119, 127, 139, 146, 153: Տես Մելիք Օվի:
Ցաթալի բէկ, դաջար աղա 135, 136:
Ցռանսխի թաղաւոր 88:

III. ԲԱՌՏԵՏՐ*

ազաթ անել 130. *պատվել, մեծարել։*
ազաբ, ազապ 93, 168. *ամուրի, անամուսին։*
ախր 31, 72, 73, 104, 133. *հետո, վերջում, վերջը։*
ախմիշ լինել 75. *հոսանքից տարվել, հոսանքի հետ քշվել։*
աղարկել 95, 100, 101, 102, 120, 122, 126, 159, 161, 162. *ուղարկել։*
աղաք 138. *առաջ, առաջավոր։*
աղու 16. *դառն։*
ամա, ամայ 16, 21, 75, 82, 83, 95, 102, 104, 107, 109, 113, 115, 120, 121, 129, 133—135, 137, 142, 152—155, 163. *բայց, սակայն։*
այանում 81. *դիտութեամբ, թուլությամբ։*
այլվի 5, 15, 53, 67, 71, 73, 77, 78, 82, 84, 85, 90, 91, 93, 96, 109, 111, 119, 125, 126, 132—134, 138, 141, 144, 145, 151, 155 161—163. *ելի, դարձյալ։*
այնգիր 111. *անգիր։*
անջախ 24. *հաղթվ։*
անտէս 6. *չտեսածը։*
աջալ 95, 99, 124, 140. *որհաս, վախճան։*
աջիզ լինել 136 *թուլանալ, վհատվել։*
առօտայ 121. *առավոտանց, առավոտյան։*
ավարայ 72. *դատարկաձեռն, ձեռնունայն։*
արեկ 121. *եկավ։*

բաբաթ 13. *կարգին։*
բազի 117, 152 *այս ու այն, ինչ-ինչ, ոմն։*

---

* *Այս բառտետրում բերված են Ագուլեցու «Որագրության» մեջ պատահող դժվարըմբռնելի կամ թե անհասկանալի բառերը միայն և սրանցից էլ լոկ նրանք, որոնք չեն մտել անվանացանկի մեջ։ Ուստի ընթերցողը յեթե այս բառտետրում չի գտնի այս կամ այն դժվար հասկանալի բառը, վերջինս պիտի փորձի այբբենական կարգով անվանացանկի մեջ։*

բաթմիշ ելնել 75. կորչել, վոչնչանալ։
բալուղ ելնել 162. մեծանալ, չափահաս դառնալ։
բալքի 86, 99, 110, 112, 148, 153, 162, 163. գուցէ, թերևս։
բաշխել 116. նվիրել, ընծայել։
բարիբար 151. հավասար, չափ։
բարիշել 53, 78, 112, 128, 136, 150. հաշտվել։
բարչակ 128. մազ, գէս։
բէդիաթ 135. նորամուծ, նոր մտցրած։
բէյու 150. հայտնի, յերևելի։
բիաջալ 95. անակնկալ որհաս, անորհաս։
բհամ անել 90. գոյացնել, հավաքել։
բհամ գալ, բհաւ գալ 72, 162 գոյանալ, առաջ գալ, ստացվել։
բուռբմիշ անել 104, 126, հրամայել։
բոլ 114, 115. առատ, շատ։
բոլանալ 129. առատանալ, շատանալ։
բողազ 162. կոկորդ, վոբկոր։

գալ օր 109. մյուս որը, հաջորդ որը։
գալ տարի 113. յեկող տարի։
գահ 100. մեկ, յերբեմն, մերթ։
գէրժակ 16, 17. մանր, փոքրիկ։
գինախմիլ 145. գինի խմել, հարբել։
գինով 161:
գլուխն տալ 142. գլուխը կտրել տալ, գլուխը թոցնել։
գլուխ քաշել 135. ըմբոստանալ, ապստամբել։
գոխտուկ 47. գոդտուկ, գաղտնի։
գորայ, գօրայ 111, 113, 134. չափ, ըստ չափու։

գաղմիշ ելնել 135. ցրիվ գալ, ցրվվել։
գաստուբ 64, 78, 102, 120, 143. թույլտվություն, իրավունք։
գաստուբ տալ 64. թույլ տալ, իրավունք տալ։
գէղատու մեռնել 140. թույնից մեռնել, թունավորվելով մահանալ։
գիր 69, 71, 77, 103, 105, 137, 138, 146, 147, 154. շատ, սաստիկ, խիստ։
գուզ 26 հարթ, տափարակ։
գրուսա 109. ճիշտ, իսկական։

եկօ 96. [=եկաւ] յեկավ։
երես 15. ծանծաղ, ստգր։
երես կանգնել 135. հակառակվել, դեմ կանգնել։

պայ լինել 121· *փչանալ։*
պերայ 6, 7, 11, 12, 14, 15, 16, 20, 31, 38, 45, 47, 49, 53, 54, 58, 60, 63, 65, 67, 69, 70–72, 75, 77, 82, 83, 89, 90, 93, 95, 98, 99, 101—105, 109–112, 119, 126, 134, 144, 146, 148—150, 153, 154, 159, 160, 163· *վորովհետև։*

էգիր 149 *դրեց։*

ըղորթ 161. *հիշա, ուղորդ։*
ընգէրք 72. *ընկերներ։*
ըռանգ 67 *գույն, յերանգ։*
ըռաստ դալ 45· *հանդիպել, պատահել։*
ըստուք 76, 88, 140· *ստույդ։*

թահը անել 148· *գժտվել, խռովել։*
թամամել, թամամվել 52, 55, 99, 101·՝ *լրանալ։*
թամաշայ անել 103, 151· *հանդիսատես լինել։*
թաքրար 100, 124, 135. *ելի, դարձյալ։*
թողզ 71, 105, 111, 150, 153. *բացի, բացառյալ։*
թուլու 103. *ընտիր, գերազանց։*
թօքմիշ լինել 45· *վրա թափվել, հարձակվել։*

ժարա 45. [=*յարա*]· *վերք, խոց։*
ժետ 159· *յետ, հետ։ ժետ ուղարկված*=*հետ ուղարկված։*
ժէթիմ 85. [=*յեթիմ*]. *վորբ։*
ժողողել 135. *ժողովել։*
ժուկ 77, 163. *ժամանակ։*

իլաջ 102. *ճար, հնար։*
ինադ 101, 105. *քեն, վոխ, հեճուկ։*
ինադու 86, 89. *ի հեճուկս։*
ինքնայգլուխ 141. *առանց կողմնակի ոժանդակության։*

լաւ առաջ 122. *շատ առաջ։*
լենքս, լէնքս 115, 116. *լայնք, լայնություն։*
լև 133, 143, 148. *լավ։*

խաբար 74, 76, 88, 98, 103, 135, 136, 150· *լուր, տեղեկություն։*
խաբար ըլնել 101, 112. *տեղյակ լինել։*
խազ 7. *գիծ։*
խազել 7. *գծել։*

խալիս 159. *գուտ, մաքուր։*
խաւարակալել 104։
խափանօք 161· *խաբանօք, խաբելով։*
խօ, խօվ 51, 64, 117, 118, 119, 161. *հո, խոժ։*

ծաղկել 65. *ծաղկանկարել։*

կարճիկ 89. *կարճլիկ։*
կոտուր ընկնել 131. *կոտր ընկնել, սնանկանալ։*
կուս 9. *կույս, կոգմ։*
կշտին 71. *կողքին։*

հալայ 162, 163. *դեռ, դեռևս։*
հալբաթէ 70, 98, 162 *անպատճառ, անպայման։*
համ 71, 76, 81, 82, 94, 95, 99, 102, 139, 140, 161. *թէ։*
հասլ ընել 133. *գոյանալ։*
հավս անել 32· *կալանավորել, բանտարկել։*

ձեռաց գնալ- 132. 161. *իրանից գնալ, ուշաթափվել։*
ձիգս, ձիկս 115, 116. *երկայնք, յերկայնութիւն։*

զաբլել 71. *հոժարել, հոժար լինել, ընդունել։*
զաբուլ 117, 120, 126· *հոժարում։*
զաբուլ անել 66, 70, 89, 131, 146. *հոժարել, ընդունել։*
զարարով 6, 11. *հանդարտ, չափավոր։*
զարշու 20, 116· *զիմաց, հանդեպ, դեմ ու դեմ։*
զաֆիլ 135. *հանկարծ, անակնկալ։*
զուսա 132. *կսկիծ։*

ճոթ 115, 116· *կտոր։*
ճոթ անել 77. *կտոր անել, մաս անել։*
ճոթ-ճոթ անել 75· *կտոր-կտոր անել։*

մալում 98. *հայտնի։*
մահանայ 131, 144· *պատրվակ։*
մասկան(ի) 103. *բնակավայր։*
մարամաթի 141· *հոգատարութեամբ, խնամքով։*
մուղադամ 24. *հնուց ի կեր, առաջուց։*
մուղարար 139. *վորոշում, վճիռ, կարգ։*
մումբարաք 142. *շնորհապոր։*
մուշտուլուղ 53. *աչքալուսանք։*

յենց 107. *այնպես, այնպիսի։*
յետ 73, 105. *վրայով։*
յետ 73, 101 *անգամ։*
յետ 105, 108, 122. *հետո։*
յետի 98. *ուշ։*
յետնայ 53, 87, 98. *հետո։*

նամուրաղ 117. *անմուրաղ, մուրազաչուր։*
նաչաղ 69, 104, 154. *հիվանդ։*
նաչաղութիւն 103. *հիվանդութիւն։*
նուռնախ 95. *անիրավացի։*
նշանց տալ 100 *ցուցց տալ։*
նորել 80. *նորոգել, նորացնել։*

շառավիղ 64. *ցոլք, շողք։*
շոր 24. *շոռ, աղի։*
շուր տալ 102. *շուռ տալ, շրջել։*

չունքի 110, 120. *վորովհետև, քանի վոր։*
չուրի 11, 12, 15, 16, 24, 70, 71, 72, 83, 91, 99—102, 133, 136, 143, 147, 161. *մինչև։*

պառուտ 17. *շրջապատ, շորսբոլորք։*

ջանիր 71, 77, 80, 86, 87, 99, 102, 104, 110, 150. *պատճառ։*
ջերմոտ 154. *տենդոտ, ջերմախտով բռնված։*
ջուխտ 166. *զույգ։*
ջրաւրհնել 69. *ջրհորոնեք անել, ջուր որհնել։*

սալամաթ 67. *վողջ, վողջամբ։*
սալթ 136. *սրընթաց։*
սաղ 82. *ամբողջ։*
սաղ 88, 103 *վողջ, կենդանի։*
սաղ-սալիմ 77. *վողջ ու առողջ։*
սհալ 24, 26, 114, 133. *մի քիչ, մի փոքր, պակաս։*

վարթարաւ անել 130. *վոչնչացնել, փչացնել։*
վարթարաւ ըլնել, վարթարաթ ըլնել 42, 64, 71, 78, 85, 133, 142, 146. *վոչնչանալ, փչանալ։*
վերոյ 167. *վերևի, վերոհիշյալ։*
վիզն տալ 161. *վիզը կտրել, գլխատել։*

վոխտ 148. վախտ, ժամանակ։
վռազ 6. շտապ։
վրա 121. վրայով։

փթաւել 77. բրդել, փրթել, կտրատել։
փոշիշ 97. ծածկ, տանիք։
փոշումանութիւն 133 զղջում։
փուսադ 138. սարք, սարքավորում։

քաշ 91. ցած, ցածրահարկ։
քաշ 115, 116. կշիռ։
քուլի 120. ամբողջ, ընդհանուր։
քիուլիայ 162. ամեն, ամենայն, շատ ու շատ։
քունջ 97. անկյուն։
քուրդ 147. մահմեդական։
քուրդանալ 103. մահմեդական դառնալ։
քուրդացնել 140. մահմեդական դարձնել։
քօռ (աղբյուր) 11. խցված, ցամաքած։
քօռանալ (աղբյուրի) 140. խցվել, ցամաքել։

օհտայ 71, 145. հանձնառութիւն, հանձնում։
օհտու 149, 153. վերա, անձին ուղղված։
օրթայ 91. միջին։

ֆլան 122. այս-ինչ, այն-ինչ։

Пров. 1940 г.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Առաջաբանի տեղ V
2. Որագրությունը 1
3. Հարագրություններ 173
I. Տեղանունների ցանկ 177
II. Անձնանունների ցանկ 185
III. Բառեր 193

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջերս	Տող		ՏՊՎԱԾ Է	ՊԵՏՔ Է ԿԱՐԴԱԼ
	Վերջից	Վերջից		
V	1		VII	XVII
VI	17		Ագուլեցից	Ագուլեցին
VI	7	16	միմիանցին	միմիանցից
179	4		ըսպէտելիթօ	ըսպէտելօթօ
185	1		Աբասղուլի	Աբասղուլի
198	11		քիուլիայ	քուլիայ

[804]

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0069273

ЦЕНА

А II
333552